1. Mavzu: Jinoyat xukuki tushunchasi, predmeti, vazifalari va printsiplari.

Reja:

1. **Jinoyat xukukining tushunchasi.**
2. **Jinoyat xukukining predmeti va vazifalari.**
3. **Jinoyat xukukining tamoyillari.**

Xukukning bu tarmogi juda uzok tarixga ega, ya'ni juda kadimda kadimgi Rimda davlat fukarolar xayotiga, shaxsiy mulkka va davlat tuzumiga kasd kilganlik uchun to ulim jazosigacha kattik choralar kurinishidagi sanktsiyalarni ifodalovchi normalarni kuzda tutardi. Bunday xukuk penal xukuk deb atalar edi. (Penal-lotincha-jazolovchi.)

Kadimgi rus tilida lotincha nomning uxshashi sifatida «ugalove» suzi ishlatilardi. Xozirgi zamon tushunchasida bu ayblash, jazolash, ogir jazo, jinoyat uchun boshi bilan javob berishni anglatadi. Shu tarika jinoiy xukuk deganda xozirgi vaktda jamiyatda kabul kilingan normalarni kupol ravishda buzganlik uchun fukarolarni jazolovchi (koralovchi) xukuk tushuniladi.

Jinoyat xukuki Oliy davlat xokimiyati organi tomonidan urnatilgan, konun bilan kuriklanadigan ijtimoiy munosabatlar uchun xavfli bulgan tajovuzlarni jinoyat ekanligi va jazoga sazovorligini, jazo choralarini tayinlash shartlari va tartibli xamda jinoiy javobgarlikdan va jazodan ozod kilishni belgilovchi xukukiy normalar yigindisidan iborat.

Jinoyat xukukiy normalar (moddalar) uz mazmuniga kura ikki guruxga bulinadi:

Guruxga-jinoyat xukukining jinoyat va jazoga tegishli umumiy koidalari, tamoyillari va institutlari mustaxkamlanib kuyilgan normalar kiradi.

2. Guruxga-aloxida jinoyatlar va jinoyatlarni belgilarini, jinoyat sodir kilgan shaxslarga nisbatan tayinlanadigan jazo choralarini belgilovchi normalar kiradi.

Birinchi gurux normalarini ikkinchi guruxga kiruvchi normalar tuldiradi. Birinchi gurux normalari jinoyat xukukining Umumiy kismi normalarini, ikkinchi guruxga kiruvchi normalar maxsus kismi normalarini tashkil kiladi.

Jinoiy xukuk jinoiy-xukuk munosabatlar doirasida va vujudga keladigan ijtimoiy alokalarni tartibga soladi. Jinoiy xukukiy munosabatlarning uziga xos xususiyatlari shundan iboratki, ular fakat jinoyat konunini buzgan fukarolar bilan davlat urtasida yuzaga keladi. Jinoiy xukuk soxasining kariyib barcha olimlari, jinoiy xukukiy munosabatlar jinoyat sodir etilgan vaktdan paydo bulib, sudlanganlikni olib tashlash yoki tugatilishi bilan nixoyasiga etadi, deb kayd etiladi.

Jinoyat xukukining xukukiy tartibga soladigan predmeti jinoyat sodir etilishi munosabati bilan vujudga keladigan ijtimoiy munosabatlardir. Ya'ni ijtimoiy munosabatlarga jiddiy xavf tugdiradigan xukuk buzishdir. Demak jinoyat alomatlarini aks ettiruvchi ijtimoiy xavfli kilmishlar jinoyat xukukini predmetini tashkil etadi. Ularga kuyidagilar kiradi.

Shaxsga karshi jinoyatlar.
Jamoat xavfsizligi va jamoat tartibiga karshi jinoyatlar.
Iktisodiy soxadagi jinoyatlar.
Jinoyat konuni bilan takiklangan xukukka xilof ijtimoiy xavfli kilmishlar.

Bunday ijtimoiy munosabatlarning sub'ektlari, bir tomondan jinoyat sodir kilgan shaxs bulsa, ikkinchi tomondan, odil sudlovchi amalga oshiruvchi organlar orkali davlatdir.

Jinoyat xukukining uslubi shaxsga, davlat va jamiyat uchun xavfli bulgan kilmishning jinoiyligini va jazoga sazovorligini aniklash, jinoyat konuni bilan takiklangan kilmishni sodir kilgan shaxslarni javobgarlikka tortish va jinoiy jazo kullashda ifodalanadi. Jinoiy jazo kullash fakat konun doirasidagina amalga oshiriladi. Uzbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 26-moddasida: «Jinoyat sodir etganlikda ayblanayotgan xar bir shaxsning ishi sudda konuniy tartibda, oshkora kurib chikilib, uning aybi anielanmaguncha u aybdor xisoblanmaydi. Sudda ayblanayotgan shaxsga uzini ximoya kilishuchun barcha sharoitlar ta'minlab beriladi» - deyiladi.

Jinoyat xukuki bir-biri bilan uzviy boglangan umumiy va maxsus kismdan iborat. Maxsus kismni normalarini amalda tadbix etishda umumiy kism normalarining koidalari tadbix etiladi. Demak, umumiy kismning normalari fakat maxsus kismning normalari orkali yoki birgalikda kullaniladi. Maxsus kismning normalarini kullashda umumiy kism normalari yunaltiruvchi, tartibga soluvchi xisoblanadi. Demak, umumiy kismning normalari maxsus kismning kaliti xisoblanadi.

Jinoyat xukuki mustakil Fan tarmogi bulishi bilan birga ayrim xukuk tarmoklari bilan uxshashligi xam bor. Jumladan, jinoyat xukuki predmet iva tartibga solish uslubi belgilariga kura ma'muriy xukuk bilan uxshashdir. Ularning uxshashlik tomoni shundaki, ularni tartibga solish soxasi xukukbuzishlikdir.

Jinoyat xukuki unga yakin bulgan jinoyat protsessual xukuki va jazoni ijro etish xukuki bilan xam chambarchas boglikdir. Lekin ularni farkli tomonlari xam mavjud bulib, jinoyat protsessual xukukining predmeti, surushtiruv, tergov prokuratura organlari va sudning jinoyat ishlarini tergov kili shva sudda kurish xamda jinoyat natijasida xukukni muxofaza kiluvchi organlar va fukarolar urtasida vujudga keladigan munosabatlarni xal kilish bilan boglik bulgan faoliyatdir.

Uzbekiston Respublikasi Jinoyat Kodeksining 2-moddasida belgilanishiga kura jinoyat xukukining vazifalari shaxsni, uning xukuk va erkinliklarini, jamiyat va davlat manfaatlarini, mulkni, tabiiy muxitni, tinchlikni, insoniyat xavfsizligini jinoiy tajovuzlardan kuriklash, shuningdek jinoyatlarni oldini olish, fukarolarni Respublika Konstitutsiyasi va konunlariga rioya kilish ruxida tarbiyalashdan iborat. Ana shu vazifalarni amalga oshirish uchun jinoyat konuni javobgarlikning asoslari va printsiplarini, kanday ijtimoiy xavfli kilmishlar jinoyat ekanlarini aniklaydi, ijtimoiy xavfli kilmishlar sodir etgan shaxslarga nisbatan kullanilishi mumkin bulgan jazo va boshka xukukiy ta'sir choralarini belgilaydi.

Demak, jinoyat xukukining vazifalari:
Uzbekiston Respublikasi Konstitutsiyaviy tuzumini saklash va ximoya kilish.

Shaxs uning xukuk va erkinliklarini, jamoat tartibi va ijtimoiy xavfsizlikni muxofaza etish.
Jinoiy tajovuzlardan fukarolar xayot iva salomatligini asrash.
Insoniyatni tinchligi va xavfsizligini ta'minlash.
Jinoyatlarni oldini olish.
Fukarolarni Respublika Konstitutsiyasi va konunlarga rioya etish ruxida tarbiyalash.(J..K.2-m.)

Xozirgi davrda Uzbekiston Respublikasining jinoyatlarga karshi siyosatida rivojlanishning ikki tendentsiyasi mavjud.
Ancha ogir jinoyatlarga karshi kurash ishini muttasil ravishda olib borish va ogir jinoiy tajovuz sodir kilgan, retsediv jinoyat sodir etgan shaxslarga xamda uyushgan gurux va jinoiy uyushma raxbarlari va uning faol ishtirokchilariga nisbatan kattik jazo choralarini kullash.
Ijtimoiy xavfi katta bulmagan jinoyatlar uchun jinoiy reperetsiya choralarini kamaytirish, ogir bulmagan jinoyatlarni birinchi marta sodir kilgan shaxslarga nisbatan, kilmishga chin kungildan pushaymon bulgan shaxslarga nisbatan jamiyatdan ajratish bilan boglik bulmagan jazo choralarini kullash, shartli xukm kilish, jazoni utashdan muddatdan oldin ozod kilish yoki jazoni engillashtirish kabi choralarni kullashga asoslanadi. Yana shuni xam ta'kidlash kerakki, jinoyat konunida jinoyat sodir kilgan voyaga etmaganlarga nisbatan ancha engil jazo choralarini kullash kuzda tutilgan.

Uzbekiston Respublikasi bir yuz yigirma etti yillik karamlikdan keyin mustakil demokratik xukukiy davlat sifatida vujudga keldi va mustakil davlat sifatida uz konunlarini ishlab chika boshladi. Shu bilan birga xukuk tarmoklari, shu jumladan, jinoyat xukukining nazariy koidalari xam ishlab chikila boshlandi.

Jinoyat xukukining asosiy manbai Uzbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, Uzbekiston Respublikasi Jinoyat Kodeksi bulganligi uchun, Uzbekiston Respublikasi Jinoyat xukuki xar kanday partiyaviylik, sinfiylikdan yukori turadi va fakat jamiyat a'zolarining manfaatlari uchun xizmat kiladi.

Uzbekiston Respublikasining Jinoyat Kodeksi 1994 yil 22 sentyabrda kabul kilingan bulib, bu Kodeks mustakilllik sharoitida kabul kilingan birinchi jinoyat kodeksidir. Bu kodeksning 3 moddasi aloxida dikkatga sazovardir.

Birinchi marta Jinoyat kodeksining ushbu moddasida jinoyat konuni printsiplari (tamoyillari) belgilanadi va 4-10 modalarida tamoyillarni mazmuni ochib berilgan.

Kodeksning 3 moddasida konuniylik, fukarolarning konun oldida tengligi, demokratizm, insonparvarlik, odillik, ayb uchun javobgarlik, javobgarlikning mukarraligi printsiplari nazarda tutiladi.

Jinoyat xukukining tamoyillari deganda, jinoyat xukuki normalarida mustaxkamlab kuyilgan, uning umuman mazmunini va aloxida institutlari mazmunini belgilovchi nazariyaning goyalari tushuniladi.

Konuniylik printsipi (J.K. 4-m.) shuni bildiradiki, sodir etilgan kilmishning jinoiyligini, jazoga sazovorligi va boshka xukukiy okibatlari fakat Jinoyat Kodeksi bilan belgilanadi. Xech kim sudning xukmi bulmay turib jinoyat sodir kilishda

aybli deb topilishi va konunga xilof ravishda jazoga tortilishi mumkin emas. Jinoyat sodir etishda aybdor deb topilgan shaxs konunda belgilangan xukuklardan foydalanadi va majburiyatlarni bajaradi.

Fukarolarning konun oldida tengligi printsipi jinoyat konuni bu tamoyilni Uzbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 18-moddasi koidalariga asoslanadi.
Konun oldida tenglik tamoyili (J.K.ning 5-m.) jinoyat sodir etgan shaxs jinsi, ijtimoiy mavkei, irkiy va milliy mansubligi, tili, diniy va siyosiy e'tikodidan kat'iy nazar jinoiy javobgarlikka tortilishini bildiradi.

Demokratizm printsipi, (J.K.ning 6-m.) unga kura, jamoat birlashmalari fukarolarning uzini-uzi boshkarish organlari yoki jamoalar jinoyat sodir etgan shaxslar axlokini tuzatish ishiga konunda nazarda tutilgan xollarda jalb kilinishlari mumkin.

4) Insonparvarlik pritsipi (J.K.ning 7-m.) bu printsip birinchi navbatda jinoiy tajovuzlardan shaxsni muxofaza etishga, uning salomatligi va xayotini ximoya kilishga yunaltirilgan. Bu printsip konun buzgan shaxslarga xam karatilgan. Ushbu printsipga kura jinoiy jazo jismoniy azob berish yoki inson kadr-kimmatini kamsitish maksadini kuzlamaydi. Insonparvarlik printsipiga amal kilishlik amnistiya buyicha muddatdan oldin ozod kilish, shartli ravishda jazolashda va boshkalardan uz isbotini topadi.

5) Odillik printsipi (J.K.ning 8-m.) jinoyat sodir kilishda aybdor shaxsga nisbatan kullaniladigan jazo yoki boshka xukukiy ta'sir choralari odilona bulishi, ya'ni jinoyatni ogir-engilligiga, aybning va shaxsning ijtimoiy xavflilik darajasiga muvofik bulishi kerak. Xech kim bitta jinoyat uchun ikki marta javobgarlikka tortilishi mumkin emas. Ushbu tamoyilni amalga oshirish imkoniyatlari jinoyat konuning mazmunini uzidan kelib chikadi. Ya'ni, jinoyat xukukiy normalarining sanktsiyasi nisbiy muayyan yoki alternativ sanktsiya shaklida berilgan bulib, sudning jazo tayinlashda, shuningdek barcha xolatlarini e'tiborga olishga imkoniyat yaratadi.

6) Ayb uchun javobgarlik printsipi (J.K.ning 9-m.) jinoyat sodir etish vaktida uz kilmishining ijtimoiy

xavfli xususiyatini anglagan va uz xarakatlarini boshkara olmaydigan shaxslar jinoiy javobgarlikka tortilmaydilar. Odamning aybi uning shaxsi bilan boglik emas. Ayb, u kanday xarakterlanmasin konun bilan anik belgilanib kuyilgan, shaxsning uz ijtimoiy kilmishga «kasd yoki extiyotsizlik shakldagi» va uning xavfli okibatiga nisbatan bulgan munosabatdir. Demak, shaxs konunda belgilangan tartibda aybi isbotlangan ijtimoiy xavfli kilmishlari uchungina javobgar bulishadi.
Javobgarlikni mukarrarligi printsipi (J.K.ning 10-m.) kilmishida jinoyat tarkibini mavjudligi aniklangan xar bir shaxs javobgarlikka tortilishi shartligida ifodalanadi. Jinoyat sodir kilgan xar bir shaxs javobgarlikka tortilishi shaxslarni jinoyat sodir kilishdan tiyib turadi. Jinoiy javobgarlikdan, jazodan ozod kilish konunda kursatilgan xollarda va tartibda amalga oshiriladi. Masalan: jinoyat kodeksining 68-moddasida belgilangan amnistiya akti asosida javobgarlikdan ozod kilish.

Jinoyat xukukni printsiplari uzaro chambarchas boglik tizimdan iborat. Konun chikaruvchiga, xukukni kullovchi organlarga va fukarolarga karatilgan konkret talablar shu tizimning tarkibiy elementlaridir.

Konuniylik va odillik bu tizimning etakchi printsiplari xisoblanadi. Jinoyat xukuk printsiplari xam umumiy xam, xam maxsus kismlar uchun muxim asoslar bulib xisoblanadi. Umumiy kismda aks etgan tushunchalarning magzini chakmay turib, maxsus kism normalarini faximlab olish kiyin. Xatto mumkin xam emas.

2-Mavzu: Jinoyat konuni.

Reja:

Jinoyat konuni tushunchasi.
Uzbekiston Respublikasining 1994 yildagi Jinoyat Kodeksining uning tuzulishi va tizimi.
Jinoyat konuni Uzbekistondan tashkarida jinoyat sodir etganlarga nisbatan tadbik etilishi.
Jinoyat konunini sharxlash.

Uzbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 1 moddasiga asosan Uzbekiston suveren demokratik respublikadir.

Mamlakatda amalga oshirilayotgan xukukiy isloxat davlat va jamiyatning barcha jabxalarida konun ustuvorligini ta'minlash, xukuk-tartibotni mustaxkamlash mexanizmini yanada kuchaytirishga karatilgandir.

Xukukiy davlatda va xukukning uzaro munosabati rivojlanib boradi: agar xozirga kadar umuman mashinasining ajralmas kismi, davlat apparatining kushimchasi sifatida karalgan bulsa xukukiy davlatda esa xukuk xalkning xoxishi bilan vujudga kelib, eng asosiy ijtimoiy munosabatni shu jumladan kuy iva yukori davlat xokimiyati va davlat boshkaruvi organlari faoliyatidan kelib chikadigan munosabatlarni xam tartibga soladi.

Konun xukukiy davlatning poydevori bulib, fukarolarning erkinligi va tengligining, jamiyatdagi tartib va uyushkoklikning ximoyachisi odillik printsipining kafolati xisoblanadi. Odillik printsipi deganda, jinoyat sodir eatishda aybdor bulgan shaxsga nisbatan kullanadigan jazo yoki boshka xukukiy ta'sir chorasi odilona bulishi, ya'ni jinoyatning ogir-engiligiga, aybning va shaxsning ijtimoiy xavflilik darajasiga muvofik bulishi kerakligi tushuniladi. (JK 8 modda)

Umumiy xukuk tizimida jinoyat konuni aloxida urin egallaydi. U ijtimoiy munosabatlarni tartibga solibgina kolmasdan, balki ularni xukukka xilof tajovuzlardan ximoya xam kiladi.

Jinoyat konuni Uzbekiston Respublikasi oliy davlat xokimiyati organi – Oliy Majlisning normativ (me'yoriy) xujjati bulib, jinoyat xukukining umumiy printsiplari va vazifalari ayrim jinoiy kilmilarning belgilari va ularni sodir etganlik uchun jazo choralrini belgilaydi. Jinoyat xukukiy normalar birinchi navbatda uz xususiyatiga kura axlok koidalarini aks ettiruvchi turli takiklovchi normalar xisoblanib ularda konun chikaruvchi fukarolardan jazo kullash taxdidi bilan u yoki bu ijtimoiy xavfli xarakatlarni sodir etmaslikni talab kiladi. Ularda muayyan xarakatlarni sodir etish takiklangan yoki ma'lum tarzda xarakat kilish majburiyati belgilab kuyilgan buladi. Bu majburiyatlar ifodalanishi shakliga kura negativ xususiyatiga egadir.

Jinoyat konunining vazifalari shaxsni, uning xukuk va erkinliklarini, jamiyat va davlat manfaatlarini, mulkni, tabiiy muxitni, tinchlikni, insoniyat xavfsizligini jinoiy tajovuzlardan kuriklashdan iboratdir. (JK 2m.) Jinoyat konuni jinoyatlarning

oldini olish, fukarolarni Uzbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi va konunlariga rioya kilish ruxida tarbiyalashga yordam beradi.

Jinoyat xukukiy normasining jinoyatning oldini olish funktsiyasi unda belgilab kuyilgan sanktsiya orkali sodir etilgan kilmish uchun jazolanishga asoslanadi. Shu yul bilan jinoyat sodir etishga kodir bulgan shaxslarga ogoxlantiruvchi tarbiyaviy ta'sir kursatiladi. Bundan tashkari jinoyat xukukiy norma fukarolarda konunlarga suzsiz buysunish sifatini tarbiyalashga, jinoyat sodir etgan shaxslarga murosasizlik muxitini yaratishga yunaltirilgandir.

Jinoyat xukukiy normalar ijtimoiy munosabatlarni kuriklash bilan birga ularni tartibga soladi, chunki ijtimoiy munosabatlarni ximoya kilish ularni tartibga solish imkonini xam beradi.

Xukukda aynan shu yul bilan ular tartibga solinadi. Konunlarning shuningdek, jinoyat konunlarining xam moxiyatini jamiyatdagi moddiy xayot tarzi, uning manfaatlari va extiyojlari bilan aniklanadi.

Shaxs tomonidan Jinoyat Kodeksining muayyan bir moddasida kuzda tutilgan jinoyat sodir etgani yoki jinoyatni sodir etishga tayyorgarlik kurganida yoxud jinoyatga suikasd kilingandagina jinoyat konuni kullaniladi.

Jinoyat konunini jinoyat sodir etgan shaxs va konunni amalda kullovchi davlatning xukukni muxofaza kilish organi urtasida vujudga keladigan jinoyat xukukiy munosabatlar doirasidagina kullash mumkin buladi.

Bunda jinoiy javobgarlikka tortish va uni amalga oshirish, albatta, jinoiy ish kuzgatilgan vaktdan xukm chikarulgunga kadar jinoyat protsessii xukuki normalari bilan, sungra jazoni utash muddatining boshidan oxirigacha jazoni ijro etish xukuki normalari bilan; undan sung konunda belgilab kuyilgan ayrim xollarda jazoni utash vaktidan sudlanganlik muddatining tugashi yoki konunda belgilangan tartibda olib tashlanguncha ma'muriy xukuk normalari bilan tartibga solinadi.

Jinoyat konuni jinoyat xukukining yagona manbai xisoblanadi. Boshka xech kanday normativ akt, sud pretsidenti, sud karori, urf-odati kabilar uning manbai bulla olmaydi. Jinoyat konuni konkret ijtimoiy xavfli xarakatlar uchun masalan, talonchilik, mansabga sovukkonlik bilan karash, shuningdek ishtirokchilikda jinoyat sodir etish, tayyorgarlik kurish, suikasd kilish, dalolat kilish kabi jinoiy xulk uchun javobgarlikni nazarda tutadi. Jinoyat konunida jinoyat deb xisoblanadigan kilmishlarning anik va kat'iy ruyxati uz aksini topgan. Davlat fukarolarining boshka xech bir aktida jinoyat xukukiy normalar bulishi mumkin emas. Respublika Odiy Sudi Plenumi karorlarida yangi normalar yaratilmaydi, balki jinoyat konunidagi normalarning mazmun va moxiyati ochib beriladi va amalda kullanishiga tushuntirish beriladi.

Jinoyat konuni tarixan uzgaruvchan tonera xisoblanadi, chunki ijtimoiy ishlab chikarish va boshka ijtimoiy munosabatlarning takomillashuvi jamiyatdagi ijtimoiy-iktisodiy sharoitlarning uzgarishi jinoyat konuniga tegishli uzgarish va kushimchalar kiritishni talab etadi.

Jinoyat konunida karab chikish, muxokama eti shva ularni kabul kilish fakat davlat xokimiyatining eng yukori organi yoki umumxalk referendumi tomonidan amalga oshirilishning konstitutsiyaviy tarzda mustaxkamlab kuyilganligi jinoyat konunida butun xalkning irodasi ifodalanishi, uning siyosiy, xukukiy va axlokiy

goyalarini uzida aks ettirishni va shaxs, uning xukuk va erkinliklari, mulkiy tabiiy boyliklarini jinoiy tajovuzlardan ximoya kilishni, shuningdek jinoyatlarning oldini olishga yordam berishni kursatadi.
Kabul kilingan jinoyat konunida ijtimoiy xavfli kilmishni sodir etishning takiklanganligi, aks xolda jazolanishi mumkinligining uzi xam ta'sir kursatadi.
Konunning jinoyatchilarga nisbatan kullanish jarayoni fakat jinoyat sodir etgan shaxsni tarbiyalabgina kolmasdan, balki sud jarayonini eshitgan, kurgan, unda ishtirok etgan bekaror shaxslarni xam tarbiyalaydi.
Jinoyat konuning ogoxlantiruvchi, jinoyatning oldini oluvchi normalari, jumladan, JKning 26 moddasida mavjud bulib, jinoyat sodir etishdan ixtiyoriy kaytish javobgarlikni istisno kiladi deyilgan.
Maxsus kismlarga bulinadi. Umumiy kismda jinoyat konuni, jinoyat konunining vazifalari, umumiy koidalari ifodalangan, Maxsus kismda esa muayyan jinoyatlar vash u jinoyatlar uchun javobgarlik belgilangan.

- «Umumiy koidalar»
- «Javobgarlik asoslari»
- «Kilmishni jinoiyligini istisno kiladigan xolat»
- «Jazo tayinlash»
- «Javobgarlikdan va jazodan ozod kilish»
- «Voyaga etmaganlar javobgarligining xususiyatlari»
- «Tibbiy yusindagi majburlov choralari»

bulimlariga bulinadi.
Koidaga kura Maxsus kism moddalrida muayyan jinoyatlar uchun javobgarlik nazarda tuiladi.
Yangi jinoyat konunidagi uziga xos tizim va ulardan xukukni muxofaza kilish organlarining foydalanishini osonlashtiradi. Zarurat tugilsa JKga kushimcha va uzgartirishlar kiritiladi. JK Maxsus kismidan biror modda chikarib tashlanganida boshka moddalarning tortib rakami uzgartirilmaydi.
Jinoyat konuni normativ xukukiy akt bulib, xalkning erki va irodasini ifodalash uchun mamlakat oliy konun chikaruvchi xokimiyat organlari tomonidan kabul kilinib umumxalk referendumi yuli bilan kabul kilinadi. Jinoyat konuni bir-biri bilan uzaro boglik yuridik normalardan iborat bulib, ularning ayrimlari jinoiy javobgarlik printsiplari, asoslari va jinoyat konunlarining umumiy mjtimoiy xavfli kilmishlarining jinoyat xisoblanishini aniklaydi va jinoyat sodir etgan shaxslarga nisbatan jazo belgilaydi.
JK Maxsus kismi moddalari dispozitsiya va sanktsiyalardan iboratdir.
Uzbekiston Respublikasi JK Maxsus kismi 4ta turdagi dispozitsiyalar nazarda tutilgan. Bular:
Oddiy dispozitsiya – jinoyat tarkibining belgilari tavsinlanmaydi, fakat jinoyatlarning nomini aytish bilan cheklaniladi. Bunday dispozitsiya JK 97 m. 1k. ya'ni, kasddan odam uldirish misol bulla oladi.
Tasvirlov dispozitsiya – jinoyatning asosiy belgilari kursatiladi va jinoyatning ta'rifi beriladi. 164m. Unda jinoyatning nomi aytilib kolmasdan eng asosiy beligilari xam kursatib berilgan: boskinchilik, talon taroj kilish.

Blanket dispozitsiya – muayyan jinoyat belgilari bulmay boshka normativ aktlarga murojaat kilinadi. M: JK 257m. dispozitsiyada mexnatni muxofaza kilish koidalarini buzish uchun javobgarlik nazarda tutiladi.
Xavolaki dispozitsiyada – normativ mazmunini aniklash uchun jingyat konunining boshka normasiga murojaat etish tushuniladi. M: JK 107m. dispozitsiyasi unda zaruriy mudofaa chegarasidan chetga chikib, kasddan badanga ogir shikastning belgilarini aniklash uchun 104m. sanab utilgan kasddan badanga ogir shikast etkazishning belgilariga murojaat kilish kerak.
Sanktsiya – JK Maxsus kismi moddasining dispozitsiyasida nazarda tuilgan jinoyat uchun belgilangan jazo turi va mikdorini belgilovchi kismiga aytiladi. Sanktsiyalarning karab turli jinoyatlarning ijtimoiy xavflilik darajasini takkoslash mumkin. Amaldagi jinoyat konunida ikki turdagi, ya'ni nisbiy, muayyan va alternativ sanktsiyalar kuzda tutiladi. Ulim jazosi maxsus yoki xarbiy unvonlardan maxrum etish kabi jazolar mutlok xususiyatga ularni ulchash mumkin emas. Nisbiy muayyan sanktsiyalar jazo mikdorini ma'lum bir choralarda belgilaydi. Ba'zi normalarda jazoning eng yukori chegarasi kursatiladi, eng kam chegara sifatida bu jazo turining umumiy kismida belgilangan eng oz muddati, ozodlikdan maxrum kilish uchun olti oygach axlok tuzatish ishlari uchun olti oy olinadi.
Kodeksning Uzbekiston xududida va Uzbekiston xududidan tashkarida jinoyat sodir etgan shaxslarga nisbatan tadbik etilishi.
Uzbekiston Respublikasining mustakilligiga asoslangan tamoyilga kura, Uzbekiston xududi jinoyat sodir etgan shaxs Respublikamiz JKga binoan javobgarlikka tortiladi.
JK 11 moddasida uz aksini topgan jinoyat konunining xudud buyicha amal kilish tamoyili kuyidagi tushunchalarni aniklab olish zarurligini kursatadi:
a) Uzbekiston Respublikasi xududi;
b) Uzbekiston Respublikasi Jinoyat konuni amalda bulgan respublika xududidan tashkaridagi ob'ektlar va zonalar;
v) jinoyat sodir etilgan joy;
g) chet ellik fukarolar va fukaroligi bulmagan shaxslarning Uzbekiston Respublikasi xududida sodir etgan jinoyatlari uchun javobgarligi;
d) Uzbekiston fukarolarining boshka davlat xududida sodir etgan jinoyatlari uchun javobgarligi;
e) Fukaroligi bulmagan va chet el fukarolarining boshka davlat xududida sodir etgan jinoyatlari uchun javobgarligi;
Uzbekiston Respublikasi xududida davlat chegaralari doirasiga kiruvchi kuruklik, kul va daryolardan iborat suv xavzalarini uz ichiga oladi. Shuningdek, Jinoyat konuni ochik dengizdagi Uzbekistonning xarbiy bulmagan kemalari va ular ustidagi xavo xavzalaridan uchayotgan samolyotlardan, kaerda turganligidan kat'iy nazar xarbiy kema va samolyotlarda xam amal kiladi.
Uzbekiston xududidan tashkarida bulgan xavo, dengiz yoki daryo kemasida jinoyat sodir etilsa, u xolda aybdor Uzbekiston Respublikasi konuni bilan javobgar buladi. Bunda fukarolik samolyotlari, vertolyotlari va boshka xarakatlanuvchi ob'ektlar chet davlatlar xududiy suvlari yoki xavo xavzalarida yoxud kuruklik xududi turganlarida Uzbekistonning xududi xisoblanmaydi.

Uzbekiston bayrogi ostida suzayotgan xarbiy kemalar va shlyupkalar, xarbiy samolyotlar, , vertolyotlar kaerda bulishlaridan kat'iy nazar Uzbekiston xududi xisoblanadi.
JK 11m. binoan jinoyatga tayyorgarlik yoki suikasd kilish chet elda amalga oshirilib, jinoyat Uzbekiston xududida tugatilsa yoki jinoiy okibat ruy bersa, jinoyat Respublika xududida sodir etilgan deb xisoblanadi. Ushbu moddadagi koidalarga kura, agar jinoyatga tayyorgarlik kurish, dalolat kilish, yordamchilik chet davlatlarda sodir etilsa-yu, bajaruvchi Uzbekiston Respublikasi xududida xarakat kilgan bulsa, jinoyat Uzbekiston xududida sodir etilgan xisoblanadi.
Ikki yoki undan ortik davlat xududida jinoyat sodir etilsa, jinoyat tugagan yoki tugitilgan joydagi davlatning konuni kullaniladi. Tashkilotchi, dalolatchi va yordamchi ularning jinoiy faoliyati kaerda boshlanganidan kat'iy nazar, bajaruvchi jinoyatni tugatgan xududdagi davlatning konuniga asosan javobgar buladi.
Uzbekiston Respublikasi uzining jinoyat konunlariga kura respublika xududi yoki boshka davlatda sodir etilganida ijtimoiy xavfli va jinoiy jazoga sazovar xisoblanuvchi kilmishlar uchun jinoiy javobgarlikni nazarda tutuvchi birkator xalkaro konventsiyalarga kushilgan. Uzbekiston Respublikasi JKning 130, 176, 178, 265, 272-moddalari va boshka bir muncha normalar xalkaro bitimlarga asoslangan bulib, ularda nazarda tutilgan jinoyatlarni sodir etganlik uchun nafakat Uzbekiston fukarolari va fukaroligi bulmagan shaxslar, balki chet el fukaroligining xam javobgarligi belgilab kuyilgan. Jinoyatchilarni ushlab berish xalkaro tamoyilidan Uzbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 19-moddasiga Respublika Prezidenti tomonidan beriladigan siyosiy boshpana xukuki mustasnodir.
Uzbekiston Respublikasi JKning 13-moddasida belgilanishicha kilmishning jinoiyligi va jazoga sazovarligi anna shu kilmish sodir etilgan vaktda amalda bulgan jinoyat sodir etilgan vaktni tugri belgilash muxim axamiyatga egadir. JK Maxsus kismi moddasida xarakat va xarakatsizlik sodir kilish payti jinoyat tamomlagan payt deb xisoblangan bulsa, ijtimoiy xavfli kilmish bajarilgan payt jinoyat sodir kilingan vakt deb topiladi.
Jinoyat konunini sharxlashning moxiyati konuning mazmunini Oliy Majlis xoxish-irodasiga anik, mos kelgan xolda tushuntirishdan iboratdir. Konunni sharxlashning bir necha turlari bor. Konunni tushuntirib beruvchi sub'ektlardan kelib chikkan xolda uning kuyidagi turlarini aytish mumkin.
a) autentik (ochik);
b) sud tomonidan;
v) ilmiy sharxlash;
Konun tomonidan vakolatlangan davlat xokimiyati organi tomonidan amalga oshiriladigan sharxlash autentik sharxlash deyiladi. Uzbekiston Respublikasi Konstitutsiyasiga binoan Oliy Majlis shunday organ xisoblanadi.
Sud tmonidan sharxlashning uziga xos turlari Uzbekiston Respublikasi Oliy Sudi Plenumi karorlaridagi konun sharxlari xisoblanadi.
Ilmiy makolalar, monografiyalar, darsliklar, lektsiyalar va yurist olimlar xamda amaliyot xodimlarining jinoyat xukuki masalalariga bagishlangan tushuntirishlari – konunga berilgan sharxlash ilmiy sharxlash deyiladi. Bu sharxlash majburiy

kuchga ega emas, ammo sud amaliyotini umumlashtirishga asoslangan bulib, jinoyat konuni tugri tushunish va kullashda muxim axamiyatga ega.
Jinoyat konunini sharxlash usuli va vositasiga kura grammatik sharxlashda konun matnini grammatika, sintaksis koidalari yordamida tushuntiriladi.
Sistemali sharxlash – konun mazmunini boshka konunlar bilan takkoslab, uning amaldagi jinoyat xukukida tutgan urnini mazmunan tushuntirish va boshka konun normalaridan farklashdan iboratdir.
Xulosa kilib aytganda, xukukiy davlatda konunning ustuvorligi ta'min etilib xukuk xalkning xoxishi bilan vujudga keladi. Shuning uchun konun xukukiy davlatning poydevori xisoblanadi.

3- Mavzu: Jinoyat tushunchasi uning belgilari jinoiy javobgarlik asoslari.

Reja:

1. **Jinoyat tushunchasi va belshilari.**
2. **Jinoiy javobgarlik tushunchasi.**
3. **Kiriminologik jinoyatlar.**
4. **Jinoyat xukukiy jinoyatlar.**
5. **Jinoyat xukukida ayb shakllari.**
6. **Jinoyat tasniflari.**

U yoki bu ijtimoiy xavfli jinoyat xukukida jinoyat tushunchasini ishlab chikish goyat murakkab ishdir. Chunki, xar bir mamlakatda uzining ijtimoiy tuzumi, shu davlatda yashayotgan axolining turmush tarzi, milliy xususiyatlari, urf-odatlari, an'analari va x.k. karab muayyan ijtimoiy xavfli kilmishini jinoyat deb xisoblash masalasi xal kilinadi. Jinoyatga moddiy tushuncha berish goyat muxim bulib, bu tushuncha fakat jinoyat xukukining uzi uchungina muxim bulmasdan boshka xukukiy fonlar uchun xam muximdir.

Uzbekiston Respublikasi JKning 14-moddasida jinoyatning tushunchasi kuyidagicha ifodalangan, «Ushbu Kodeks bilan takiklangan, aybli ijtimoiy xavfli kilmishi jazo kullash taxdidi bilan jinoyat deb topiladi».

Jinoyat konunida berilgan bu tushunchadan xulosa kilib jinoyat xukukida jinoyatga: Jazolash taxdidi ostida jinoyat konuni bilan takiklangan kilmishini aybli sodir kilmishga jinoyat deb ta'rif berish mumkin. Jinoyatning bu ta'rifini keng ma'noda olganda jinoyat shaxsga, uning xukuk va erkinliklariga, mulkka, tabiiy muxitga, tinchlikka, insoniyatning xavfsizligiga jinoyat konuni bilan jazolanadigan xukukka xilof bulgan ijtimoiy xavfli tajovuzdir. JKning Maxsus simiida jinoyatlarning kat'iy ruyxati berilgan bulib, bu jinoyatlarni shartli ravishda 2 guruxga bulish mumkin:

Kiriminalogik jinoyatlar.

Jinoyat – xukukiy jinoyatlar.

Kiriminalogik jinoyatlar – insoniyat tarixining barcha boskichlarida ijtimoiy xavfli xisoblanib, kabul kilingan, odat, axlok va konun normalari bilan doimo ta'kib kilib kelingan.

Jinoyat – xukukiy jinoyatlar – muayyan davrda ijtimoiy xavfli tus olishi munosabati bilan jinoyat deb xisoblanadi va jinoyat konunning tegishli normalari bilan ta'kib kilinadi.

Fakat ijtimoiy xavfli okibatlar keltirib chikargan kilmishlargina jinoyat xisoblanmay, balki konun bilan kuriklanadigan ob'ektga real zarar etkazish xavfni keltirib chikaradigan ijtimoiy xavfli kilmishlar xam jinoyat deb xisoblanadi.

Jinoyat – berilgan tushunchaga kura sodir etilsagina jinoyat xisoblanadi.

Agar muayyan zararni okibatining kelib chikishida shaxsning aybi bulmasa, bunday kilmish jinoyat xisoblanmaydi, jinoyat xukukida bunday xarakatlarni kilmishning jinoiyligini istisno kiladigan xolatlar deb aytiladi.

Xaar kanday ijtimoiy xavfli kilmishni jinoyat deb xisoblash uchun barcha jinoyatlar uchun zarur bulgan jinoyatning belgilari ishlab chikilgan, shuningdek shu jinoyatda aybli ekanlik va aybning shakllari ishlab chikilgan anna shu belgilar va aybning biror shakli mavjud bulsagina kilmish jinoyat deb xisoblanadi.
Bu belgilar kuyidagilardir:
Kilmishning ijtimoiy xavfliligi;
Aybning mavjudligi;
Kilmishning xukukka xilofligi;
Kilmishning jazoga sazovorligi.
Kilmishning ijtimoiy xavfliligi jinoyatning muxim belgilaridan biri xisoblanadi. Jinoyat eng avvalo xarakat yoki xarakatsizlik shaklida ifodalangan ijtimoiy avfli faoliyatidir. Xaar kanday jinoyat insonning turli-tuman xarakatlarining bir kurinishi bulib, bu kurinish ikki yoklama xususiyatga, ya'ni ichki (ruxiy), tashki (jismoniy) mazmunga ega. Uning tashki mazmuni inson a'zolarining xarakati tufayli jinoyat ob'ektiga tajovuz kiladi va jinoyat predmetiga ta'sir etadi. Jinoiy tajovuz fakat xarakatlarning uzidan iborat bulmasdan, xarakatsizlikdan, ya'ni uz vazifasini bajarmaslikdan iborat bulishi xam mumkin. Jinoiy kilmishning ichki mamuni esa sub'ektning uz kilmishiga nisbatan ruxiy munosabatdir. Insonning xar kanday jinoiy xarakati eng avvalo uning ongi bilan boshkariladigan irodaviy aktdir. Inson xar bir xarakatini uz erki bilan erkin ravishda uzining shaxsiy xususiyatlariga karab tanlaydi.
2. Kilmishda aybning mavjudligi Uzbekiston Respublikasi JKning 14-moddasida jinoyatga ta'rif berilar ekan, JK bilan takiklangan kilmishni aybli sodir etish jinoyat deb topilishi kayd etilgan. Demak, ijtimoiy xavfli kilmishni sodir etishda sub'ektning aybi bulsagina jinoyat deb ataladi. Shaxs jinoyat sodir etar ekan uzining xarakati yoki xarakatsizligi va undan kelib chikadigan okibatga muayyan ruxiy munosabatda buladi.Shaxsning uz xarakati munosabati jinoyat xukukida aybning 4ta shaklida ifodalanadi, bular:
a) tugri kasd;
b) egri kasd;
v) extiyotsizlikning uz-uziga ishonish.
g) beparvolik shakllaridir.
3. Kilmishning xukukka xilofligi Uzbekiston Respublikasi JKning 2,14,16 moddalrida xukukka xilof kilmishlarning jinoyat ekanligi yozib kuyilgan. Xar bir kilmishning jinoyat ekanligi tugrisida JKning Maxsus kismining moddalrida dispozitsiyasida kuzda tutilgan va usha moddlarning sanktsiyalarida jinoyat uchun jinoiy jazo belgilangan.
JK Maxsus kismida jinoyatlarning kat'iy ruyxati berilgan bulib, JKning Maxsus kismida kuzda tutilgan kilmishlargina jinoyat xisoblanadi. Ya'ni JKga kiritilmagan kilmishlar jinoyat xisoblanmaydi. Shunday kilmishlar borki, jinoyatning alomatlari rasman mavjud bulsada, lekin u ijtimoiy xavfli bulmasa jinoyat xisoblanmaydi.
4. Kilmishning jazoga sazovorligi JK Maxsus kismida jinoyat deb xisoblangan barcha kilmishlar uchun jazo nazarda tutilgan. JK Maxsus kismining modalrida nisbiy, muayyan alternativ jazolar nazarda tutilgan bulib, sodir etilgan jinoyatning

ijtimoiy xavflilik darajasi, jinoyatni amalga oshirishdagi aybning darajasi vash u bilan birga boshka xolatlarni e'tiborga olib jazo tayinlash imkoniyati yaratilgan. Jinoyatlarni u yoki bu belgilariga karab turkumlarga ajratish jinoyatlarni tasniflash deb aytiladi.

Uzbekiston Respublikasi Jinoyat xukukida jinoyatlarning tasniflashning 2ta turi nazarda tutilgan.

Jinoyatlarning ijtimoiy xavflilik darajasiga karab tasniflash:

Jinoyatlarning ob'ektiga karab tasniflash.

Jinoyatlarni ijtimoiy xavflilik darajasiga karab tasniflash masalasi JKning 15 m-da uz ifodasini topgan. Bu m-da belgilanishicha JKning Maxsus kismida nazarda tutilgan barcha jinoyatlar ijtimoiy xavflilik darajasiga kura 4ta turkumga bulinadi. Bular:

Ijtimoiy xavfi katta bulmagan jinoyatlar.

Uncha ogir bulmagan jinoyatlar.

Ogir jinoyatlar.

Uta ogir jinoyatlar.

a) Ijtimoiy xavfi katta bulmagan jinoyatlarga - konunda ozodlikdan maxrum kilishga nisbatan engilrok jazolar nazarda tutilgan jinoyatlar, kasddan sodir etilib, konunda 3 yildan kup bulmagan muddatga ozodlikdan maxrum kilish tarzidagi jazo nazarda tutilgan jinoyatlar, extiyotsizlik okibatida sodir etilib, konunda 5 yildan kup bulmagan muddatga ozodlikdan maxrum kilish tarzidagi jazo nazarda tutilgan jinoyatlar kiradi.

b) Uncha ogir bulmagan jinoyatlarga – kasddan sodir etilib, konunda 3 yildan ortik, lekin 5 yildan kup bulmagan ozodlikdan maxrum kilish tarzidagi jazo nazarda tutilgan jinoyatlar, extiyotsizligi okibatida sodir etilib, konunda 5 yildan ortik muddatga ozodlikdan maxrum kilish tarzidagi jazo nazarda tutilgan jinoyatlar kiradi.

v) Ogir jinoyatlarga – kasddan sodir etilib, konunda ogir jazo sifatida 5 yildan ortik, lekin 10 yildan kup bulmagan ozodlikdan maxrum etish nazarda tutilgan jinoyatlar kiradi. Agar konunda ozodlikdan maxrum kilishning eng oz kismi uncha ogir bulmagan jinoyatlar guruxida eng kup kismi ogir jinoyatlar guruxida bulsa, jazoning eng kup kismidan xisoblanadi.

g) Uta ogir jinoyatlarga – kasddan sodir etilib, konunda 10 yildan ortik muddatga ozodlikdan maxrum etish yoki ulim jazosi nazarda tutilgan jinoyatlar kiradi.

Jinoyatlarni ob'ektiga karab tasniflash masalasi JK Maxsus kismidagi jinoyatlarni maxsus ob'ektga karab guruxlarga ajratish va maxsus ob'ektning axamiyatiga karab JKda joylashtirishdadir.

JKning Maxsus kismida

shaxsga karshi jinoyatlar;

tinchlik va xavfsizlikka karshi jinoyatlar;

iktisodiyot soxasidagi jinoyatlar;

ekologik soxasidagi jinoyatlar va x.k. bulimiga bulinadi.

Jinoyatlarning boshka xukukbuzarliklardan farki: Xukukbuzishlar turli-tuman bulib, u asosan kaysi xukuk tarmogi bilan tartibga solinadigan ijtimoiy munosabatlarning buzilganligi bilan boglikdir.

Xukukbuzarik jinoiy, ma'muriy, fukaroviy, intizomiy, mexat, oila, xujalik, suv, er, ekologiya, xavo va boshkalardan iborat bulishi mumkin.

Shu xukukbuzarliklarni 4ta guruxga ajratib olish mumkin.

jinoiy
ma'muriy
intizomiy
fukaroviy

Bu xukukbuzarliklar ichida bir-biriga yakin bulgan xukukbuzarlik bu jinoiy va ma'muriy xukukbuzarlikdir. Bularning tajovuz kilish ob'ektlari xam kup xollarda bir xil.

Jinoyatchilik - jamiyatning salbiy uzgaruvchan ijtimoiy – xukukiy xodisasi bulib, davlatda muayyan vakt mobaynida sodir etilgan barcha jinoyatlarning yigindisidir.

Jinoyatchilik sabablari turli – tuman bulib, xar bir aloxida olingan jinoyatning sababi xilma-xildir. Chunki, shaxs birdan jinoyatchi bulib kolmaydi, balki uning shaxsida jinoyatchiga xos bulgan xususiyatlar uzok muddat mobaynida shakllanib boradi va sabablari bir-biriga uxshash bulgan jinoyatlar bulmaydi. Xaar bir jinoyatni sababini aniklash uchun 3ta asos urganilishi kerak. Bular: 1. shaxsning uzi uning shaxsidagi jinoyatchiga xos bulgan sifatlar.

2. jinoyatchining shaxsi shakllangan ijtimoiy muxit.

3. jinoyat sodir bulishiga olib kelgan vaziyatlar.

xar kanday aloxida olingan jinoyatning sabablari ana shu 3ta asosda etadi va ana shu 3ta asosning birlashishigina jinoyat sodir bulishiga sabab buladi. Shuning uchun xar bir jinoyatning asosini barchasini urganish lozim. Shundagina jinoyatni tub sababini va unga karshi kurash yullarini aniklash mumkin.

Jinoiy javobgarlik tushunchasi goyat murakkab tushuncha bulib, bu muammoni urganish bilan jinoyat xukuki shugullandi.

Jamiyat uz a'zolariga muayyan xukuk va erkinliklar berar ekan, ularning oldiga ana shu xukuk va boshka majburiyatlarni bajarish talabini xam kuyadi.

Jinoiy javobgarlik deganda, jinoyat konunida kilmishning jinoyat sifatida ifodalangan baxolanishini va aybdorning uni sodir kilganlik uchun jamiyat oldida javob berishini tushunmok kerak. Jinoiy javobgarlik jinoyat sodir etishning xukukiy okibatidir. Jinoiy javobgarlik jinoyat xukuki soxasidagi jinoyat – xukukiy munosabatdir. Ammo jinoiy xukukiy munosabatni kelib chikishi uchun biron-bir yuridik fakt sodir etilgan bulishi talab kilinadi va bunday yuridik fakt jinoyat sodir etilishidir.

Jinoiy javobgarlik tushunchasi fakat shaxsni jinoiy javobgarlikka tortib, koralashning uzi bilangina cheklanmasdan, bir kator xukukiy okibatlarni kelib chikishi bilan boglikdir. Buni kuyidagilar bilan asoslash mumkin:

1. Xar kanday jinoyatni sodir etish eng avvalo shaxsning jinoiy javobgarlikka tortish yoki jinoyat konuni normalrini tadbik etish bilan jinoiy javobgarlikdan ozod kilishning kullanishiga sabab buladi. Demak, jinoiy

javobgarlik jazo kullash bilan boglik bulgan tushuncha bulib, jinoiy jazo kullash xar doim jinoiy javobgarlikning okibatidir. Ammo jinoiy javobgarlik xar doim xam jazo kullanish bilan boglik bulmay, jinoiy jazodan ozod kilish bilan xam boglik bulishi mumkin.

2. Jinoiy javobgarlik jinoyat xukuki normalarini kullashning okibatidir. Xar kanday xukukiy tartibotni buzish xavfli xisoblanadi. Jinoiy javobgarlikni boshka javobgarlikdan farki avvalo xukukbuzishning ijtimoiy xavflilik darajasi bilan farklanadi.

3. Jinoiy javobgarlik sub'ektning jinoyat xukuki bilan takiklangan kilmishni sodir etishda ifodalangan xulki uchun kullanadigan davlatning majburlov chorasidir. Jinoyat konuni bilan takiklanadigan kilmishlarning kat'iy ruyxati JK Maxsus kismida nazarda tutilgan jinoyatlarni birini sodir etganlik uchungina jinoiy javobgarlik vujudga keladi.

4. Jinoiy javobgarlik fakatgina jinoyat sodir etgan shaxs bilan davlat urtasida vujudga kelgan jinoyat – xukukiy munosabatdir. Jinoyat xukukiy munosabat sub'ektlari bir tomondan davlat bulsa, ikkinchi tomondan jinoyat sodir etgan shaxsdir.

Xar kanday jinoyat sub'ektning ongli xarakatidir.

Demak, Uzbekiston Respublikasi JKning 16m. nazarda tutilgan jinoiy javobgarlik asoslari jinoiy javobgarlik masalasini fakat jinoyat xukuki darajasida jinoyat konuni talablari doirasidagina xal kilinishini nazarda tutadi.

Kilmishda aybning mavjudligi Uzbekiston Respublikasi JKning 14 moddasida jinoyatga ta'rif berilar ekan, JK bilan takiklangan kilmishni aybli sodir etish jinoyat deb topilishi kayd etilgan. Shaxsning uz xarakati yoki xarakatsizligi va undan kelib chikadigan okibatga munosabati jinoyat xukukida aybning 4ta shaklida ifodalanadi.

tugri kasd;

egri kasd;

extiyotsizlik, uz-uziga ishonish;

beparvolik shakllaridir.

Kilmishning xukukka xilofligi. Jinoyatning yana bir zaruriy belgisi uning xukukka xilofligidir. Xar bir kilmishning jinoyat ekanligi tugrisida JK Maxsus kismining moddalri dispozitsiyasida kuzda tutilgan va usha moddalarning sanktsiyalarida shu jinoyat uchun jinoiy jazo belgilangan.

Kilmishning jazoga sazovarligi jinoyatning belgilaridan biri bulib, JK Maxsus kismida jinoyat deb xisoblangan barcha kilmishlar uchun jazo nazarda tutilgan.

Jinoyatlar u yoki bu belgilariga karab turkumlarga ajratish jinoyatlarni tasniflash deb aytiladi. Uzbekiston Respublikasi Jinoyat xukukida jinoyatlarni tasniflashning 2ta turi nazarda tutilgan.

Jinoyatlarni ijtimoiy xavflilik darajasiga karab tasniflash;

Jinoyatlarni ob'ektiga karab tasniflash.

1)JKning 15 m-ga barcha jinoyatlar ijtimoiy xavflilik darajasiga karab 4ta turkumga bulingan.

Ijtimoiy xavfi katta bulmagan jinoyatlar;

Uncha ogir bulmagan jinoyatlar;
Ogir jinoyatlar;
Uta ogir jinoyatlar.

a)Ijtimoiy xavfi katta bulmagan jinoyatlarga konunda ozodlikdan maxrum kilinishga nisbatan engilrok jazolar nazarda tutilgan jinoyat kiradi.

b) Uncha ogir bulmagan jinoyatlar kasdan sodir etilib konunda 5 yildan kup bulmagan muddatga ozodlikdan maxrum kilish tarikasidagi jazo nazarda tutilgan jinoyatlar, shuningdek extiyotsizlik okibatida sodir etilgan jinoyatlarga jazo nazarda tutilgan jinoyatlar kiradi.

v) Ogir jinoyatlarga kasddan sodir etilib, konunda ogir jazo sifatida 5 yildan ortik 10 yildan kup bulmagan muddatga ozodlikdan maxrum kilish nazarda tutilgan.

g) Uta ogir jinoyatlarga kasddan sodir etilib, konunda 10 yildan ortik muddatga ozodlikdan maxrum kilish yoki ulim jazosi nazarda tutilgan jinoyatlar kiradi.

2) Jinoyatlarning ob'ektiga karab tasniflash masalasi JK Maxsus kismidagi jinoyatlarni maxsus ob'ektiga karab guruxlarga ajratish va maxsus ob'ektning axamiyatiga karab JKda joylashtirishdadir.

Uzbekiston Respublikasi JKning Maxsus kismining shaxsga karshi jinoyatlar, tinchlik va xavfsizlikka karshi jinoyatlar, iktisodiyot soxasidagi jinoyatlar, ekologik soxasidagi jinoyatlar bulimii soxasidagi jinoyatlar. Bunda bevosita ob'ekti jixatidan bir-biriga uxshash jinoyatlar 1ta bulimga kiritilib ana shu bulim yoki bobdagi jinoyatlarning barchasi umumiy bulgan ob'ekt maxsus ob'ekti deb aytiladi.

4- Mavzu: Jinoyat tarkibi.
Reja:

Jinoyat tarkibi tushunchasi va uning axamiyati.
Jinoyat ob'ekti va ob'ektiv tomoni.
Jinoyatning sub'ekti va sub'ektiv tomoni.

Uzbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 16-moddasi 2-kismida jinoyat uchun javobgarlik va uning asoslari belgilangan bulib, unda: «Ushbu kodeksda nazarda tutilgan jinoyat tarkibining barcha alomatlari mavjud bulgan kilmishni sodir etish javobgarlikka tortish uchun asos buladi» deb yozilgan.

Jinoyat tarkibi xakidagi ta'limot jinoyat xukuki faning markaziy masalalaridan biridir. Jinoyat tarkibining tugri aniklanishi jinoyatni tugri kvalifikatsiya kilishning asosiy omilidir. Bu esa uz navbatida odil sudlovni amalga oshirish va konunchilikni mustaxkamlash xamda ayblanuvchining takdirini tugri xal etishda katta axamiyatga egadir.

Jinoyatning tarkibi-jinoyat konuni bilan belgilangan xamda muayyan ijtimoiy-xavfli kilmishni jinoyat sifatida ifodalaydigan ob'ektiv va sub'ektiv belgilar yigindisi, jinoyat tarkibi tushunchasini jinoyat xukukida jinoyat tarkibining elementlari deb nomlanadigan turt gurux alomatlar yigindisi tashkil kiladi. Bular:
Jinoyat ob'ekti.
Jinoyatning ob'ektiv tomoni.
Jinoyatning sub'ekti.
Jinoyatning sub'ektiv tomonidir.

1. Jinoyatning ob'ekti – jinoyat konuni bilan kuriklanadigan va jinoyat sodir etish natijasida zarar etkaziladigan yoki zarar etkazish xavfi ostiga kuyiladigan ijtimoiy munosabatlardir. Masalan JKning 2 – moddasida belgilanishicha: «jinoyat kodeksining vazifalari shaxsni, uning xukuk va erkinliklarini, jamiyat va davlat manfaatlarini, mulkni, tabiiy maxitni, tinchlikni, inson xavfsizligini jinoiy tajovuzlardan kuriklashdan iboratdir» deb bayon etilgan.

Shuni ta'kidlash lozimki, Uzbekiston Respublikasi Jinoyat konuni bilan kuriklanadigan ijtimoiy munosabatlar jinoyat ob'ekti xisoblanadi.

Jinoyat ob'ektini aniklash orkali aybdor kanday jinoyat (ugirlik, nomusga tegish, xakorat kilish va x.k.) etganligini aniklashimiz mumkin.

Jinoyat ob'ekti – bu jinoyat konuni bilan muxofaza etiladigan ijtimoiy munosabatlardir. Ijtimoiy mknosabatlar kishilar urtasidagi alokani, ularning muayyan ijtimoiy kadriyatlarga oid xulk – atvorlarni ifodalaydi.

Jinoiy xukukiy fanda ijtmoiy munosabatlar xajmiga kura:
Umumiy
Turdosh
Bevosita kurinishdagi ob'ektlarga bulinadi.

Jinoyatning Umumiy ob'ekti deb , jinoyat konuni bilan muxofaza etiladigan ijtimoiy munosobatlar yigindisiga aytiladi.

Jinoyat Kodeksining 2–moddasida ularning kuyidagi umumiy ruyxati keltirilgan: shaxs, uning xukuk va erkinliklari, jamiyat va davlat manfaatlari, mulk,

tabiiy muxit, tinchlik, inson xavfsizligi. Jinoyatning umumiy ob'ekti yordamida jinoyat xukukining ijtimoiy siyosiy mazmuni. Jinoiy tajovuzkorlikning ijtimoiy xovlilik xususiyatini belgilab beriladi. Umumiy ob'ekt va boshka xukubuzarliklar urtasidagi tafovutni belgilab olish imkonini belgilab beradi.

Turdosh ob'ekt – jinoyat konunini jinoyatlarning muayyan kurinishlaridan muxofaza etadigan, moxiyatiga kura bir toifadagi ijtimoiy munosabatlar guruxidan iborat. Turdosh ob'ekt kadriyatlar tizimida muayyan mavkeni egallash bilan birga ijtimoiy munosabatlarga tajovuz kiladigan u yoki bu guruxdagi jinoyatlarning shu ijtimoiy munosabatlardagi xavfliligini kiyosiy aks ettiradi.

Bevosita ob'ekt – muayyan jinoyat turidan muxofaza etiladigan ijtimoiy munosabat bulib, ayni uning uzi jinoyatga baxo berishda belgilab olinishi lozim. Kup ob'ektli jinoyatlarda bevosita ob'ekt doirasida, kushimcha va fakultativ ob'ektlarni ajratadilar. Mazkur tasnif tajovuzning muayyan turidan ximoya kilish uchun kuyilgan ijtimoiy munosabatning kiyosiy axamiyatiga asoslanadi.

Asosiy bevosita ob'ekt – bu konun chikaruvchining muayyan jinoiy xukukiy normani tuzishda eng avvalo, jinoyat konunini muxofaza kilishga, intilishga kuyadigan ijtimoiy munosabatdir. Ayni asosiy ob'ekt jinoyatning ijtimoiy xavflilik xususiyatini uning maxsus kism tizimidagi urnini aniklaydi va turdo ob'ektning tarkibiy kismi xisoblanadi.

Kushimcha bevosita ob'ekt – asosiy bevosita ob'ektga tajovuz etilganda mukarrar zarar etadigan ijtimoiy munosabatdir. Mazkur ob'ekt jinoyat tarkibining mukarrar alomati bulib, u kilmishga baxo berishga ta'sir etadi.

Fakultativ bevosita ob'ekt – muayyan jinoyat tarkibining zaruriy alomati bulmagan, lekin mavjud jinoyatning sodir etilishida xavf ostida koladigan ijtimoiy munosabatdir. Tajovuz predmeti jinoyat ob'ektining belgisi sifatida namoyon buladi. Jinoya predmeti – tajovuz ob'ektining tarkibiy kismi bulib, unga sub'ekt ta'sir etib ijtimoiy munosabatlarni buzadi yoki buzishga xarakat kiladi. Sub'ektlar xam, moddiy olam predmetlari xam jinoyatlarning predmeti bulishi mumkin, zero ularga nisbatan xam ijtimoiy munosabatlar paydo buladi va amal kiladi.

2. Jinoyatning ob'ektiv tomoni – kilmishning xususiyatlari va jinoyat sodir etishda kelib chikkan okibat va kilmish bilan jinoiy okibat urtasidagi sababiy boglanish, shuningdek jinoyat sodir etilgan joy, vakt, uni sodir etish usuli, vositalari va boshkalar kiradi. Jinoyatning ob'ektiv tomoni ijtimoiy xavfli kilmishning tashki tomoni bulib, jinoyatni kanday sodir etilishini kuratadi. Aynan xavfli kilmishning tashki tomoni bir jinoyatni ikkinchisidan ajratish imkrnini beradi, chunki bitta ob'ektga tajovuz kilish ijtimoiy xavfli kilmish xarakteri va darajasi buyicha umuman boshka bulishi mumkin. M: ugirlik sodir etilsa, talonchilik ochikdan – ochik, boskinchilik esa jabrlanuvchining badaniga shikast etkazishga olib kelgan xujum bilan sodir etiladi. Ob'ektiv tomoni asosan Uzbekiston Respublikasi jinoyat kodnksining maxsus kismining moddalir dispozeptsiyasi va bandlarida kursatiladi. Aynan moddaning diszpozeptsiyasida jinoyatning ob'ektiv tomoni ta'riflanadi.

Xar kanday jinoyatning jinoiy natijasiga turli xil xarakatlar, ayrim xollarda xarakatsizlik yuli bilan erishiladi. M: kkasddan odam uldirish, ammo xudi shunday ulim xarakatsizlik (onaning uz chakalogini kasddan ovkatlantirmasligi, yordamga

muxtoj xolda yotgan shaxsga yordam bermaslik va x.k.) natijasida xam kelib chikishi mumkin. Ya'ni xar kanday ijtimoiy xavfli kilmish xarakat yoki xarakatsizlik orkasida sodir etilishi mumkin. Jinoyatning ob'ektiv tomoni jinoyatlarni a) moddiy
b) formal tarkibli jinoyat ekanligini xam belgilaydi. Xar kanday jinoyatning ob'ektiv tomoni kilmishdir.

Moddiy tarkibli jinoyatlar deganda: moddiy tarkibli jinoyatlar zaruriy belgisi ijtimoiy xavfli kilmishlardan tashkari ijtimoiy xavfli okibat kelib chikkan okibat bilan kilmish urtasidagi sababiy boglanishda ekanligidadir. M: ayrim xollarda jinoyatni oxiriga etkazilgan deb topilishi uchun kandaydir anik okibat yuzaga keli kerak. Jinoyat sodir etilgan joy, vakti, sharoiti, foydalanilgan vosita va kurollar ayrim xollarda bu xolatlar jinoyatning zaruriy belgisi yoki javobgarlikni ogirlashtiradigan xolat bulishi mumkin.

Jinoyat ob'ektiv tomonining bu fakultativ belgilari agar jinoyatning zaruriy belgilari bulmasa yoki aybdorning javobgarligini ogirlashtirmasa jazo tayinlashda xisobga olinishi mumkin. Demak, ta'kidlash kerakki, moddiy tarkibli jinoyatlar ob'ektiv tomonlarining zaruriy belgilari kuyidagilardan iborat:
Ijtimoiy xavfli kilmish (xarakat yoki xarakatsizlik)
Ijtimoiy xavfli okibat.
Ijtimoiy xavfli kilmish bilan kelib chikkan okibat urtasidagi sababiy boglanish.

Formal tarkibli jinoyatlarning zaruriy belgisi ijtimoiy xavfli kilmish (xarakat yoki xarakatsizlik)dir. M: ayrim xollarda sodir etilgan ijtimoiy xavfli kilmishning uzi ya'ni kelib chikadigan okibatni kelib chikishini talab kilmasdan javobgarlik belgilanadi bu farmal tarkibli jinoyatlar deb yuritiladi. Moddiy va farmal tarkibli jinoyatlarda fakultativ belgilari jinoyat sodir etish joyi vakti, sharoiti, vositasi, usuliva x.k.
Ijtimoiy xavfli kilmishlar-xar kanday jinoyat uzining ob'ektiv belgilari buyicha ijtimoiy xavfli xarakat yoki passiv xulk (xarakatsizlik) yuli bilan sodir etiladi.

Insonning xar kanday kilmishi xar doim ongli va akl irodasi buyicha sodir etiladi, shuning uchun uz xarakatlarining axamiyatini anglay olmagan yoki xarakatlarini boshkara olmagan shaxs xarakatlari xatto ijtimoiy xavfli okibatlar keltirib chikarsada ijtimoiy xavfli jinoyat xisoblanmaydi. M: fukaro A. sirpanib ketayotib omon kolish niyatida Biron narsani ushlab kolish niyatida xarakat kiladi, birok yikilayotib fukaro O.ning kiyimidan tutadi. Yikilish natijasida fukaro O. ogir jaroxat oladi bunday xolda kelib chikkan okibat uchun A. jinoiy javobgarlikka tortilmaydi. Chunki bu uning akl irodasiga boglik bulmagan tarzda yuz bergan.

Shaxs engib bulmaydigan jismoniy kuch yoki ruxiy zurliuk ta'sirida konun bilan kuriklanadigan ijtimoiy munosabatga xavf soluvchi kilmishi va uning okibatlari uchun jinoiy javobgarlikka tortilishi mumkin emas. Jinoyat xukuki nazariyasida engib bulmaydigan kuch deganda ma'lum bir shaxsning stixiyali kuchlar (yongin, toshkin, buron va x.k.) ta'sirida uz irodasiga karshi ma'lum bir xatti-xarakatlarni kilib kuyish xodisalari (avtobusni tuxtatish natijasida yulovchilarni biri yikilayotib kulini ixtiyorsiz ravishda yonida turgan yulovchining kuziga tegib jaroxatlanishi va x.k.) tushuniladi.

Ijtimoiy xavfli okibat- Moddiy tarkibli jinoyatning ob'ektiv tomonining ikkinchi zaruriy belgisi jinoiy okibatdir.

Jinoiy okibat deganda kilmishni sodir etilishi natijasida jinoyat xukuki bilan kuriklanayotgan ijtimoiy munosabatlarga tugridan-tugri zarar etkazadi yoki bevosita zarar etkazish xavfini tugdiradi.

Moddiy xarakterdagi okibatlar ma'lum ulchovga ega. M: soglikka karshi jinoyatlar okibatlarga karab engil, urta, ogir jinoyatlarga ajratiladi.

Moddiy tarkibli jinoyatlarda sodir etilgan kilmishning okibatlari bu kilmishni oxiriga etkazilgan jinoyat sifatida tasnif etish imkonini beradi. Konunda kursatilgan okibatlarni kelib chikmaganligi jinoyatlarni jinoyatga suikasd kilish sifatida tasnif etishga imkon beradi.

Jinoyat xukukiy normalarida okibatning kursatilish shakllari turli xil bulishi mumkin. Ba'zi xollarda J.K.ning moddasida tugridan-tugri ayrim xollarda okibat jinoyat-xukukiy me'yorlarni izoxlash yuli bilan aniklanadi.

Sababiy boglanish- sodir etilgan ijtimoiy xavfli kilmish va uning natijasidan kelib chikkan ijtimoiy xavfli okibat urtasidagi bogliklikdir.

Agar okibat sodir etilgan ijtimoiy xavfli kilmish natijasida emas, balki boshka sabablar orkali kelib chikkan bulsa, u xolda okibat jinoyat sodir etgan shaxsga ta'lukli bulmaydi. M: Shaxsning badaniga shikast etkazilgan va utibbiy yordam uchun vrachga murojaat etgan va kon kuyish natijasida OITS kasalligi yuktirilgan bulsa, bu xolda badanga shikast etkazgan shaxs uning OITS bilan kasallanganligi uchun javobgar bulmaydi. Chunki jabrlanuvchi bu kasallikni vrachning bepaovoligi orkali yuktirib oldi. Ayrim xollarda sababiy boglanishni aniklash anchagina murakkab ish bkladi, ekspertiza utkazish yuli bilan aniklanadi. Avtoavariya okibatida kuprok aniklanadi.

Jinoyatning ob'ektiv tomonini tula tavsif etish uchun jinoyat sodir etilgan joy, vakti, usuli, xolati va kullaniladigan vositalar kabi jinoyat ob'ektiv tomonining fakultativ belgilarini kuri chukish kerak.

Jinoyatni sodir etish usuli – ijtimoiy xavfli kilmishning ob'ektiv tomonining fakultativ belgilaridan biridir.

Jinoyat sodir etish vositalari – aybdorni jinoiy xavfli kilmish sodir etish paytida jinoyat ob'ektiga ta'sir etish uchun foydalanilgan predmet yoki kurollar, elektor toki, radiatsiya, ultra tovush vositalari kabilardir.

Jinoyat sodir etish kurollari deyilganda aybdor jinoyatni sodir etishda oldindan tayyorlangan va foydalangan xar kanday predmet bulishi mumkin. M: sovuk kurollar, transport vositalari, asbob-uskunalar va x.k.

Jinoyat sodir etilgan joy: jinoyat boshlangan yoxud jinoiy okbat kelib chikkan muayyan xudu dyoki bino tushuniladi.

Ijtimoiy – xavfli kilmishni sodir etish vakti deyilganda, jinoyat sodir etgan shaxsning jinoiy javobgarligiga ma'lum darajada ta'sir kursatadigan xodisalar yuz bergan muayyan davr tushuniladi. M: xizmat jarayonida, favkulot xolat vaktida, ona tomonidan tugish vaktida yoki tukkandan keyin uz chakalogini uldirish kabi jinoyatlar.

Jinoyat sodir etish vaziyatlar – muayyan jinoyat sodir etilayotganda mavjud bulgan va jinoyat sodir etgan shaxs javobgarligi uchun ma'lum darajada ta'sir etadigan xolatlarning yigindisidir.

Jinoyatning sub'ekti – fakat konunda belgilangan yoshga etgan, akli raso, ya'ni uz xarakatlari uchun javob Bera oladigan va ularni boshkara oladigan jismoniy shaxslar bulishi mumkin. Jinoyat sub'ekti jinoyat tarkibining muxim elementidir, ya'ni jinoyat sodir etgan shaxs bulmasa uz-uzidan jinoyat xam yuk xisoblanadi.

Jinoyat sub'ektining belgilari :

Jismoniy shaxs ekanligi.

Akli rasoligi.

Konun bilan belgilangan yoshga etganlik.

Shuni aytish kerakki, jinoyat konunida jinoyat sub'ekti umumiy belgilaridan tashkari kushimcha va maxsus belgilari xam buladi. M: mansabdorlik jinoyatida sub'ektning belgilari yosh, akli rasolikdan tashkari maxsus mansabdor xam bulishi kerak.

Akli rasolik: xar kanday jinoyatning sub'ekti akli raso shaxslar buladi. Bu jinoyat sub'ektning zaruriy beligilaridan biridir. J.K.ning 18-m: «Jinoyat sodir etish vaktida uz kilmishining ijtimoiy xavfli xususiyatini anglagan va uz xarakatlarini boshkara olgan shax sakli raso deb topiladi». Shunga kura: «Ijtimoiy xavfli kilmishni sodir etish vaktida akli noraso xolatda bulgan ya'ni surunkali ruxiy kasalligi, ruxiy xolati vaktincha buzilganligi, akli zaifligi yoki boshka tarzdagi ruxiy kasalligi sababli uz xarakatlarini axamiyatini anglay olmagan yoki xarakatlarini boshkara olmagan shaxs javobgarlikka tortilmaydi.» (J.K.ning 18-m. 2k.) Lekin bu akli noraso shaxsga kilmishi uchun xech kanday chora kurilmaydi degani emas. ijtimoiy xavfli kilmishni sodir etgan va sud tomonidan akli noraso deb topilgan shaxsga nisbatan tibbiy yusindagi majburlov choralari kullanilishi mumkin. (18-m. 3k.) Xar kanday ishda shaxsni akli noraso deb topish uchun albatta sud psixiatriya ekspertizasi utkazilishi lozim. Konun buyicha akli noraso deb topilgan shaxs jinoyat sub'ekti bulla olmaydi va u xarakatlarida jinoyat tarkibi bulmaganligi sababli jinoiy javobgarlikka tortilmaydi.

Jinoyat sub'ektining yoshi – jinoyat konuni buyicha javobgarlikka tortish yoshiga etgan shaxsgina jinoyat sub'ekti deb xisoblanadi. Ma'lum bir yoshni belgilash vaktida konun chikaruvchi organ shaxsning xayotiy tajribasi, psixofiziologik va ijtimoiy ruxiy xolatining darajasini xisobga olgan. Uzbekiston Respublikasining Jinoyat konuni buyicha 1-marta jinoiy javobgarlikka tortilishiga asos bulishi uchun yoshining turt darajasi belgilangan. J.K.ning 17-m. 1k. kura jinoyat kilgunga kadar 16 yoshga tulgan shaxs javobgarlikka tortiladi. 17-m.2k. kura 13 yoshga tulgan shaxs ogirlashtiruvchi xolat ya'ni, odam uldirsa, javobgarlikka tortiladi.

Jinoyatning sub'ektiv tomoni- shaxsning uzi sodir etgan ijtimoiy xavfli kilmish va jinoiy okibatga ruxiy munosabati akli, irodasi va mativlarining uzviy birligidan iboratdir.

Jinoyatning sub'ektiv tomonini aniklash jinoyatni tugri kvalifikatsiya kili shva adolatli jazo tayinlash, shaxsning aybi darajasini xisobga olgan xolda belgilashning zaruriy shartidir.

Demak, jinoyatning sub'ektiv tomoni deyilganda, aybdor shaxsning uzi sodir etgan ijtimoiy xavfli kilmishi va uning okibatlariga bulgan ruxiy munosabati tushuniladi. Uzbekiston Respublikasi J.K.ning 20-m-ga muvofik ijtimoiy xavfli kilmishni kasddan yoki extiyotsizlik orkali sodir etgan shaxs jinoyat sodir etilishida aybli deb topilishi kursatilgan.

Jinoyatning sub'ektiv tomonini aniklash sud–tergov amaliyotida ma'lum kiyinchiliklar tugdiradi. Aynan jinoyatning sub'ektiv tomonini aniklash jinoyatchi shaxsning ijtimoiy xavfliligini darajasini aniklashda muxim axamiyatga egadir. Jinoyatning maksadi, mativi va aybni etarlicha aniklamaslik jinoyatni kvalifikatsiya kilishda xatolikka yul kuyilishiga okibatida esa shaxsning u sodir etmagan jinoyati uchun javobgarlikka tortishga sabab buladi. Bu esa, adolatli jazo tayinlashning buzilishiga sabab buladi. Shuning uchun sud-tergov amaliyotida jinoyatning mativi: maksadi va aybning tugri aniklashga katta e'tibor berish lozim.

Jinoyat xukuki nazariyasida jinoyatning sub'ektiv tomonining zaruriy belgilari aybning kasddan yoki extiyotsizlik shaklidir. Jinoyatning maksadi va mativi esa sub'ektiv tomonining fakultativ belgisidir. Fakultativ belgi kupincha jazo tayinlashda inobatga olinadi.

Jinoyatning sub'ektiv tomonining zaruriy belgisi bu -aybdir. Jinoyat xukuki nazariyasida ayb deganda shaxsning sodir etgan ijtimoiy xavfli kilmishi va uning okibatlariga bulgan ruxiy munosabati tushuniladi.

Uzbekiston Respublikasi J.K.ning 20-moddasiga muvofik jinoyat:

a) kasddan;

b) extiyotsizlik orkasida sodir etilishi mumkin.

Kasddan sodir etish shaklidagi jinoyat tugri kasd yoki egri kasd bilan sodir etiladi.

Jinoyat tamom bulgan payt ijtimoiy kilmish bajarilgan vakt deb xisoblangan bulib, uni sodir etgan shaxs kilmishini ijtimoiy xavflilik darajasini anglagan, shunday kilmishni sodir etishni istagan bulsa, bunday jinoyat kasddan sodir etilgan deyiladi.

Jinoyat uziga ortikcha ishonganlik yoki beparvolik tufayli sodir etilgan bulsa, extiyotsizlik bilan sodir etilgan deyiladi. M: shafyor tezlikni kamaytirmay, yaxshi okibatdan umid kilgani xolda, kizil chirokka chikib boradi va falokat sodir kiladi.

Jinoiy beparvolikda unga yul kuygan shaxs uz kilmishini okibatlarini oldindan kurishi lozim va mumkin bulsada, lekin oldindan kurmaydi. M: Biron-bir odam derazadan shishani uloktiradi, u yulovchining boshiga tegib unga ogir tan jaroxati etkazadi. Jinoyat tarkibining sub'ektiv tomonining tavsiflaydigan belgilariga fakat kasd, beparvolikkina emas balki shaxs amal kilib jinoyat sodir etadigan motiv va jinoyatchi intiladigan maksad xam kiradi.

Jinoyat mativi – bu shaxs tomonidan anglangan ichki niyati bulib, unda jinoyat sodir etish shijoat tugdiradi va shu jinoyatni amalga oshirishga chorlaydi. Demak, jinoyat mativi –shaxsda jinoyat kilishga karor va xoxish uygotuvchi ichki xissiyotdir.

Jinoyatning mativi va maksadi fakat kasddan sodir etilgan jinoyatlarga xosdir. Agar jinoyat extiyotsizlik orkasida sodir etilsa, uning natijasi mativ va maksadga boglanmaydi. mativ va maksad jinoyatning sub'ektiv tomonining belgisi

sifatida bir-biriga juda boglikdir, chunki jinoyat kilishga ichki xissiyot orkali xoxish uygonadi va shaxsda jinoyat sodir kilishlik uchun maksad vujudga keladi.

Jinoyat mativi turlicha buladi. M: rashk kilish, uch olish, bezorilik xarakati, millatlararo shaxsiy garaz va x.k.

Jinoyatning maksadi xam xar xil buladi. M: sodir etilgan boshka jinoyatni yashirish, murdani a'zolarini transplantatsiya kilish, uchun olish maksadlarida foydalanish uchun jinoyat sodir kilish, xalkaro alokalarni yomonlash maksadida urushni targib kilish, nazorat kilinmaydigan foyda olish va x.k.

5- **Mavzu: Qilmishning jinoiyligini istisno qiladigan xolatlar**

Reja:

1. Kilmishning jinoiyligini istisno kiladigan xolatlar tushunchasi va turlari.
2. Kam axamiyatla kilmishlar
3. Zaruriy mudofaa
4. Ijtimoiy xavfli kilmish sodir etgan shaxsni ushlash vaktida zarar etkazish
5. Oxirgi zarurat
6. Buyruk yoki boshka vazifani ijro etish

1. Kilmishning jinoiyligini istisno kiladigan xolatlar tushunchasi va turlari.

Sud amaliyotida kurilib, jinoiy javobgarlikka tortiladigan ishlar uzining ob'ektiv va sub'ektiv belgilariga kura jinoiy kilmishidan iborat buladi. Ammo ayrim xollarda bunday kilmishlar ijtimoiy xavfli bulmasdan, balki ijtimoiy foydali bulishi xam mumkin. Bunday xarakatlarni jinoyat huquqida kilmishning jinoiyligini istisnog kiladigan xolatlar deyiladi.

Uzbekiston Respublikasi JK ning 35 – moddasida bunday xolatlarning umumiy tushunchasi va turlari burilgan. Ushbu moddaning birinchi kismida: «kilmishda uhbu kodeksda nazarda tutilgan alogmatlar rasmiy jizxatdan mavjud bulsada, lekin u jinoiy xavfli, gayriqonuniy yoki aybli bulmasa, kilmishning jinoiyligini istisno kiladigan xolatlar deb topiladi», deyilgan.

Ushbu moddaning ikkinchi kismida esa kilmishning jinoiyligini istisno kiladigan koidalarining turlari kursatilgan.

Bularda:
1. Kam xamiyatla kilmishlar (36 – modda)
2. zaruriy mudofaa (37 – modda)
3. Oxirgi zarurat (38 – modda)
4. Ijtimoiy xavli kilmish sodir etgan shaxsni ushlash vaktida zarar etkazish (39 – modda)
5. Buyruk yoki boshka vazifani ijro etish (40 – modda)
6. Kasb yoki xujalik faoliyatiga boglik asosli tavakkalchilik (41 – modda)

2. Kam axamiyatli kilmishlar

Tergov sud amaliyotida shunday kilmishlar uchraydiki, unda qonunda nazarda tutilgan alomatlari mavjud bulsa, uzining kam axamiyatliligi tufayli ijtimoiy xavfliligi juda kam buladi, jabrlanuvchi uchun keltirilgan zararning mikdori deyarli axamiyatga ega bulmaydi. Shuni e'tiborga olib, Uzbekiston Respublikasi JK ning 36 – moddasida kam axamiyatli kilmishlar tushunchasi berilib, bunday xarakatlar kilmishning jinoiyligini istisino kiladigan xolatlar turkumiga kiritilgan.

Kam axamiyatli kilmishlar kilmishning jinoiyligini istsino kiladigan xolatlar turkumiga kiritilgan bulsada, huquqga xilofligi, aybning mavjudligi bilan istisno

kiladigan xolatlarning boshka turlariga bunday xususiyatlar xos emas va ular ijtimoiy foydali, huquqiy xarakatlardir.

Kam axamiyatli kilmish sodir etganda ijtimoiy xavfli okibat yuz bermaydi yoki qonun bilan kuriklanadigan ob'ektga juda oz zarar etkaziladi.

Kilmishning kam axamiyatli deb xisoblashda barcha ob'ektiv va sub'ektiv xolatlarning majmui e'tiborga olinishi kerak. Masalan, voyaga etmagan shaxsning birovning bogidan uzi iste'iol qilishi uchun oz mikdorda meva ugirlashi, gullarni uzib olishi, zotli xisoblanmagan kaptar ugirlashi, shuxlik, uzini kursatish kabi xarakatlar shular jumlasidandir.

Kilmishning kam axamiyatliligi aniklansa, Uzbekiston Respublikasi Jinoyat – protsessual kodeksning 83 – moddasi birinchi kismi 2- bandiga binoan ish bekor kilinadi.

3. Zaruriy mudofaa

Zaruriy mudofaa institutini, uning tushunchasi va belgilarini jinoyat huquqida berilishi ijtimoiy adolatni amalga oshirishda goyat katta axamiyatga ega.

Uzbekiston Respublikasi JK ning 37 – moddasida: «zaruriy mudofaa xolatida soir eitlgan, ya'ni mudofaalanuvchi yoxud boshka kishining shaxsi yoki huquqlarini, jamiyat yoki davlat manfaatlarini qonunga xilof tajovuzlardan tajovuzchiga zarar etkazgan xolda ximoya qilish chogida kilingan xarakat, agar zaruriy mudofaa chegarasidan chetga chikilmagan bulsa, jinoyat deb topilmaydi», deyiladi.

Zaruriy mudofaa xolatida kilingan xarakat huquqka xilof xisoblanmaydi, chunki xayotga, soglikka, jinsiy ozodlikka, mulkka va boshka jinoyat qonuni bilan kuriklanadigan ob'ektlarga kilingan tajovuzlardan ximoya qilish xar bir fukaroning burchi xisoblanadi va zaruriy mudofaa xolatida ttajovuzchiga zarar etkazish jinoyat xisoblanmaydi.

Xar bir fukaroningn uzini, boshka shaxslarni, davlat manfaatlarini qonun bilan kuriklanadigan xar kanday boshka ijtimoiy munosabatlarni ximoya qilish huquqi Uzbekiston Respublikasi konstitutsiyasida mustaxkamlab kuyilgan.

Uzbekiston Respublikasi jinoyat qonunida birinchi marta xar kanday fukaro boshka shaxslarga yoki xokimiyat organlariga yordam surab murojaat qilish yoxud iajovuzdan uzga yusinda kutulish imkoniyati bor yukligidan kat'i nazar, tugridan – tugri zaruriy mudofaa aktinii kullash huquqiga egaligi belgilab kuyiladi.

Jinoiy xavfli tajovuzlardan tajovuzchiga zarar etkazish orkali ximoya qilish, jinoyatchilikka karshi kurashda axamiyatga ega. 1992 – yil 13 – noyabrdagi Uzbekiston Respublikasi Oliy sudi plenumining «Ijtimoiy xavfli tajovuzlardan zaruriy mudofaa huquqini ta'minlovchi qonunlarni sudlar tomonidan kullanishi xakida» gi karorida ayrim sudlar tajovuzga uchragan shaxs, undan kochib kutulish, boshka fukarolarga va xokimiyat vakillariga yordam surab murojaat qilish yoki boshka usullar bilan tajovuzdan saklanish imkoniyatiga ega bulsa, bunday tajovuzga karshi faol ravishda mudofaalanish huquqiga ega bulmaydilar, degan notugri fikrga asoslanadilar deb ta'kidlanadi.

Yukorida aytilganlardan xulosa kilib aytish mumkinki, zaruriy mudofaa xolatida kilingan xarakat jinoyat xisoblanmaydi, aksincha ijtimoiy – xavfli bulmagan sotsial foydali xarakatdir.

Zaruriy maudofaa aktinii kullash xar bir shaxsning shaxsiy huquqidir va bunday huquqni amalga oshirish faqat uning uzigagina boglik bo`lib, bu huquq zaruriy mudofaani kullash vaktida amalga oshiriladi. Bunday shaxslarga qonunda tugridan – tugri kursatib kuyilgan yoki xizmati yuzasidan jinoyatchilikka karshi kurash olib borish, odamlarni kutkarish, jamoat tartibini saklash vazifasi yuklatilgan shaxslarga kiradi.

Qonun jinoyat sub'ekti yoshiga etmagan yoki akli noraso shaxslarning ijtimoiy xavfli tajovuziga nisbatan xam zaruriy mudofaa aktinii kullashga yul kuyadi.

Uzbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining yurikida aytilgan karorida ta'kidlanishicha, jinoyat qonunining maxsus kismida nazrda tutilgan xarakatlar uni sodir etgan shaxsning javobgarlikka tortilganligi yoki ruxiy kasalligi tufayli, jinoiy javobgarlik yoshiga tulmaganligi sababli va boshka asoslarga kura javobgarlikdan ozod kilinganligidan kat'i nazar JK ning 37 – moddasi doirasida ximoyalanishga asos beruvchi ijtmoiy xavfli tajovuz deb xisoblanadi.

Shu bilan birga qonunda birinchi marta zarar etkazish maksadida kastdan xujum qilish istagini kuzatish zaruriy mudofaa xisoblanmasligi xakida kursatilgan. Bunday xollarda aybdor etkazilgan zarar uchun umumiy asoslarda javobgarlikka tortiladi. Bu xollarda sodir etilgan xatti – xarakatlar umumiy asoslarda kvalifikatsiya kilinishi lozim deb ta'kidlanadi.

Tajovuzga nisbatan etkazilgan zarar uz – uzidan xam zaruriy mudofaaning qonuniyligini kursatmaydi.

Zaruriy mudofaaning huquqiy shartlari ikki xil:

1. Tajovuzga nisbatan
2. Mudofaaga nisbatan

Tajovuzga nisbatan mudofaaning huquqiy shartlari.

Tajovuzga nisbatan mudofaaning huquqiy shartlaridan birinchisi shaxsga, uning huquqlariga, jamiyat va davlat manfaatlarini yoki boshka jinoyat qonuni bilan kuriklanadigan ijtimoiy munosabatlarga nisbatan bo`lgan ijtimoiy xavfli tajovuzdir.

Tajovuzga nisbatan mudofaaning huquqiy shartlaridan ikkinchisi tajovuzning mukarraligi, ya'ni xakikatdan mavjud bulishligidir. Masalan: qonun bilan kuriklanadigan ob'ektga zarar etkazilgan yoki zarar etkazilishi mumkinligi anik mavjudligidadir.

Uchinchi sharti tajovuzning realligi, ya'ni tajovuzning ximoyalanuvchi xayolida bulmay, balki xakikatdan xam ruy berganlagidir. Agar vujudga kelgan vaziyat shaxsga tajovuzning yukligini tushunish uchu nasos bulsa, u xayolan xujum kilayotgan shaxsga zarar etkazsa, ximoyalanuvchining javobgarligi istisnokilinmaydi, balki aybining extiyotsizligi orkasida zarar etkazganlik uchun javobgarlikni keltirib chikaradi.

Mudofaaga nisbatan zaruriy mudofaaning huquqiy shartlari.

Birinchi sharti – mudofaa faqat JK bilan kuriklanadigan munosabatlarga tajovuz qilish mukarrar bo`lgandagina mpumkin.

Ikkinchi sharti – mudofaa vaktida zarar faqat tajovuzchiga, uni xayotdan maxrum qilish, sogligiga zarar etkazish, mulkini nobud kili shva xokazo yullar bilan etkazilishi mumkin.

Uchinchi sharti – mudofaa xolatida zaruriy mudofaa chegarasidan chetga chikmasligi lozim.

Respublika Oliy sudi Plenumida ta'kidlanishicha, sudlar zaruriy mudofaa alomatlari bor yoki yukligi masalasini xal etishda ximoyalanish va xujum vositalarini xisobga olishdan tashkari tajovuzchi tomonidan ximoyalanuvchi tomoniga tugdirilgan xavfning xarakteri, ximoyalanuvchining kuch nisbatlariga ta'sir kursatuvchi ishdagi barcha xolatdlari xisobga olinishi zarur.

Agar mudofaalanuvchi keltirgan zarar oldi olingan zarardan kup bulsa va uning oldini olish uchun etarli bo`lgan bulsa, uning xarakatini zaruriy mudofaa chegarasidan chikkan deb bulmaydi.

4. Ijtimoiy xavfli kilmish sodir etgan shaxsning uhlash vaktida zarar etkazish

Ijtimoiy xavfli kilmish sodir etgan shaxsni uhlash xar bir shaxsning majburiyati emas, balki burchi xisoblanadi.

Shaxs, huquqni muxofaza kiluvchi organlar, davlat xokimiyati organlari, maxalla kumitalari, boshka shaxslari va xokozolarga yordam surab murojaat qilish imkoniyati mavjudligidan kat'i nazar ijtimoiy xavfli kilmish sodir etgan shaxsni ushlab berish huquqiga ega.

Uzbekiston Respublikasi JK ning 39 – moddasi 4 – kismida : «Maxsus vakolatli shaxslar bilan birga jabrlanuvchi va boshka fukarolar xam ijtimoiy xavfli kilmishni sodir etgan shaxsni ushlash huquqiga egadirlar» deb ta'kidlanadi.

Shuning uchun xar bir konkret xolda ushlash uchun jinoyatchini jinoyat sodir etayotgan joyda yoki jinoyat sodir kilinib bo`lgandan keyin ushlash, jinoyat sodir bo`lganligini kurgan shaxslar tomonidan uni sodir etgan shaxsni tugridan - tugri kursatishlari gumon etilayotgan jinoyatchida yoki uning kiyimida jinoyat izlari, shaxsni jinoyat sodir etganlikda gumon qilish uchun asos bula oladigan dalillar bo`lganligi, uning xarakat kilganligi, doimiy yashash joyiga ega emasligi yoki shaxsining nom'alum ekanligi asos bo`lib xizmat kiladi.

Albatta ijtimoiy xavfli kilmish sodir etgan shaxsni ushlash vaktida zarar etkazishning qonuniylik darajasini belgilovchi bir kancha shartlar bor:

Birinchi shart. Ijtimoiy kilmish sodir etgan shaxsni xokimiyat organlariga topshirish maksadida ushlash. Jinoyat sodir etgan shaxsni ushlash vaktida unga zarar etkazsa yoki uch olish maksadida sodir etilgan bulsa, bunday xollarda ushlab bergan shaxs keltirgan zarari uchun umumiy asoslarda javobgarlikka tortiladi.

Ikkinchi shart. Ushlanayotgan shaxsning sogligiga yoki mulkiga muayyan zarar etkazishga yul kuyish. Albatta shaxsni ushlashda uni xayotidan maxrum etish mumkin emas, ushlashdan maksad jinoyatchini tegishli xokimiyat organlariga topshirishdir.

Uchinchi shart. Ushlash vaktida zarar etkazish jinoyatchini kochishga yul kuymaydigan yagona vosita bulishi lozim. Agar shaxsni ushlashda boshka imkoniyatlar bo`lgan bulsayu, imkoniyatlardan foydalanmasdan turib unga zarar etkazsa, uning xarakatlari JK ning 39 – moddasi 1 – kismida kursatilgan xolatlarga tugri kelmaydi.

Turtinchi shart. Ushlash zararlar nisbati teng bo`lgan xoldagina qonuniy xisoblanadi, ya'ni ushlash vaktida etkazilagan zarari sodir etgan jinoyatchining

ijtimoiy xavflilik darajasi va xarakteriga ushlash xolatiga nisbatan tugri kelmasligi mumkin emas.

Albatta kup xollarda jinoyatchini ushlash vaktida unga nisbatan ma'lum bir zarar etkazilishi mumkin. Ijtimoiy xavfli kilmishni sodir etgan shaxsni ushlash vaktida unga etkazilgan zararning qonuniyligini baxolashda, kilmishni sodir etgan shaxsning ushlanishdan kochish maksadida kilgan xarakatlari, ushlovchining kuchi va imkoniyatlari, ruxiy xolati bilan boglik bo`lgan boshka xolatlar xisobga olinadi.

JK maxsus kismida, Uzbekiston Respublikasi JK ning 101 – moddasida ijtimoiy xavfli kilmish sodir etgan shaxsni ushlashning zarur choralari chegarasidan chetga chikib, kasddan odam uldirganlik uchun, 108 – moddasida esa ijtimoiy xavfli kilmish sodir etgan shaxsni ushlashning zarur choralari chegarasidan chetga chikib, badanga kasddan ogir shikast etkazganlik uchun javobgarlik nazarda tutilgan.

5. Oxirgi zarurat

Xarakatning jinoiyligini istisno etuvchi xolatlardan biri zaruratdir.

Uzbekiston Respublikasi JK ning 38 – moddasida: «oxirgi zarurat xolatida, shaxsning yoki boshka fukarolarning shaxsiga yoxud huquqlariga, jamiyat yoki davlat manfaatlariga taxdid soluvchi xavfni kaytarish uchun qonun bilan kuriklanadigan huquq va manfaatlarga zarar etkazgan xolda sodir etilgan kilmish, shu xavfni usha xolatda boshka choralar bilan kaytarishning iloji bulmasa xamda keltirilgan zarar oldi olingan zararga karaganda kamrok bulsa, jinoyat deb topilmaydi» deb kursatilgan.

Jinoyat qonuni bilan kuriklanadigan ijtimoiy munosabatlarga xavf solayotgan tajovuzni yukotish bilan boglik bo`lgan xarakatlar Jinoyat qonuni bilan kuriklanadigan boshka ijtimoiy munosabatlarga zarar keltirishdan iborat bo`lgan kabi, zaruriy mudofaa qonuniyligini asosiy shartlari mavjud. Bu shartlar taxdid solayotgan xavfga va undan ximoyalanishga tegishli turlarga bulinadi.

Oxirgi zaruratni taxdid solayotgan xavfga nisbatan huquqiy shartlari

Birinchi shart. Oxirgi xolati xavf manbaini vujudga elishi bilan namoyon buladi. Xavf manbai bo`lib turli xil vokealar bulishi mumkin. Ularga inson tomonidan sodir etilgan xarakatlar, tabiiy ofatlar, xayvonlarning agressiv xarakati kishilarning sogligiga va xayotiga taxdid solishi mumkin bo`lgan xarakatlari kiradi.

Ikkinchi shart. Xavfning mavjudligidir. Xavf mavjudligi, xavfning vujudga kelishi yoki jinoyat qonuni bilan kuriklanayotgan ijtimoiy munosabatlarga real taxdid solayotganini bildiradi.

Uchinchi shart. Xavf xakikiy bulishi shart. Agar shaxs turli sabablarga kura xavfning mavjud emasligini bilishi lozim bulmagan yoki mumkin bulmagan bulsa, uning bu xayolan xavfini bartaraf ilishga karatilgan xarakati jingoyat deb xisoblanmaydi.

Turtinchi shart. Muayyan xolatdagi xavfni boshka vositalar orkali bartaraf etib bulmasa, aynan shu xolat boshka ijtimoiy munosabatlarga zarar etkazadi.

Oxirgi zaruratning mudofaaga nisbatan
huquqiy shartlari

Birinchi shart. Oxirgi zarurat xolatida shaxsning huquq manfaatlari ximoyalanishi kabi boshka shaxslarning, jamiyat va davlatning xam manfaatlari ximoyalanadi.

Ikkinchi shart. Oxirgi zaruratda etkazilgan zarar oldi olingan zararga Karaganda kamrok bulishi kerak. Oldi olingan zararga nisbatan keltirilgan zarar teng yoki undan undan ortik bulsa, shaxs oxirgi zarurat xolatidan chetga chikkan xisoblanadi.

Uchinchi shart. Oxirgi zaruratning zaruriy mudofaa xolatidan farki oxirgi zaruratda uchinchi shaxs manfaatlariga zarar etkazish zaruriy shart xisoblanadi.

Sud tergov amaliyotida ruxiy yoki jismoniy zurlik ta'siri ostida jinoyat sodir etish xollari kam emas. Jinoyat qonunchilik tarixida birinchi marta bunday xolatlarning qonuniy echimi Uzbekiston Respublikasi JK ning 38 – moddasi 5 – kismida aks ettirildi, kuriklanadigan manfaatlarga zarar etkazganlik uchun javobgarlik masalasi sud tomonidan oxirgi zarurat xolatini xisobga olgan xolda xal kilinadi.

Majburlash deganda shaxsning uz xoxishiga karshi Biron – bir kilmishni sodir etishga majbur etish maksadida kilinadigan barcha ruxiy yoki jismoniy ta'sir tushunilishi lozim.

6. Buyruk yoki boshka vazifani ijro etish.

Respublika JK ning 40 – moddasida «shaxsning buyruk yoki boshka farmoyishni, shuningdek mansab vazifalarini qonunan bajarishi tufayli zarar etkazilgan bulsa, jinoyat deb topilmaydi» deb kursatilgan.

Buyruk deganda biror xokimiyat organi, tashkilot, korxona, idora boshligining uz vakolatlari doirasida muayyan bir xarakatni bajarish yoki bajarmaslik tugrisida buyruk berishlik tushuniladi.

Boshka farmoyishlar deganda, xar kanday farmoyishlarni berishning usullari axamiyatga ega emas.

Buyruk yoki boshka vazifani ijro etishning huquqiy shartlari quyidagilardir:

Birinchidan, buyruk va boshka farmoyishlarni ijro etuvchi shaxslar shu buyruk va boshka farmoishlar beruvchi shaxsning karamogida bulishi shart.

Ikkinchidan, buyruk va boshka farmoishlarni bajarish uni bajaruvchi shaxsning majburiyati xisoblanadi.

Uchinchidan, buyruk va boshka farmoishlarni ijro etishda JK bilan kuriklanadigan ijtimoiy munosabatga ma'lum darajada zarar etkazilishi kerak.

Uzbekiston Respublikasi JK ning 40 – moddasi 2 – kismida jinoiyligi oldindan ayyon balgan buyruk yoki boshka farmoishni bajarib, jinoyat sodir etgan shaxs umumiy asoslarda javobgarlikka tortilishi xakida bayon kilingan. Bunday xollarda jinoiy buyruk va boshka farmoishni bajarishdan oldin uni bajarayotgan shaxs uning jinoiyligini bilishi va bila turib jinoiy buyruk yoki boshka farmoishni bajarishi mumkin.

Shaxs buyrukni, farmoishni yoki mansab burchlarini, ular shaxsga notugri berilgan bulsa, ijro etgani yoki buzgani uchun javobgarlikka tortilmaydi. Agar uning kilmishi boshka jinoyat tartibi belgilarini uzida ifodalagan bulsa, javobgarlikka tortiladi.

Buyruk va boshka farmoishlar yoki mansab majburiyatini noqonuniyligi ularning jinoiy yoki huquqka xilof xarakteridan kelib chikadi.

6- Mavzu: Jinoyatda ishtirokchilik.

Reja:

1. Ishtirokchilik tushunchasi.
2. Jinoyatda ishtirokchilarning turlari.
3. Ishtirokchilik shakllari.

1. Sud tergov xarakatlarini urganish shuni kursatadiki, kupchilik jinoyatlar bir gurux shaxslar tomonidan sodir etiladi. Shubxasiz, bir gurux shaxslar tomonidan sodir etilgan jinoyatlarning ijtimoiy xavfliligi yukoridir, chunki bir kishi tomonidan sodir etilgan xarakatlardan kura bir gurux shaxslar tomonidan kilingan jinoyat ijtimoiy munosabatlarga kuprok zarar etkazadi. Jinoyatchilar gurux bulib xarakat kilishganda ancha ishonch bilan kupolrok va bemalol xarakat kilishadi. Bunday xolat ularning xayot tarziga aylanib kolishi mumkin. Jinoyatni uyushgan gurux tomonidan yoki jinoiy gurux tomonidan amalga oshirilishi engil kechadi, iz koldirmaslik va guvoxlarni yukotish osonlashadi. Gurux bulib jinoyat kilinganda gurux raxbarlarini fosh etish kiyinlashadi va yashirinishi osonlashadi. Bu jixatlardan olganda, ishtirokchilikda sodir etiladigan jinoyatlargina jinoyat xukuki tomonidan maxsus urganilishi uyushgan jinoyatchilikka karshi kurashda muxim yutuklarga erishishga yordam beradi. Uzbekiston Respublikasi J.K.ning 27-moddasiga kura, «Ikki yoki undan ortik shaxsning kasddan jinoyat sodir etishda birgalashib katnashishi ishtirokchilik » deb topiladi. Ushbu ta'rifga kura ishtirokchilikning belgilarini ob'ektiv va sub'ektiv belgilarga bulish mumkin.

Ob'ektiv belgilarga:

1) jinoyat sodir kilishda ikki yoki undan ortik shaxsning ishtiroki;

2) jinoyat sodir kilishda gurux a'zolarining birgalikda xarakat kilishi kerak.

Jinoyat sodir kilishda ikki yoki undan ortik shaxsning ishtirok etishi son jixatdan belgidir. Bu belgining asosiy sharti shundan iboratki, jinoyat ishtirokchilikda sodir etilganda ishtirokchilarning barchasini akli raso va shu jinoyat uchun konunda belgilangan yoshga etgan bulishi kerakligi talab kilinadi.

Konun buyicha belgilangan yoshga etmagan va akli noraso deb topilgan shaxs ushbu jinoyat sub'ekti deb topilishi mumkin emas va uz-uzidan ishtirokchi bulla olmaydi. Agar jinoyat sodir etgan shaxs sub'ektning barcha belgilari talabiga javob bersa va jinoyat sodir etishda akli noraso shaxsdan foydalansa yoki sodir etgan jinoyatga nisbatan belgilangan yoshga etmagan shaxsdan foydalangan bulsa, bu xolda fakat sodir etgan jinoyat uchungina emas, balki voyaga etmagan shaxsni jinoyatga yoki gayriijtimoiy xatti-xarakatga jalb kilganlik uchun xam jinoiy javobgarlikka tortiladi. Shuningdek, ishtirokchilarning mikdor belgisi sifatida jinoyat ishtirokchilarining xarakati xam muximdir. Birgalikdagi xarakat shundan iboratki, bunda ishtirokchilarning jinoiy xarakati birgalikda buladi. Jinoyatni birgalikda sodir kilish shundan iboratki, bunda bir ishtirokchining xarakati ikkinchisiniki bilan chambarchas boglik buladi va jinoyat natijasi umum xarakatga boglikdir. Ishtirokchilarning birgalikdagi xarakati jinoyatning natijasi uchun muxim shartdir. Ishtirokchilik jinoyati murakkab jarayon bulib, bunda xar bir ishtirokchi uzining «tegishli» xissasini kushmogi lozim: biri uyushtiradi, biri gurux tuzadi, boshkasi ma'lumot yigadi, turtinchisi jinoyat kuroli tayyorlaydi, beshinchisi

uni amalga oshiradi (ya'ni tugridan-tugri jinoyatning ob'ektiv tomonini amalga oshiradi). Ushbu murakkab jarayonda xar bir ishtirokchining xarakati bir-biri bilan boglangan xolda mos kelishi va sababiy boglangan bulishi kerak, uning natijasi jinoyat ishtirokchilarining umumiy xoxishi va konikishi bulishi kerak.

J.K.ning 27-moddasiga kura ishtirokchilikning sub'ektiv belgilari ikki yoki undan ortik shaxsning kasddan jinoyat sodir etishidir. Ya'ni 27-moddaning mazmuniga kura ishtirokchilik fakat kasddan (ogir) sodir kilinadigan jinoyatlardagina buladi.

Ishtirokchilikda kilingan jinoyatlarda ikki yoki undan ortik shaxslar uz intilishlarini birlashtiradi. Uz xoxishlaridagi natijaga erishishga xarakat kiladilar, extiyotsizlik orkasida jinoyat sodir kilganda esa okibat kelib chikishini oldindan kura bilmaydi.

Sub'ektiv bogliklikning yana bir belgisi shundan iboratki, bunda bir jinoyatchining xarakati boshka ishtirokchining xarakati bilan chambarchas boglikdir. Ya'ni jinoyat sodir kilishda bir nechta jinoyatchi birga xarakat kiladi va shulardan xech bulmaganda ikkitasi jinoiy natija uchun uz xarakatlarini birlashtiradi va ijtimoiy xavfli okibat kelib chikishini bilgan xolda xarakat kiladi va okibatni xoxlaydi. Agar jinoyat sodir kilishda jinoyatchilar bir-birlari bilan uzaro xabardor bulmasalar, ularning xar biri sodir etgan xarakatlari uchun aloxida-aloxida javob beradi. Yukoridagilardan kelib chikib shunday xulosa kilish mumkinki, ishtirokchilikda jinoyat ishtirokchilari ijtimoiy xavfli xarakat sodir kilayotganliklari, kilmishlari jinoyat ekanligi va uz xarakatlari natijasida kanday ijtimoiy xavfli okibat kelib chikishini oldindan kura biladilar.

2. Jinoyat ishtirokchilarining turlari. J.K.ning 28-moddasiga kura jinoyatni bajaruvchi bilan bir katorda tashkilotchi, dalolatchi va yordamchilari xam jinoyat ishtirokchilari deb topiladi.

Ishtirokchilarning turlari:

bajaruvchi;

tashkilotchi;

dalolatchi;

yordamchidan iborat.

Jinoyatni bevosita tula yoki kisman sodir etgan yoxud ushbu kodeksga muvofik javobgarlikka tortilishi mumkin bulmagan shaxslardan yoki boshka vositalardan foydalanib, jinoyat sodir etgan shaxs bajaruvchi deb topiladi.(J.K. 28-modda)

Bajaruvchi ikkiturga bulinadi:

Bevosita jinoyatni sodir etgan, ya'ni ob'ektiv tomonini bajargan shaxs.

Kodeksga muvofik javobgarlikka tortilishi mumkin bulmagan shaxslardan yoki boshka vositalardan foydalanib, jinoyat sodir etgan shaxs.

Ba'zi xollarda jinoyatning ob'ektiv tomonini bir nechta jinoyatchilar birgalikda bajaradi, ularning barchasi bajaruvchi xisoblanadi. Jinoyat bajaruvchisi akli raso va konunda belgilangan yoshga tulgan bulishi kerak. Ayrim xollarda shaxsning uzi jinoyatni bevosita sodir kilmasdan jinoyatning sub'ekti bulla olmaydigan shaxsdan foydalanadi (m: ugrilik jinoyatini sodir kilishda shaxs 14 yoshga tulmagan yoki aklan noraso shaxsdan foydalanadi). Bunda jinoyatchi xam sub'ekt

yoshiga etmaganning kilmishi uchun xamda voyaga etmaganni jinoyatga jalb kilganligi uchun javobgarlikka tortiladi. Ba'zi xollarda jinoyatchi maxsus urgatilgan xayvonlardan xam foydalanadi va xayvon etkazgan zarar uchun jinoyatchi javobgar buladi. Jinoyatga tayyorgarlik kurilishiga yoki jinoyat sodir etilishiga raxbarlik kilgan shaxs tashkilotchi deb topiladi (28-modda 3 kism), ya'ni tashkilotchi; 1) jinoyatga tayyorgarlik kurilishiga yoki 2) jinoyat sodir etilishiga raxbarlik kiladi. Tashkilotchi ishtirokchilar orasida eng xavflisi bulib, u jinoyatga tayyorgarlik kuri shva sodir etilishida raxbarlik kiladi. Tashkilotchi kupincha jinoyat sodir kilishda bevosita katnashmaganligi sababli uni ushlash, isbotlash va javobgarlikka tortish kiyinlashadi. Tashkilotchi jinoyat rejasini ishlab chikadi, boshka ishtirokchilarni tanlaydi, ularning orasida vazifalarni taksimlaydi, jinoyatni amalga oshirishga ularni tayyorlaydi, yuriklar beradi, zarur anjomalarni yigadi va tayyorlaydi. Kupchilik xollarda tashkilotchi uz xarakatlarini ximoya kili shva zarur ma'lumotlar olish uchun xukukni muxofaza kilish organlaridan bironta mansabdor shaxsni sotib olishga xarakat kiladi. Koidaga kura uyushgan guru xyoki jinoiy uyushmaga tajribali jinoyatchi raxbarlik kiladi va jinoyatga tayyorgarlik kurish va amalga oshirishni tashkillashtiradi, uning uzi xam ishtirokchilar katori ishtirok etishi mumkin. J.K. 242-moddasining 1-kismi mazmuniga kura tashkilotchining xarakati jinoiy faoliyatlardan biridir.

Jinoyat sodir etilishiga kiziktiruvchi shaxs dalolatchi deb topiladi. (28-modda, 4-kism), ya'ni, uxar kanday shaklda: 1) majburlash; 2) ishontirish orkali dalolat kiladi.

Majburlash jismoniy va ruxiy bulishi mumkin. Ruxiy majburlash kupincha dalolatchi, tomonidan kurkitish orkali sodir etiladi. Shaxsga bir necha marta dalolatchi turli xil xabarlarni etkazsa, bularning natijasida shaxs ishonch orkali jinoyat sodir etishga karor kilsa, birnecha marta xabar etkazgan shaxsni dalolatchi deb javobgarlikka tortish mumkin. Ishontirishda dalolatchi tashki tomondan jinoyatga xech kanday alokasi bulmagandek kurinsada, uning manfaatlari ma'lum darajada jinoyatni sodir etgan bajaruvchining manfaatlariga mos tushadi.

Dalolatchining jinoyat sodir etishning vositasi sifatida iltimos kilishdan iborat bulishi xam mumkin va bu dalolatchi manfaatining asosini tashkil etadi. Kundirish bir necha marta iltimos kilish shaklida bulishi mumkin. Sud-tergov amaliyotida dalolatchining boshka turlari xam uchraydi. M: jinoyat kilish uchun mukofot va'da kilishi yoki tugridan-tugri shaxsni sotib olish yoki aldashdir. Sud tergov amaliyotida yordamchilik ishtirokchilikning kup uchraydigan shaklidir. J.K. 28-modda, 5 kismining taxlili shuni, kursatadiki, jinoyatda yordamchilik ikki kurinishga;

jismoniy yordamchilik;

ruxiy yordamchilik kurinishlariga ega.

Jismoniy yordamchilik deganda, jinoyat sodir kilinayotgan tusiklarni olib tashlash uchun vositalar va kurollar bilan yordam berish, ya'ni jinoyatning ob'ektiv tomonini amalga oshirishda bajaruvchiga kumaklashish tushuniladi.

Ruxiy yordamchilik:

Maslaxat, kursatmalar berish;

Jinoyatchini, jinoyat kurollarini, izlarini va vositalarini yoki jinoiy yul bilan topilgan buyumlarni yashirishga oldindan va'da berish;
Jinoiy yul bilan topilgan buyumlarni olish yoki sotib berishga oldindan va'da berish shaklida bulishi mumkin;

Jinoyatni yashirishga oldindan va'da bermagan bulsa, yordamchilik deb topilmaydi, ya'ni ishtirokchilik deb topilmasdan, fakat jinoyatga daxldorlik deyiladi.transportlar, kurol-yaroglar va x.k. ya'ni, jinoyat sodir kilinishi uchun yordam beradigan xar kanday buyumlar-vositalar etkazib berish deyiladi. Tusiklarni olib tashlash, deganda yordamchining bajaruvchi tomonidan jinoyatni amalga oshirishda tusiklarni bartaraf kilishga yordamlashish xarakati tushuniladi.

Ruxiy yordamchilik, jinoyat sodir kilinishida bajaruvchining karori va xoxishini mustaxkamlaydi. Maslaxat va kursatmalarni kuprok jinoyatni uyushtiradigan shaxs berishi mumkin. Bu xolda ushbu shaxs J.K. 28-moddasining 3-kismiga kura tashkilotchi deb topiladi. J.K. 30-moddasining 1-kismiga kura: «Tashkilotchi, dalolatchi va yordamchilar xam ushbu kodeks maxsus kismining bajaruvchini javobgarlikka tortish uchun belgilangan moddasi buyicha javobgarlikka tortiladilar». Konunda jinoyat ishtirokchilari bir tomondan va bajaruvchi ikkinchi tomondan bir-biri bilan boglikdir.

Jinoyat ishtirokchisi konunda belgilangan tartibda aybi isbotlangan ijtimoiy xavfli kilmishlari uchungina javobgar buladi.

Jinoyat sodir kilgan shaxsga jazo tayinlashda sud jazo tayinlashning umumiy asoslariga rioya kiladi.

Sud jazo tayinlashda sodir etilgan jinoyatning xususiyati va ijtimoiy xavflilik darajasini, kilmishning sababini, etkazilgan zararning xususiyati va mikdorini, aybdorning shaxsini xamda jazoni engillashtiruvchi va ogirlashtiruvchi xolatlarni xisobga oladi.

Tashkilotchi, dalolatchi va yordamchining xarakatlari bajaruvchining jinoyatni kaysi boskichda tuxtatilganligiga karab kvalifikatsiya kilinadi. Sud-tergov amaliyotida jinoyatni fakat maxsus sub'ekt amalga oshirib, boshka shaxslar jinoyat ishtirokchisi sifatida sodir etilganligi kup uchraydi.

Jinoyat xukuki eazariyasida ekstsessni mikdor va sifatga bulib urganiladi.

Mikdor kursatkichli ekstsessda bajaruvchi boshka ishtirokchilarning jinoiy niyat asosida jinoyat sodir kiladi, lekin uning okibati boshka ishtirokchilar uylagandan kura ogirrok buladi.

Sifat kursatkichli ektsessda bajaruvchining xarakatlari boshka ishtirokchilarning jinoiy niyatidan umuman fark kiladi.

Sud-tergov amaliyotida shaxsning kasddan sodir kilgan xarakati sodir etilgan ijtimoiy xavfli kilmishga alokador buladi, lekin ishtirokchilik deb kvalifikatsiya kilish mumkin bulmaydi. Jinoyat konuni va jinoyat xukukida buni jinoyatda daxldorlik deyiladi va jinoyat kodeksning tegishli moddasiga kura javobgarlikka tortiladi.

J.K.ning 31-moddasigda daxldorlikning ikki turi keltirilgan, bular:

1) oldindan va'da bermasdan xabar bermaslik (31-modda,1-k.).

2) oldindan va'da bermasdan yashirganlikdir.

Daxldorlikning jinoyat ekanligi shundan iboratki, shaxs tayyorgarlik kurilayotgan yoki sodir etilgan ogir yoki uta ogir jinoyat tugrisida anik bilgan xolda, davlat xokimiyati organlariga xabar bermaydi ya'ni, shaxs ogir yoki uta ogir jinoyat sodir etganligi yoki jinoyatga tayyorgarlik kurilayotganligi tugrisida bilgan bulishi shart.

3. Uzbekiston Respublikasining 1994-yilgi J.K. 29-moddasida 1-marta ishtirokchilikning shakllari belgilandi, bular:

1) oddiy ishtirokchilik;
2) murakkab ishtirokchilik;
3) uyushgan gurux;
4) jinoiy uyushmadir.

Ikki yoki undan ortik shaxsning oldindan til biriktirmay jinoyat sodir etishda katnashishi oddiy ishtirokchilik deb topiladi. (J.K. 29-m. 2k.)

Ishtirokchilikning ushbu shaklida jinoyatning oldindan til biriktirmay sodir etilganligi uchun ishtirokchilikning boshka shaxslarga nisbatan ijtimoiy xavfliligi kamrok. Chunki ular birgalikda xarakat kilsada, uyushganlik belgisi yuk, ammo jinoyat birgalikda kilinganligi uchun ishtirokchilikning eng soda shakliga kiritilgan. Oddiy ishtirokchilikning ijtimoiy xavfliligi shundaki, bunda jinoiy xarakat bir nechta shaxs tomonidan sodir etilganligi uchun undan etadigan zarar, shubxasiz, bir kishi etkazgan zarardan ortikdir.

Ikki yoki undan ortik shaxsning oldindan til biriktirib jinoyat sodir etilishida ishtirok kilishi murakkab ishtirokchilik deyiladi. (J.K. 29-m. 3k.)

Ishtirokchilikning ushbu shaklda oldindan til biriktirish, ishtirokchilar orasidagi jinoyat sodir kilishdagi kelishuvdan uning ob'ektiv tomonini bajarishgacha bulgan oralikda yuz bergan bulishi kerak. Ishtirokchilikning bu shaklida jinoyat ishtirokchilari jinoyatni amalga oshirish yuzasidan kilinadigan xarakatlar va jinoyat natijasi tugrisida uzaro kelishib oladilar. Ushbu shaklda jinoyatning ob'ektiv tomonini fakat bajaruvchi sodir kiladi, boshkalari esa unga yordam beradilar.

Ikki yoki undan ortik shaxsning birgalikda jinoiy faoliyatolib borish uchun oldindan bir guruxga birlashishi uyushgan gurux deb topiladi.

Ishtirokchilikning bu shakli avvalgi shakllaridan xavflirokdir. Uyushgan guruxning asosiy belgisi oldindan til biriktirish yoki oldindan jinoiy xarakat bilan shugullanish uchun uyushish va a'zolar orasida vazifalarning anik taksimlanishi, rejaning anikligi, texnik ta'minot va barkarorlikdadir. Aynan barkarorlik ushbu guruxni boshka guruxlardan farklab turadi. Uyushgan gurux fakat jinoyat kilish uchun tashkil etiladi.

Ishtirokchilikning eng xavfli shakli jinoiy uyushmadir.

Ikki yoki undan ortik uyushgan guruxning jinoiy faoliyat bilan shugullanish uchun oldindan birlashishi jinoiy uyushma deb topiladi. (J.K. 29-m. 5k.)

Jinoiy uyushma ishtirokchilikning boshka shakllaridan yukori darajada uyushganlik, barkarorlik, texnik ta'minoti darajasi bilan ta'minlanganligi, a'zolarining birgalikdagi keskin xarakati kabi belgilari orkali fark kiladi.

Jinoiy uyushma ancha murakkab tashkiliy tuzilmadir. Unda uyushgan guruxlar uzlariga maxsus ajratilgan vazifalarnigina bajaradi. Shu belgi jinoiy uyushmani uyushgan guruxdan ajratib turadi. Jinoyat konunida 1-marta (J.K.242-m.) jinoiy

uyushma tashkil etish, ya'ni jinoiy uyushma yoxud uning bulinmalarini tuzish yoki unga raxbarlik kilish, shuningdek, ularning mavjud bulishi va ishlab turishini ta'minlashga karatilgan faoliyat uchun javobgarlik belgilanadi va uyushma tuzilganidan boshlab jinoyat tugallangan deb xisoblanadi.

7-Mavzu: Tamom bulmagan jinoyat

Reja:

1. Tamom bo`lmagan jinoyat tunchasi, turlari ahamiyati
2. Jinoyatga tayyorgarlik kurish
3. Jinoyatga suiqasd qilish
4. Tamom bo`lmagan jinoyat
5. Jinoyat sodir etishdan ixtiyoriy kaytish

Tamom bulmagan jinoyat tushunchasi, turlari, axamiyati.

Qonun chikaruvchi organ jinoyat tushunchasini berar eakn, uning asoslari sifatida jinoyat tarkibini va JK maxsus kismida nazarda tutilgan jinoyatlar tamom bo`lgan, ya'ni jinoyat sodir etilgan deb xisoblangan. Ammo xayotda ayrim sabablarga kura jinoyat xar doim xam oxiriga etkazilmay, tuxtatiladi. Masalan, shaxs giyoxvand vositani sotish maksadida olgan, lekin sotishga ulgurmay kulga olingan. Yoki shaxs odam uldirish maksadida kurol sotib olgan, ammo kulga tushgan, shaxs odam uldirish maksadida miltikdan otgan, lekin uk nishonga tegmay jabrlanuvchi tirik kolgan va xokazolar.

Shularni e'tiborga olib jinoyat huquqi nazariyasida jinoyat boskinchilari instituti ishlab chikilgan va bu institut JK ning 25 – moddasida uz ifodasini topgan. Jinoyat boskinchilari deganda, ob'ektiv tomonni amalga oshirishning jinoiy maksadini amalga oshirishda uning ob'ektiv tomomnining rivojlanishi boskichlari tushuniladi. Jinoyat bokichlarini u yoki bu kilmishni sodir etgan shaxsning kilmishi kaysi boskichda tuxtatilganligiga karab, 1) jinoyatga tayyorgarlik kurish 2) suikasd qilish 3) tamom bo`lgan jinoyat deb kvalifikatsiya qilish xamda jazo tayinlashda muximdir. Uning axamiyati quyidagilarda ifodalanadi: birinchidan, jinoyat boskichlarini aniklash jinoiy kilmishning jinoiy bulmagan kilmishdan farkini aniklashda; ikkinchidan, jinoyatning xar bir boskinchining ijtimoiy xavfliligini turli darajadaligi, jinoiy xarakat bokinchilari uning oxiriga etkazilishiga yakinlashgan sari ijtimoiy xavfliligi xam ortib borishdadir.

Uzbekiston Respublikasi JK ning 25 – moddasida kasddan sodir etiladigan jinoyatlar uchta boskichdan iborat ekanligi kursatilgan. Bular:

1. jinoyatga tayyorgarlik kurish
2. jinoyatga suikasd qilish
3. tamom bo`lgan jinoyatdir.

Jinoyatga tayyorgarlik kurish jinoyat sodir etishga kasddan shart – sharoit yaratuvchi xarakatlardan iborat bo`lib, jinoyat kanchalik ogir va murakkab bulsa, unga shunchalik puxta tayyorgarlik kurilishi talab kilinadi.

Jinoyatga suikasd qilish – niyat kilingan jinoyatning sodir etishning ob'ektiv tomoni boshlanishi boskichidir. Jinoyatga tayyorgarlik kuri shva suikasd qilish tamom bulmagan jinoyat, ya'ni dastlabki jinoiy faoliyat deb aytiladi.

Jinoyat qonuni jinoyat sodir etish tugrisidagi fikrni jinoyat boskichlariga kiritmaydi va jinoyat xisoblamaydi. Jinoyat sodir qilish tugriisdagifikr suz, yuz mimikalari, kul xarakatlari orkali bildirilishi mumkin. Jinoyat sodir qilish tugrisidagi uy – fikr ijtimoiy xavfli emas. Chunki u qonun bilan kuriklanadigan

ijtimoiy munosabatga tajovuz qilish xali boshlanmagan kilmishing ob'ektiv tomonining belgilari yuk.

Jinoyat sodir etish tugrisidagi fikrni ogir jinoyat sodir etish bilan kurkitishga aralashtirib yubormaslik kerak. Bunday kurkitishlar tamom bo`lgan jinoyat xisoblanadi. Chunki bunday xollarda faqat jinoyat sodir etish tugrisidagi fikrning uzigina bulmasdan kurkitish xarakatlarida jinoyat tarkibining barcha tomonlari yuz beradi. Tamom bulmagan jinoyatlar sub'ektiv tomondan faqat kasddan kilinadigan jinoyatlardagina buladi. Chunki jinoyatlarga tayyorgarlik kuri shva suikasd kili shorkali faqat kasddan sodir etiladigan jinoyatlarda buladi.

2. Jinoyatga tayyorgarlik kurish.

Uzbekiston Respublikasi JK ning 25 – moddasi birinchi kismida jinoyatga tayyorgarlik kurish tushunchasi berilgan bo`lib, «shaxsning kasddan kilinadigan jinoyatni sodir etish yoki yashirishi uchun shart – sharoit yaratuvchi kilmishi uziga boglik bulmagan xolatlarga kura sodir etilishi boshlangunga kadar tuxtatilgan bulsa, bunday kilmish jinoyatga tayyorgarlik kurish deb topiladi».

Tayyorgarlikka berilgan bu tushuncha maxsus jinoyat huquqiy tushunchadir. Jinoyatga ttayyorgarlik kurish jinoyatni sodir etishni osonlashtirishi maksadida tayyorgarlik kurish xarakatlaridan iboratdir. Bunday xarakatlar jinoyat sodir etish vositalarini va kurollarini tayyorlash, sheriklar kidirib topish, jinoyat sodir qilish xakida ishtirokchilarining kelishib olishi va xokazolar jinoyatni amalga oshirish uchun kasddan sharoit yaratishdan iborat.

Jinoyat sodir qilish niyati borligida shaxs jinoyatni sodir qilish uchun xam Biron bir xarakat kilmagan bulsa, jinoyatga tayyorgarlik kurishda uni sodir etish uchun sharoit yaratuvchi anik xarakatlarni bajarib kuyishdan iboratdir. Masalan, shaxs firibgarlik jinoyatni sodir qilish uchun tegishli soxta xujjatlarni tayyorlab kuyadi.

Jinoyatga tayyorgarlik kurish anik xarakatlar qilishdan iborat bo`lib, jinoyat sodir qilish vositasi yoki kurolni tayyorlashdir. Masalan, yashash uylariga kirib ugrilik qilish uchun kalit yoki boshkacha moslama yasash. Moslama bu niyat kilingan jinoyatni muvaffakiyatli amalga oshirishni ta'minlash uchun turli predmetlarni shu maksadda foydalanish mumkin bo`lgan xolatga keltirilganligidir. Shuningdek, xar kanday yul bilan jinoyat sodir qilish kuroli va vositalarini olish, jinoyat sodir qilish uchun sheriklar kidirib, ular bilan kelishib olish kabilar tayyorgarlik kurish deb topiladi. Jinoyatga tayyorgarlik kurish xarakatlari turli bo`lib, kasddan jinoyat sodir etish uchun sharoit yaratishdan iborat. Bularga masalan, jinoyat sodir etish uchun tashkiliy gurux tuzishdir. JK maxsus kismining ayrim moddalarida nazarda tutilgan jinoyat, tayyorgarlik kurish boskichidayok tamom bo`lgan jinoyat tarkibini tashkil kiladi.

Jinoyatga iayyorgarlik kurish quyidagi belgilari bilan ifodalanadi:

A) tayyorgarlik kurish xarakatlari;

B) tugri kasddan sodir kilinadigan jinoyatlarda jinoyat bogskichlari buladi;

V) sodir etiladigan jinoyatning jinoyat tarkibi aloxida tarkibga ega ekanligi;

G) jinoyatga tayyorgarlik kurish boskichida aybdorga boglik bulmagan xolatlarga kura tuxtatilganligi. Jinoyatga tayyorgarlik kurishning ob'ektiv tomonining xususiyati shundaki, jinoyat aybdorga boglik bulmagan sabablarga

kura oxiriga etazilmaydi. (JK ning 25 – moddasi 1 - kism). Jinoyatga tayyorgarlik kurish tamom bo`lgan jinoyatning mustakil jinoyat tarkibini tashkil kilmasligi kerak. Masalan, shaxs boskinchilik qilish maksadida gayriqonuniy ravishda kurolni egallasa kurolni gayriqonuniy egallashning tamom bo`lgan mustakil jinoyat tarkibini tashkil kiladi. Boskinchilik qilish maksadida kurolni egallash esa boskinchilik jinoyatga tayyorgarlik kurish deb kvalifikatsiya kilinadi.

Agar sjinoiy kilmish oxiriga etkazilgan bulsa, jinoyatni kvalifikatsiya qilishda uning Amaliy axamiyati yuk. Amaliy axamiyati jinoyat tayyorgarlik kurish boskichidayok tuxtatilganda yakkol namoyon buladi. Bunday xolda kilmish aybdorning uziga boglik bulmagan xolda tuxtatilishi kerak.

Jinoyatga tayyorgarlik kurganlik uchun jazo tayinlashda sud jazo tayinlashning umumiy asoslariga asoslanadi va xech kanday okibat kelib chikmaganligini e'tiborga olib jazo tayinlaydi.

3. Jinoyatga suikasd qilish

Uzbekiston Respublikasi jinoyat kodesining 25-moddasi 2-kismida belgilanishicha, kasddan sodir etiladigan jinoyat boshlanib, shaxsga boglik bulmagan xolatlarga kura oxiriga etkazilmagan bulsa, jinoyat sodir etishga suikasd qilish deb topiladi.

Sud amaliyotida jinoyatga suikasd qilishning turli – tuman xodisalariga duch kelinadi. Masalan, ugri ugrilik qilish maksadmda uy – joyga kiradi, ammo kulga olinadi. Kotil odam uldirish maksadida uk - otar kuroldan otadi, ammo uk tegmaydi yoki jabrlanuvchi ulmay koladi. Pora beruvchi mansabdor shaxsga pora predmetigni bermokchi buladi, ammo mansabdor shaxsv olmaydi. Bularning barchasi jinoyat qilishga suikasd qilish xisoblanadi. Jinoyatga tayyorgarlik kurish kabi suikasd qilish xam ob'ektiv va sub'ektiv belgilarga ega. Bu belgilar jinoyatga suikasd qilishga tayyorgarlik kurish va tamom bo`lgan jinoyatdan farkini kursatib turadi.

Agar jinoyatga tayyorgarlik kurish faqat niyat kilingan jinoyat sodir etishga sharoit yaratsa, jinoyatga suikasd qilish esa mavjud qilish ob'ektiga anik zarar etkazish xavfini keltirib chikaradi. Shunga kura jinoyatga suikasd qilish ob'ektiv tomondan quyidagi xolatlarda ifodalanadi:

1) suikasd qilishda sub'ekt tajovuz qilish ob'ektiga bevosita ta'sir kiladi. Masalan, sub'ekt jabrlanuvchini uldirish maksadida pichok uradi, ammo jabrlanuvchi ulmay koladi. Bunday xolda jabrlanuvchining xayoti anik xavf ostida koladi;

2) suikasd qilishda uz xarakatini bevosita jinoyatni amalga oshirishga karatadi. Bunda niyat kilingan jinoyatning ob'ektiv tomonini ifodalovchi xaraktlar boshlanadi yoki davom etadi. Ugri uyga kirish uchun eshikni sindiradi, lekin kulga tushadi. Ammo eshikni sindirib uyga kirishi ugrilik jinoyati ob'ektiv tomonining bir kismini amalga oshirishdir.

Jinoyatga suikasd qilishning tayyorgarlik kurishdan farkini aniklash uchun sodir etilgan xarakatlar niyat kilingan jinoyatni amalga oshirishning ob'ektiv tomonining bir kismini tashkil kiladimi yoki yukmi degan masala aniklanadi.

Ayrim xollarda bir xil xarakatlar jinoiy tajovuzning xarakteriga karab yo jinoyatga tayyorgarlik kurish yoki suikasd bulishi mumkin. Masalan, ugrilik qilish maksadida uy – joyga kirish, ugrilik jinoyati uchun suikasd qilish deb xisoblansa, odam uldirish maksadida yashash xonasiga kirsa, odam uldirishga tayyorgarlik xisoblanadi. Birinchi xolda shaxs ugrilik jinoyati ob'ektiv tomonining xarakatlarini bajarmokda, ikkinchi xolda esa odam uldirish maksadida uy joyga kirish odam uldirish jinoyatining ob'ektiv tomonin tashkil etmaydi. Shunga kura odam uldirish maksadida uyga kirish, odam uldirishga tayyorgarlik deb kvalifikatsiya kilinadi. Jinoyatga suikasd qilishning tamom bo`lgan jinoyatdan farki xam jinoyatga suikasd qilishdan jinoyat aybdorga boglik bulmagan sabablarga kura oxiriga etkazilmaydi. Jinoiy kilmishning oxiriga etkazilmaganligi suikasd qilishning oxiriga etkazilgan jinoyatdan farklovchi mezoni xisoblanadi. Jinoiy kilmishning oxiriga etkazilgan yoki etkazilmaganligi usha jinoyat ob'ektiv tomonining maxsus xusuiyatlariga karab aniklanadi. Moddiy jinoyatlarda jinoyatga suikasd kilinganda JK maxsus kismining muayyan moddasida nazarda tutilgan jinoiy okibat kelib chikmaydi. Masalan, ugrilik, talonchilik jinoyatlarida mulk aybdorning ixtiyoriga utmaguncha jinoyat tamom bulmagan xisoblanadi. Odam uldirish jinoyatda ulim yuz bermasa, jinoyat tamom bulmagan deb xisoblanadi va x.k. ammo jinoyatga suikasd qilishda xech kanday kelib chikmasligi kerak, deb tushunmaslik lozim. Bunda aybdor xoxlagan jinoiy okibat yuz bermagan bulishi mumkin. Masalan, aybdor jabrlanuvchini uldirish maksadidakukragiga pichok sanchadi va bu bilan badanga ogir shikast etkazildi. Jabrlanuvchining xayoti saklab kolindi. Bu erda jabrlanuvchining badaniga ogir shakast etkazilgan bulsada, kilmish odam uldirishga suikasd qilish deb kvalifikatsiya kilinadi.

Formal tarkibli jinoyatlarda jinoyatga suikasd kilganda moddiy ma'nodagi zarar kelib chikmaydi. Masalan, nomusga tegish jinoyatiga suikasd kilinganda jabrlanuvchining sogligiga zarar etkazilmaydi.

Aybdorning uziga boglik bulmagan sabablariga kura jinoyat oxiriga etkazilmagan bulsa, jinoyat huquqi nazariyasida ob'ektiv sabablarga kura jinoyat oxiriga etkazilmagan deyiladi. Masalan, ugri eshik kulfini buzib uyga kirmokchi bo`lib turganda egasi yoki boshka birov kelib koladi va jinoyat tuxtatiladi.

Moddiy jinoyatlarda jinoyatlarga suikasd qilish xarakat yoki xarkatsizlikdan sodir etilishi mumkin. Masalan, bolasining ochlikdan ulishini istab onaning emizmasligi, xarakatsizlikdan sodir etilgan jinoyatdir.

Formal tarkibli jinoyatlarda xam jinoyat boskichlari bulishi mumkin. Bunday xolda xam jinoyat ob'ektiv tomonini tashkil kiluvchi xaraktlarning barchasi kilinmaydi. Jinoyat ob'ektiv yo sub'ektiv sabablarga kura oxiriga etkazilmaydi.

Xarkatsizlikdan sodir etiladigan jinoyatlarda jinoiy kilmish boshlanguncha kilingan xarakatlar jinoyat huquqiy axamiyatga ega bulmaydi. Bunda jinoiy xarakatsizlikning uzi tamom bo`lgan jinoyat xisoblanadi. Masalan, xavf ostida koldirish (117 – modda); sud karorini bajarmaslik (232 – modda) va x.k.

Ayrim jinoyatlarda jinoyatga suikasd qilishning uzini qonunda tamom bo`lgan jinoyat deb xisoblangan. Bunda ijtimoiy xavfli okibat kelib chikishi xavfi yuz berishining uzi tamom bo`lgan jinoyat deb xisoblangan. Maksalan, tovlamachilik (165 - modda).

Jinoyatga suikasd qilishning ayb shakli kasddan sodir etiladi. Jinoyat huquqi nazariyasida va amaliyotda faqat tugri kasddan sodir etiladigan jinoyatdagina jinoyat boskichlari buladi, deb xisoblanadi. Chunki faqat muayan maksad bilan sodir etiladigan jinoyatlarda jinoyat boskichlari buladi. Sodir etishni xoxolamagan jinoyatga shaxs suikasd kila olmaydi.

Moddiy tarkibli jinoyatda shaxs jinoyat sodir etishga suikasd kilar ekan, kilmishining ijtimoiy xavfliligini anglaydi, ijtimoiy xavfli okibat kelib chikishini xoxlaydi. Formal tarkibli jinoyatlarda shaxs sodir kilayotgan xarkatning ijtimoiy xavfli ekanligini anglaydi va uni sodir qilishni xoxlaydi.

Jinoyat huquqi nazariyasida va sud amaliyotida suikasd qilish 1) tamom bulmagan suikasd 2) tamom bo`lgan suikasdga bulinadi.

Tamom bulmagan suikasddda aybdor uziga boglik bo`lgan barcha xarakatlarni qilishga ulgurmaydi, ya'ni aybdorning uziga boglik bulmagan sabablarga kura jinoyat oxiriga etkazilmaydi. Masalan, seyfni ochish uchun kalit yasaydi, ammo bu kalit bilan seyf ochilmaydi. Yana bir misol. Ugri ugrilik qilish uchun seyfni buzib ochadi, lekin seyfda pul bulmaydi. Suikasd qilishning bunday turida aybdor tomonidan suikasd kilinganda ob'ektga zarar etkazilmaydi. Shuning uchun yaroksiz ob'ektga tajovuz qilishni jinoyatga suikasd qilish deb karalishi va javobgarlik bunday jinoyatlar uchun javobgarlikni belgilovchi qonun normasida belgilangan umumiy tartibda xal kilinadi. Tamom bo`lgan suikasdda jinoiy maksadga erishish uchun aybdor uziga boglik bo`lgan barcha xarakatlarni kiladi, ammo uning uziga boglik bulmagan sabablarga kura jinoyat oxiriga etkazilmaydi. Masalan, ugri uy joyga kirib ugrilik kilayotganda egasi kelib koladi. Odam uldirish maksadida UK otganda, birov kelib miltikning stvolini boshka tomonga burib yuboradi va x.k.

Tamom bulmagan va tamom bo`lgan suikasdning jinoyatni kvalifikatsiya qilishda xech kanday axamiyati yuk, ammo jinoiy kilmishning kay darajada bajarilganligini, aybdorning jinoiy faoliyatini amalga oshirishda jinoiy kilmishning usullarini, jinoyat qilish yullarni kay darajada uzlashtirib olganligini, jinoyat kuroli va vositalaridan foydalanish maxorati kanday ekanligini aniklashda, shuningdek jazo tayinlashda muximdir. Chunki tamom bo`lgan suikasdda shaxs uziga bogli kbo`lgan barcha xaraktlarni kiladi, ammo ob'ektiv sabalarga kura jinoiy okibat kelib chikmaydi.

Tamom bulmagan suikasdda aybdor uziga boglik bo`lgan barcha xarkatlarni qilishga ulgurmagan. Demak, shaxs jinoyat qilishsirlarini mukammal egallab olishga ulgurmagan. Shunga kura tamom byuulgan suikasdning tamom bulmagan suikasdga nisbatan ijtimoiy xavfliligi yukorirokdir.

Jinoyat huquqi nazariyasida yaroksiz tajovuz qilish tugrisidagi fikrlar xam ilgari surilgan. Yaroksiz tajovuz qilishning ikkita turi mavjud. Bular: 1) yaroksiz ob'ektga tajovuz qilish; 2) yaroksiz vositalar bilan tajovuz qilishdir.

Yaroksi ob'ektga tajovuz qilishda sub'ekt uz xarakatini muayyan ob'ektga tajovuz qilishga yunaltiradi, ammo uning uz xatosiga kura tajovuz kilgan ob'ektga xech kanday zarar etkazilmaydi. Masalan, shaxs birovni uldirish maksadida u uxlab yotibdi deb uylab pichok uradi, ammo jabrlanuvchi boshka bir sabab tufayli oldinrok ulgan buladi va aybdor ulik murdaga pichok sanchganini bilmaydi.

Jinoyat huquqi nazariyasida bunday yaroksiz suikasd qilishni mavjud bulmagan ob'ektga tajovuz qilish xam deyiladi.

4. Tamom bo`lgan jinoyat

Sodir etilgan kilmishda JK maxsus kismining muayyan moddasida nazarda tutilgan jinoyatning jinoyat tarkibi barcha tomonlari va belgilarining yuz berishi tamom ulgan jinoyat deb topiladi.

Xar bir aloxida jinoyatni kachon tamom bo`lgan deb xisoblash masalasi uayyan jinoyat uchun javobgarlikni belgilovchi moddaning tuzilishiga boglik. Jinoyatning tamom bo`lganligi masalasi uning ob'ektiv tomoni kanday darajada bajarilganligi bilan boglik. Bunda jinoyat moddiy yoki formal ekanligidir.

Moddiy jinoyatlarda jinoyatni tamom bo`lgan deb xisoblash uchun qonunda nazarda tutilgan moddiy ma'nodagi jinoiy okibat kelib chikkan bulishi kerak. Jumladan, odam uldirish boshka shaxs xayotdan maxrum kilinganidan, ugrilik yoki talonchilikda aybdor tomonidan uzganing mulkini egallab olingandan keyin tamom bo`lgan deb xisoblanadi. Formal tarkibli jinoyatlardan jinoyat qonunida nazarda tutilgan xarkatlar Tula bajarilishi bilan jinoyat tamom bo`lgan deb xisoblanadi. Masalan, ayolni jinsiy aloka qilishga majbur etish – xizmat, moddiy yoki boshka jixatlardan aybdorga karam bo`lgan ayolni jinsiy aloka qilishga yoki jinsiy extiyojni gayritabiiy usulda kondirishga majburlash (JK 121 - moddasi). Ushbu jinoyatda jabrlanuvchini jinsiy aloka qilishga yoki jinsiy extiyojni gayritabiiy usulda kondirishga majbur qilishning uzi tamom bo`lgan jinoyat xisoblanib, majbur qilishning uzida Ushbu jinoyatda jinoyat tarkibining barcha belgilari bor.

Ayrim xollarda qonun chikaruvchi organ u yoki bu xarkatning jamiyat uchun xavfliligini va bunday jinoyatlar okibati kelib chikishining oldini olish maksadida ularning tamom bulish vaktini jinoiy faoliyatning bu boskichi jinoyatga tayyorgarlik kurish yoki suikasd qilish deb xisoblansa, bu normada tamom bo`lgan jinoyat deb xisoblangan. Masalan, ugrilik jinoyatini sodir qilish uchun ikki yoki undan ortik shaxslarning oldindan til biriktirib, jabrlanuvchining yakin kishisiga zurlik ishlatish bilan kurkitish, mulkni berishning talab qilishni uzi tamom bo`lgan tovlamachilik deb kvalifikatsiya kilinadi.

JK ning kupgina moddalrida jinoyatga suikasd qilish boskichida tamom bo`lgan jinoyat deb xisoblangan. Masalan, boskinchilik (164 - modda); tovlamachilik (165 - modda) va xokazolar. JK ning 242 – moddasida esa jinoiy uyushma tuzishning uzi tamom bo`lgan jinoyat deb xisoblangan. Jinoyat huquqida bunday jinoyatlarni kesik tarkibili jinoyatlar deyiladi.

5. Jinoyat sodir etishdan ixtiyoriy kaytish

Jinoiy faoliyatni boshlagan shaxsda xal jinoyatni oxiriga etkazmasdan uni tuxtatish imkoniyatini oxiriga etkazmasdan uni tuxtatish imkoniyatini berib va bunday xolda jinoiy javobgarlikka tlorilmaslik va jazolanmaslikni belgilab, qonun chikaruvchi organ ma'lum darajada jinoiy okibatlar oldini olishni maksad kilgan bulsa, ikkinchi tomondan jinoyat qonunining insonparvarlik printsipidir.

JK ning 26 – moddasida belgilanishicha, shaxs jinoyatga tayyorgarlik kurish xarkatlarini yoki jinoyat sodir etishga bevosita karatilgan xarkatlarini oxiriga etkazish mumkinligini anglagan xolda tuxtatsa, shuningdek jinoiy okibat kelib

chikishi mumkinligini anglagan xolda shunday okibat kelib chikishining oldini olsa jinoyat sodir etishdan ixtiyoriy kaytish deyiladi.

M sodir etishdan ixtiyoriy kaytishning qonundagi mazmuni, jinoyat huquqi nazariyasi va sud amaliyotida kullanilishini e'tiborga olib uni:

- jinoyatdan uz ixtiyori bilan kaytganligi;
- jinoyatdan kaytganligining kat'iy bulish belgilari bilan ifodalash mumkin.

Shaxs jinoyatni oxiriga etkazish uchun Tula imkoniyati borligini anglagan xolda jinsiy faoliyatini tuxtatgan bulishi kerak. Agar jinoyatni oxiriga etkazilmaganlik aybdorning uziga boglik bulmagan sabablarga kura tuxtatilgan va jinoiy faoliyatini davom ettirish xavfi bulsa ixtiyoriy kaytish deb xisoblanmaydi. Chunki u uziga boglik bulmagan sabablarga kura jinoiy faoliyatini tuxtatgan. Masalan, aybdor seyfning kulfi murakkab bo`lganligi uchun ocholmagan.

Jinoyat sodir etishdan ixtiyoriy kaytish kat'iy bulishi kerak, deganda, shaxsning jinoiy faoliyatni vaktincha tuxtatganligi emas, balki oxiriga etkazish uchun Tula imkoniyatlar borligini anglagan xolda jiniy faoliyatni davom ettirshdan butunlay voz kechganligi tushuniladi. Shuningdek, birinchi xarakati tufayli maksadiga erisha olmagan va jinoiy xarakatni takrorlamaslik xam ixtiyoriy kaytish xisoblanmaydi. Masalan, shaxs birovni uldirish maksadida jabrlaenuvchiga karata UK uzadi, ammo jabrlanuvchi ulmay koladi, aybdor esa ikkinchi mata UK uzmaydi. Bunday xolda kilmish umumiy asoslarda kasddan odam uldirishga suikasd qilish deb xisoblanadi.

Jinoyat sodir etishdan ixtiyoriy kaytish faqat tamom bulmagan suikasdda buladi. Chunki bunda shaxsning xam jinoiy faoliyatini tuxtatish uchun vakt bor va shaxs jinoyatni oxiriga etkazish uchun barcha xarkatlarni qilishga ulgurmagan buladi. Tamom bo`lgan suikasdda esa shaxs jinoyatnm oxiriga etkazish uchun barcha xarkatlarni kiladi va endi uning uziga boglik bo`lgan sabablarga kura Mni tuxtatishga vakt kolmaydi. Tamom bo`lgan suikasdda kilmish va okibat urtasidagi vakt mobaynida shaxs uz xarkatlarini nazorat qilish va boshkarish imkoniyatiga ega buladi. Shuning uchun shaxs uz xarakatining rivojlanashiga ta'sir kila oladi. Masalan, mulkni nobud qilish maksadida unga ut kuygan shaxsda olovni darxol uchirish imkoniyati bor. Demak, mulkka ut kuygan shaxs, uz ixtiyori bilan mulk nobud bulmasdan utni uchirsa, ixtiyoriy kaytish deb xisoblanishi mumkin.

Jinoyat sodir etishdan ixtiyoriy kaytishning motivi turlicha bulishi mumkin. Maksalan, kilmishiga pushaymon bulish, jabrlanuvchiga raxm qilish, uz boshiga musibat tushib kolishidan kurkishi va xokazolar. Motivi kanday bulmasin shaxs uz xoxishi bilan mdan kaytgan bulsa, jinoiy javobgarlikka tortilmaydi. Ammo fosh bulishidan kurkib jinoyatni tuxtatgan bulsa, ixtiyoriy kaytish xisoblanmaydi.

Jinoyatdan ixtiyoriy kaytishda, atsbdorga barcha sharoit mavjud bulishiga karamasdan uni oxiriga etkazmaydi, aybdor uz kilmishiga chin kungildan bulishda esa jinoyat oxiriga etkazilgan bulishi mumkin.

8- Mavzu: Bir kancha jinoyat sodir etish.

Reja:

Bir kancha jinoyat kilish tushunchasi, shakllari va turlari.
Takroran jinoyat sodir etish tushunchasi.
Jinoyatlar majmui tushunchasi.
Retsidiv jinoyat.

1. Sudlarning jazo tayinlash faoliyatini urganish shuni kursatadiki, kurilayotgan jinoyat ishlarining kupchilik kismi yoki takroran yoki xar xil jinoyat turli vaktda sodir kilingan yoxud jinoyat retsidivist tomonidan sodir kilinmagan. Ana shu jinoyatlarni tugri kvalifikatsiya kilish va jazo tayinlashda xukukni amalda tadbik kiluvchi organlar xodimlarining xukukiy madaniyati goyat muxim axamiyatga egadir.

Uzbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi Umumiy kismiga «Bir kancha jinoyatlar sodir etish» tushunchasining kiritilishi munosabati bilan jinoyat xukukida bir kator yangi muammolar kelib chikadiki, bir kancha jinoyatlar sodir kilish mazmuni ochib bermasdan turib jazo tayinlashning mazmunini ochib beri shva tushunish mumkin bulmaydi.

Bir kancha jinoyatlar ustida gap ketar ekan, avvalo J.K.ning Maxsus kismining bitta moddasi bilan kvalifikatsiya kilinadigan aloxida bitta jinoyat deb xisoblanadigan jinoyatlarni xam tushunib olish kerak buladi. Odatda aybdorning bitta xarakati bilan ob'ektga tajovuz kilingan bulsa, kilmishini kvalifikatsiya kilishda muammo tugilmaydi. Ammo kilishi murakkab tarkibli jinoyatdan iborat bulsa, kvalifikatsiya kanday buladi, dngan savol tugiladi. B.M. Leontev: «Murakkab tarkibli jinoyatlar alternativ xarakatli jinoyatlar, ikkita xarakatlardan iborat bulgan jinoyatlar uzokka chuzilgan jinoyatlar, davomli jinoyatlar, kushimcha ogir okibatlar keltirib chikaradigan jinoyatlar bitta jinoyatdan iborat buladi» dnb yozadi. 1959 yili kabul kilingan Uzbekiston Respublikasi jinoyat kodeksi Umummiy kismida murakkab aybli jinoyatlar tushunchasi berilmagan edi. Ammo Jinoyat xukukida aybning aralash shaklli tushunchasi berilgan edi. Amaldagi jinoyat kodeksida (23-modda) murakkab aybli jinoyatlar tushunchasi berildi. Agar shaxsning kasddan jinoyat sodir etilishi natijasida extiyotsizlik orkasida boshka ijtimoiy xavfli okibatlar yuz bergan va shunday kilmishni konun kattikrok javobgarlik bilan boglangan bulsa, bunday jinoyat kasddan sodir etilgan deb xisoblanadi. Bunday kilmishlarga, masalan, J.K. 104-moddasi 3 kismining «d» bandi (kasddan badanga ogir shikast etkazish jabrlanuvchining ulishiga sabab bulsa), 114-moddasi uning kismining «a» va «b» bandlarini (jinoiy ravishda xomila tushirish (abort) jabrlanuvchining ulimiga yoki boshkacha ogir okibatlarga sabab bulsa) keltirish mumkin.

Jinoyat kodeksi Maxsus kismining kupgina moddalarida shunday kilish uchun oldin ma'muriy javobgarlikka tortilib, Yana shunday kilmish sodir kilinsa, jinoyat xisoblanishi xakida kursatilgan. Masalan: J.K.ning 188-moddasiga kura savdo yoki vositachilik faoliyati bilan konunga xilof ravishda shugullanish shunday xarakatlar uchun ma'muriy javobgarlik kullanilgandan keyin sodir etilgan bulsa, jinoyat xisoblanadi.

Bir kancha jinoyat sodir etish-bitta shaxsning sodir etgan kilmishlari uchun ilgari jinoiy javobgarlikka yoki jazoga tortilgan yoxud tortilmaganidan kat'iy nazar, bir kancha jinoyatlar sodir etishdan iborat ijtimoiy xodisani ifodalovchi umumlashtiruvchi jinoiy-xukukiy tushunchadir.

Bir kancha jinoyat sodir etish jinoiy – xukukiy xodisa sifatida uni ifodalovchi bir kator yuridik alomatlarga ega.

Ularga kuyidagilar kiradi:

Bir shaxsning ikki yoki undan ortik jinoyatlarni sodir etishi.

Turli vaktlarda jinoyatlar sodir etishi.

Sodir etilgan kilmishlarning xar biri jinoiy – xukukiy okibatlar keltirib chikarishi.

Amaldagi jinoyat konuniga asosan bir kancha jinoyat sodir etish deb Jinoyat Kodeksi Maxsus kismining bitta moddasi yoki bitta moddasining bitta kismida yoki turli kismida yoxud turli

moddalarida jinoyatlarni nazarda tutilgan jinoyatlarni turli vaktlarda sodir etib, ulardan birontasi uchun xali

sudlanmaganlik muddati utmasdan yangi jinoyat sodir kilishga aytiladi.

164-modda 97-moddani 2 kismi «i» bandi; Boskinchilik jinoyatida odam uldirilsa, bir kancha jinoyat sodir etish buladi.

M: Sobirov mast xolda uyga kelib janjal kiladi va xomilador xotinini uradi, natijada xotinini xomilasi tushadi. Oradan kup vakt utmay yana spirtli ichimlik iste'mol kilib kuchada tupalon kiladi va xamtovoklaridan B ning badaniga ogir shikast etkazadi. Sud Sobirovning kilmishini J.K.ning 104 moddasini 3 kismi «b» bandi bilan badanga shikast etkazish takroran kilingan deb kvalifikatsiya kilib jazo tayinlanadi. Bu konuniy.

2. Jinoyat konunida bir kancha jinoyat sodir etishning 3 ta shakli ajratilgan:

Takroran jinoyat sodir etish. 32 modda.

Jinoyatlar majmui. 33 modda.

3) Retsidiv jinoyat. 34 modda.

Jinoyat Kodeksining 32 moddasida takroran jinoyat sodir etish bayon etilgan bulib unda ikki yoki bir nechta jinoyatni shaxs turli vaktlarda sodir etgan, ammo ularni birontasi uchun xam sudlangan bulmasa, takroran jinoyat sodir etish deb topiladi. Tamom bulgan jinoyat xam, jazoga sazovar bulgan jinoyatga tayyorgarlik kurish yoki jinoyat sodir etishga suikasd kilish xam, shuningdek ishtirokchilikda jinoyat sodir etish xam takroran jinoyat sodir etish deb topiladi.

Uzbekiston Respublikasining yangi jinoyat kodeksida takroran jinoyat sodir kilish tushunchasi yangicha mazmunda berilib, oldingi tushunchadan yuridik mazmuni jixatidan fark kiladi. Avvalo shuni ta'kidlash kerakki, jinoyat

kodeksining Umumiy kismida takroran, jinoyat sodir kilishtushunchasining berilishi kata axamiyatga ega bulib, J.K. maxsus kismining barcha moddalari uchun yagona bulgan takroran jinoyat sodir kilish tushunchasi berildi. Jinoyatni takroran sodir kilingan deb xisoblash uchun kuyidagi shartlar bulishi talab kilinadi:

a) oldin sodir etilgan jinoyat bilan keyin sodir kilingan jinoyat bir-biriga aynan uxshash bulib, kvalifikatsiya kilish uchun zaruriy xisoblangan belgilari xam bir xil bulishi, ya'ni aynan

1ta yoki 1ta moddaning 1ta kismida javobgarlik belgilangan bulishi kerak. M: shaxs oldin 169- moddaning 1- kismida nazarda tutilgan jinoyatni sodir kilgan va keyingi jinoyati xam 169-moddaning 1-kismida kursatilgan jinoyat bulishi kerak. Ammo keyingi jinoyatni tkroran sodir kilingan deb xisoblab, 169-moddaning 3-kismi «a» bandi bilan kvalifikatsiya kilib jazo 169-moddaning 1-kismida kuzda tutilgan jinoyat bulib, keyingi jinoyati 169-moddaning 2-kismida kuzda tutilgan jinoyat bulsa, kilmish takroran kilingan deb xisoblanmaydi;

b) jinoyat takroran kilingan deb xisoblanishi uchun ular turli vaktlarda sodir etilgan va mustakil jinoyat tarkibini tashkil kilishi kerak. Konun mazmuniga kura yana shuni xam nazarda tutish kerakki, agar shaxs oldin xam J.K. Maxsus kismi 1ta moddasining 1ta kismidagi alternativ xarakatlardan birini sodir kilib, keyingi xarakati xam shu moda shu kismining boshka bandida nazarda tutilgan jinoyatni sodir kigan takdirda xam takroran sodir kilingan deb kvalifikatsiya kilinishi kerak. Sud amaliyotda xam «takroran» tushunchasi shunday xal kilinmokda.

v) Jinoyatni takroran sodir kilingan deb xisoblashning yana bir sharti aybdorning sodir kilingan jinoyatlarning birortasi uchun xam xali sudlanmaganligidir. Shaxs yangi jinoyat sodir kilgan vaktda oldingi jinoyati uchun sudlanmaganlik masalasini xal kilish muxim axamiyatga egadir.

Agar shaxsning oldingi jinoyati uchun sudlanganlik tatibda olib tashlanmagan bulsa va shundan keyingina bir xil jinoyatni turli vaktlarda sodir kilgandagina va ularning birortasi uchun sudlangan bulmasa, jinoyat takroran sodir kilingan deb xisoblanadi.

g) Jinoyatni takroran sodir kilingan deb xisoblash uchun shaxs ikki yoki undan ortik jinoyatni to xukm e'lon kilinguncha sodir kilgan bulishi kerak. Agar shaxs takroran kilingan deb xisoblanishi mumkin bulgan jinoyatlarni sodir kilib, bu jinoyatlardan birini xukm chikarilguncha, ikkinchisini esa xukm chikarilgandan keyin aniklangan bulsa, takroran sodir kilingan
deb xisoblashga asos bormi, degan savol tugiladi. Takroran sodir kilingan jinoyatlar jazo tayinlashda sud amaliyotida xatolarga yul kuyishlar uchrab turadi.
Jinoyat Kodeksining 33 moddasida jinoyatlar majmuiga ta'rif berilgan. Bu ta'rifga kura kilmish jinoyatlar majmui tarikasida sodir etilgan deb xisoblash uchun kilmish yoki kilmishlar Jinoyat kodeksining maxsus kismining turli moddalarida yoki bitta moddaning turli kismlarida nazarda tutilgan jinoyatlardan iborat bulishi, jinoyatlarni birontasi uchun shaxs xali sudlanmagan bulishi kerak. Jinoyatlar majmui uchun jazo tayinlashning mazmunini ochib berishdan oldin jinoyatlar majmuining uzi nimaligini tushunib olish kerak buladi. Uzbekiston Respublikasining yangi jinoyat kodeksi kabul kilinishi munosabati bilan jinoyatlar

majmui tushunchasi xam uzgardi. Chunki 1994 yil 22 sentyabrda kabul kilingan Uzbekiston Respublikasi Jinoyat Kodeksida jinoyatlar majmui jinoyatlarning ideal jami va jinoyatlarning real jamiga ajratmasdan berildi. Shuningdek takroran jinoyat majmui masalasiga yangicha yondoshishni talab kildi. J.K.ning 23-moddasida jinoyatlar majmuiga kuyidagicha tushuncha berildi. « Ushbu Kodeks Maxsus kismining turli moddalarida yoki bitta moddasining turli kismlarida nazarda tutilgan, javobgarlikka tortiladigan ikki yoki bir necha jinoiy kilmishni sodir etish, agarda ulardan birortasi uchun xam shaxs sudlangan bulmasa, jinoyatlar majmui deyiladi».

Jinoyatlar majmuining uziga xos 3 ta belgilari mavjud:

1) shaxs tomonidan ikki yoki undan kuprok jinoyatlarni sodir kilganligi;

2) sodir kilingan jinoyatlar J.K.ning kamida 2 ta moddasi bilan kvalifikatsiya kilinganligi;

3) bu jinoyatlardan birortasi uchun xam shaxs sudlanmagan bulishi kerakligi.

Yuridik adabiyotlarda jinoyatlar jami ikki turga bulib urganiladi:
jinoyatlarning real jami;
jinoyatlarning ideal jami.

Jinoyatlarning real jami xam, ideal jami xam bir kancha jinoyatlar sodir kilish tushunchasiga kiradi.

Jinoyatlarning real jami deganda, J.K. maxsus kismining turli moddalarida yoki 1ta moddasining turli kismlarida nazarda tutilgan ikki yoki bir necha jinoiy kilmishni turli vaktlarda sodir etib, agar ulardan birortasi uchun xam shaxs sudlangan bulmasa, jinoyatlarning real jami deyiladi. M: shaxs oldin ugrilik jinoyatlarini sodir kilgan bulib, jinoiy javobgarlika tortish muxlatlari utmasdan bezorilik jinoyatining sodir kilsa, jinoyatlarning real jamini tashkil kiladi.

Jinoyatlarning ideal jami deganda, J.K. maxsus kismining turli moddalarida yoki 1ta moddasining turli kismlarida nazarda tutilgan ikki yoki bir necha jinoiy kilmishni bir vaktning uzida (1ta jinoiy xarakat bilan) sodir kilishga aytiladi. M: bezorilik kilish vaktida birortasi shaxsning badaniga ogir shikast etkazilsa, bu kilmish J.K.ning 104-moddasi (badanga ogir shikast etkazish) va 277-moddasi (bezorilik) bilan jinoyatlar jami tarikasida kvalifikatsiya kilinadi. Bunday kilmish jinoyatlarning ideal jami xisoblanadi. Sobik Sovet Jinoyat xukukining namoyondalari xisoblangan ayrim olimlar jinoyatlar jamini real va ideal jamiga bulinishining unga axamiyati yuk deb xisoblaydilar. Biz bu fikrga kushila olmaymiz. Jinoyatlarning real va ideal jami sodir kilinishi vakti va yuridik okibatlari jixatlaridan bir-biridan fark kiladi.

Bu fikrlar kuyidagilarda ifodalanadi.

1) Uzbekiston Respublikasi J.K. 56-moddasining (jazoni ogirlashtiradigan xolatlar) «i» bandida kursatilishicha, ilgari
xam kasddan jinoyat sodir etgan shaxsning takroran jinoyat sodir
etishi jazoni ogirlashtiradigan xolat deb xisoblanmaydi.

2) Agar aybdorning bir xarakati bilan J.K. 2ta moddasi bilan kvalifikatsiya kilinishi lozim bulgan ijtimoiy xavfi katta bulmagan jinoyat sodir kilingan bulsa, aybdor J.K. 66- moddasiga binoan (aybdor uz kilmishiga chin kungildan pushaymon bulganligi munosabati bilan) javobgarlikdan ozod kilinishi mumkin.

Bunday jinoyatlar real jami tarikasida sodir kilingan bulsa, javobgarlikdan ozod kilishning bunday turushi mumkin bulmaydi.

Jinoyatlarning ideal jamida shaxsga nisbatan, agar bunga konunda kursatilagn asoslar mavjud bulsa, J.K.ning 71-moddasi tartibida jazodan ozod kilish kullanishi mumkin. Real jami tarikasida sodir kilingan jinoyatlarga nisbatan 71-moddani, shuningdek shartli xukm kilishni (72-modda) kullash mumkin bulmaydi. Shuningdek jinoyatlarning real jami tarikasida bir
kancha jinoyatlar kilagn shaxslarga nisbatan jinoyat konunida kuzda tutilgan boshka mtiyozlarni kullash mumkin bulmaydi.

Kilmishlarni jinoyatlarning jami deb xisoblashning muxim shartlaridan biri shaxs sodir kilingan jinoyatlarning birotasi uchun xali sudlanmagan bulishi kerakligidir. Shaxsning ikki yoki undan kuprok jinoyatlarni sodir kilganligi dnganda, J.K. Maxsus kismining kamida 2ta normasi bilan kvalifikatsiya kilinadigan jinoyatlarni tushunish kerak.

Retsidiv jinoyat sodir kilganlik uchun jazo tayinlash masalasini taxlil kilishdan oldin retsidiv jinoyatning uzi nimaligini bilib olishimiz kerak. Uzbekiston Respublikasi J.K.ning 34-moddasiga binoan «shaxsning ilgari kasddan sodir etgan jinoyat uchun sudlanganligidan keyin kasddan yangi jinoyat sodir etish retsidiv jinoyat deb topiladi».

Yuridik adabiyotlarda retsidiv jinoyat tushunchasiga olimlar xar xil tushuncha berganlar. Jumladan, I.M.Karaketov va M. Usmonalievlar oldingi kasddan kilingan jinoyati uchun sudlanganlik muddati utmasdan yoki konunda belgilangan tartibda olib tashlanmasdan kasddan yangi jinoyat sodir kilish retsidiv jinoyat sodir kilishidir, deb yozadilar. B. M. Leontev esa: «Shaxsning oldingi jinoyati uchun sudlanganlik muddati utib ketmasdan ikki yoki undan ortik jinoyatni sodir etishi retsidiv jinoyat sodir kilishdir», deb yozadi. Bu borada Y. M. Karaketov va M. Usionalievlarning retsidiv jinoyatga bergan ta'rifi Uzbekiston Respublikasining amaldagi J.K.retsidiv jinoyatga berilgan ta'rifga mos keladi.

Demak, retsidiv jinoyat sodir kilgan deb xisoblash uchun shaxs oldin J.K. maxsus kismining birota modasida kuzda tutilgan jinoyatni kasddan sodir kilib, shu jinoyat uchun xukm chikarilganidan to jazoni utab bulguncha va J.K. ning 78-moddasida kursatilgan muddatlar utmasdan yoki 79-moddada nazarda tutilgan tartibda sudlanganligi olib tashlanmasdan kasddan yangi jinoyat sodir kilsa, retsidiv jinoyatlarning kuyidagi turlari nazarda tutiladi:

1) Umumiy retsidiv jinoyat.
2) Xavfli retsidiv jinoyat.
3) Uta xavfli retsidiv jinoyat.

Agar 1995 yil 1 aprelgacha amalda bulgan J.K.da retsidiv jinoyat sodir kilishning jinoyatning kvalifikatsiya kilishda deyarli axamiyati bulsa (uta xavfli retsidiv jinoyatdan boshkasini) yangi J.K.dagi retsidiv jinoyat turlarining xar birida uziga xos jinoyat – xukukiy belgilari bor vva bu belgilar jinoyatni kvalifikatsiya kilishningzaruriy belgilari xisoblanadi va maxsus kismning moddalari shunga muvofik ravishda tuzilgan. J.K. 334-moddasi mazmuniga kura jinoyatni xavfli retsidiv jinoyat deb xisoblash uchun.

a) shaxs oldin kasddan sodir kilgan jinoyati uchun jinoiy jazo turlaridan biriga xukm kilingan bulishi;

b) sudlanganlik muddati tugamasdan yana kasddan oldingi jinoyatiga uxshash jinoyatni sodir kilgan bulishi kerak.

J.K. 34-moddasining 3-kismida uta xavfli retsidivist tushunchasi va shaxsni uta xavfli retsidivist deb xisoblashning shartlari kursatilgan. Shaxsni uta xavfli retsidivist deb topish masalasi fakat sud J.K.ning 34-moddasiga asoslangan xolda xal kiladi.

9- Mavzu: Jazo tushunchasi, maqsadlari va turlari

Reja:

1. **Jinoiy jazo tushunchasi.**
2. **Jinoiy jazolar tizimi.**
3. **Jinoyat kodeksida jazo turlari.**
4. **Asosiy va qo`shimcha jazolar.**
5. **Jinoyat qonunini lebirallashtirish tushunchasi.**

Jazo – sud xukmi bilan jinoyat sodir etishda aybdor deb topilgan shaxsga nisbatan qo`llaniladigan va sudlanuvchini ozodlikdan maxrum qiluvchi yoki uning xuquq va erkinliklarini cheklovchi majburlov chorasidir.

«Jazo bu jinoyat sodir etishda aybli deb topilgan shaxsga nisbatan davlat tomonidan sud xukmi asosida qo`llaniladigan va maxkumni qonunda nazarda tutilgan muayyan huquq va erkinliklardan maxrum qilish yoki ularni cheklashdan iborat majburlov chorasidir» deb ta'rif berilgan.

Jinoiy jazo davlat majburlov chorasi bo`lib, u bu majburlov choralaridan quyidagi o`ziga xos xususiyatlar bilan farq qiladi.

1. Jinoiy jazo jinoyat qonunida qat'iy belgilangan bo`ladi. Jinoyat kodeksida sudlar uchun qat'iy bo`lgan jazo choralari belgilangan bo`lib, sudlar jazo tayinlashda maxsus qism normasi sangtsiyasida ko`rsatilgan doirada jazo tayinlaydilar. Sud jinoyat sodir etishda aybdor deb topilgan shaxsga qonunda belgilangan jazonigina tayinlaydi.

Insoniyat tarixida jinoyat degan salbiy ijtimoiy xodisaga qarshi doimo keskin kurash olib bogrilgan. Bu muammo mustaqil O`zbekiston Respublikasida xam muhim vazifalardan biri bo`lib qoldi.

Bir tuzumdan ikkinchi tuzumga o`tish davrida jamiyatdagi barcha ziddiyatlar yuzaga keladi va huquqbuzishliklar, jinoyatni o`sishi yuzaga kelishi mumkin. Bunday xolat bozor iqtisodiyoti tizimiga o`tayotgan O`zbekiston Respublikasida ham yuz berdi.

«Qonunlarni hurmat qilish va uning talablarini bajarish har bir kishining shaxsiy e'tiqodiga aylanishi kerak. Qonunchilik va huquq tartibot tantana qilmasa, shaxsning huquqlari va erkinliklari, qattiq intizom, ichki uyushqoqlik va ma'suliyat ustuvor bo`lmasa, qonunlar va an'analar hurmat qilinmasa, huquqiy davlatni tasavvur etib bo`lmaydi» deb yozgan edi I. A. Karimov. (O`zbekistonning o`z istiqlol va taraqqiyot yo`li. T. 1992 yil 17 bet.)

Jinoyatchilikni oldini olish va unga qarshi kurash ishida jinoiy jazo choralaridan ham keng foydalaniladi. Jinoiy jazo davlatda jinoyatchilikka qarshi kurashning asosiy vositasi emas, o`tish davrida jinoyatchilikka qarshi kurashning o`tkir quroli sifatida foydalanilishi mumkin.

O`zbekiston Respublikasi JK ning 42 moddasida jazoga quyidagicha ta'rif berilgan. «Jazo jinoyat sodir etishda aybli deb topilgan shaxsga nisbatan davlat nomidan sud xukmi bilan qo`llaniladigan va mahkumni qonunda ko`zda tutilgan

muayyan huquq va erkinliklardan mahrum qilish yoki ularni cheklashdan iborat majburlov chorasidir».

Jinoiy jazo davlatning boshqa majburlov chorasiga o`xshasada, aynan jinoiy jazo hisoblangan davlatning majburlov chorasining o`zigagina xos bo`lgan belgilariga ega bo`lib, bularga quyidagilar kiradi.

Jinoiy jazo davlatning majburlov chorasi sifatida faqat jinoyat qonunidagina belgilanadi. JK ning 43 moddasida jinoiy jazoning qat'iy turlari belgilangan bo`lib, shu moddada belgilangan jazodan tashqarisini jinoiy jazo sifatida qo`llash mumkin emas.

Sud jinoyat uchun jazo tayinlashda faqat aybdorning qilmishi kvalifikatsiya qilingan moddaning sanktsiyasida ko`rsatilgan jazoni, yengilroq jazo turini tayinlashda esa fakt 43 moddasida ko`rsatilgan yengilroq jazo turini tayinlaydi. Demak JK da ko`rsatilgandan boshqa birorta majburlov chorasi jinoiy jazo sifatida tayinlanishi mumkin emas.

2. Jinoiy jazo faqat sud tomonidan tayinlanadi. Bu qoida JK ning 42 moddasida xam mustaxkamlab qo`yilgan. JK ning 69 – 75 moddalarida belgilangan asoslarga kura jazodan ozod qilish, jazoni engilrogi bilan almashtirilishi xam faqat sud tomonidan amalga oshirilishi mumkin. Amnistiya akti yoki afv eti shorkali jazodan ozod qilishda bu aktni chikargan organlarning amnistiya akti yoki afv etish tugrisidagi normativ akti asosida ozod kilinadi. Faqat sudlar jazodan ozod qilish vakolatiga ega ekanligi JK ning 12 – moddasida xam mustaxkamlangan.

Jinoiy jazo xisoblanmaydigan majburlov choralari barcha vakolatli organlari yoki vakolatli mansabdor shaxslari tomonidan xam kullanishi mumkin.

3. Jinoiy jazo faqat jinoyat sodir etishda aybdor deb topilgan shaxslarga nisbattangina kullaniladi.

Maxkum jazoning ijrosidan kochganda xam jazo maxkumning oila a'zolariga yoki yakin karindoshlariga nisbatan kullanishi mumkin emas. Aybdor shaxsga jazo kullanilishi bilan boglik bo`lgan mulkiy tulovlar uning oila a'zolari yoki uning yakin karindoshlaridan undirilmaydi.

4. Jinoiy jazoning mazmuni shaxsni ozodlikdan maxrum qilishda yoki huquq va erkinliklarni cheklashda ifodalanadi.

Shaxsiy jinoiy javobgarlikka tortish okibatida u ozodlikdan maxrum kilinishi mumkin. Masalan: ozodlikdan maxrum kili shva kamok jazolari kullanilganda maxkum jamiyatdan ajratiladi. Muayyan huquqdan maxrum qilish jazosi kullanilganda shaxsning erkin kasb tanlash huquqi, muayyan lavozimni egallashi cheklanadi.

5. Jinoiy jazoga davlat xususiyatiga ega ekanligi – bu shundan iboratki shaxsni jinoyat sodir etishda aybdor deb topish, jazo, uning anik turi va mikdorini belgilash faqat maxsus davlat organlari aloxida xokimiyat sudga taalukli bo`lib, davlatninng biror organlari yoki jamoat tashkilotlari uni kullay olmaydi.

Sud xukmi davlat nomidan chikarilib, qonuniy kuchga kirgach barcha davlat jamoat muassasalari, ishlab chikarish korxonalari va tashkilotlari, mansabdor shaxslar va fukarolar uchun majburiy bo`lib, Uzbekiston Respublikasi xududida

suzsiz ijro etilishi mumkin. Bu xammasi jazoning davlat xususiyatiga ega ekanligini ifodalaydi.

6. Sudlanganlik shaxsning faqat jinoiy jazoga tortilganligi tufayli kelib chikadi. Jazo tayinlangan xukm qonuniy kuchga kirgan kundan boshlab shaxs sudlangan xisoblanadi. Sud tomonidan jazodan ozod kilingan shaxs sudlanmagan xisoblanadi. Sudlanganlik muddatining tugashi yoki sudlanganlikni olib tashlanishi bilan uning barcha huquqiy okibatlari bekor buladi. Sudlanganlik muddatining tugashi shartli xukm kilinganlarga nisbatan xizmat buyicha cheklash yoki intizomiy kismga junatish, kamok, ozodlikdan maxrum qilish tarzidagi jazo kullanilgan shaxslarga nisbatan vujudga keladi. Sudlanganlik shaxs jazoni utagandan sung rasmiy xujjatlar tuldirilganda sudlanganligini yozishga majbur buladi.

Ba'zi jinoyatlari uchun sudlangan shaxsning ma'lum vazifalarda yoki ayrim joylarda ishlash huquqi cheklanadi. Boshka ta'sir choralari kullanilganda (ma'muriy, intizomiy, moddiy) shaxslar sudlangan xisoblanmaydi.

7. Jazo bu jinoyat sodir etgan shaxsni sodir etgan kilmishi uchun jazolashdir. Jazoning bu zurlov, majburlov tomoni, jinoyatchini jismoniy, mulkiy, ma'naviy va boshka jixatlardan ma'lum darajada cheklash va maxrum qilishdir. Sud shaxsni ozodlikdan maxrum kilganda uni istagan joyda yashash huquqini chegaralashi, muayyan mansabni egallash yoki muayyan ish bilan shugullanishni cheklashi mumkin. Jinoiy jazo jinoyatchining shaxsiga karatilgan bo`lib, xatto u javobgarlikdan kochgan vaktda xam undan boshka shaxsga nisbatan kullanilmaydi.

8. Jinoiy jazoning vazifasi faqatgina sodir etilgan kilmish uchun jazolash bulmay shuningdek maxkumlarni tuzatish va kayta tarbiyalashning aloxida vositasi bo`lgan jinoiy jazo choralari zarurdir. Shuning bilan birga kam axamiyatli va ijtimoiy xavfi kata bulmagan jinoyatni sodir etgan shaxs jinoiy javobgarlikdan va jazodan ozod kilinib ma'muriy intizomiiy yoki jamoat ta'sir choralarini kullash yuli bilan xam tarbiyalanadi. Jazoni utash jarayonida shaxsga nisbatan kullanilgan jazoni utash jarayonida uning tarbiyaviy ta'siri kata buladi. Shuning uchun jazo tayinlangan xukmlarni ijro etish bilan shugullanuvchi organlarning bu soxadagi faoliyati kata axmiyatga egadir.

Jinoiy jazo quyidagi talablarga javob beradi. Masalan:

1. Jinoiy jazo davlat majburlov chorasi xisoblanadi.

2. Jinoiy jazo chorasi faqat sud tomonidan tayinlanishi mumkin. Jazoni tayinlash uchun jinoiy kilmishning sodir etilganligi asos buladi, boshka xech kanday kilmish emas.

3. Jazo faqat jinoyat sodir etishda aybdor deb topilgan shaxsga nisbatan tayinlanadi.

4. Jazo muayyan huquq va erkinlikni chegaralashda ifodalanishi kerak.

5. Maxsus huquq va erkinliklardan maxrum qilish faqat jinoyat qonunida kursatilishi mumkin.

Jinoiy jazoni ijtimoiy kategoriya sifatida urganishning muxim muammosi uning ijtimoiy funktsiyasi xisoblanadi. Jazoning muxim funktsiyalaridan biri jinoyat sodir etgan shaxsni unga nisbatan jazoni kullash orkali u ogoxlantirilishidir.

Jinoiy jazo umumiy va maxsus ijtimoiy nazorat funktsiyasini amalga oshiradi. Insoniy nazoratning samaradorligi jazoni jinoyatchilikka karshi kurash vositasi sifatida kullanilishiga kupincha ijtimoiy uzgurishlarning qonunchilikda aks ettirilishiga boglikdir.

Jazo maksadini belgilash – jinoyat huquqining muxim masalalaridan biri. Uning xal kilinishiga nafaqat shu huquq soxasining institutlari, balki jinoyat qonuni normalarining kanday maksadlarda kullanishiga boglikdir.

JK ning 42 – moddasining 2 – kismida jazoning maksadi belgilangan bo`lib, unga kura jazo maxkumni axlokan tuzatish uning jinoiy faoliyatini davom ettirishiga tuskinlik qilish, xamda boshka shaxslarning jinoyat sodir etishining oldini olish maksadida kullaniladi.

Qonunda belgilangan jazo maksadi – ijtimoiy adolatni tiklashdir. Bular:

1- dan jazo, sodir etilgan jinoyat va aybdorning shaxsiga muvofik bulishi, jabrlanuvchi va uning yakinlari oldida davlat va boshka organlar xamda jamiyat oldida adolatni tiklash, jinoyatni ogirligiga muvofik kilmishni anglatadi.

2 – dan jazoning maksadi, maxkumni tarbiyalashga karatilgandir.

2. Jazo tizimi deganda jinoyat qonuni bilan urnatilgan va sudlar uchun majburiy xisoblangan va ma'lum tartib asosida ularning engilidan ogiriga karab joylashtirilgan jazolar ruyxati tushuniladi.

Jazo tizimi tushunchasi uzida bir kator belgilarni nazarda tutadi. Jumladan jazo tizimida nazarda tutilmagan biror majburlov chorasi jinoiy jazo sifatida tayinlanishi mumkin emas. Jazolarning turlari, kullanish tartibi va asoslari faqat jinoyat qonunidagina belgilangan bo`lib, jazo tizimidagi jazolarning ruyxati sudlar uchun majburiy xisoblanadi. Yangi jinoyat qonuni avvalgi – 1959 yil 21 maydagi jinoyat qonunidan fark kiladi. Jumladan avvalgi jinoyat qonuni jazo tizimida jazolarning ogiridan engiliga karab tuzilgan bulsa, Yangi jinoyat qonunida jazo tizimi engil jazolardan ogiriga karab tuzildi.

JK ning 43 – moddasida jazo tizimi berilgan bo`lib, unda jinoyatni sodir etishda aybdor deb topilgan shaxslarga nisbatan kullaniladigan jazo turlari kursatilgan. JK nmng 43 – moddasida belgilangan jazo tizimi sodir etilgan jinoyatning ogirligi yoki unga xavfli emasligi nuktai nazaridan jinoyat huquq nazariyasiga muvofik bulishi tugri fikrga mos keladi.

Jinoyat huquqida jazo tizimi umumiy printsiplar asosida tizimlashtirilgan. Unda qonuniylik fukarolarning qonun oldidagi tengligi va odillik va insonparvarlik printsiplari mustaxkamlangan. JK da kursatilgan jazo tizmining quyidagi elementlarini kursatib utish mumkin.

1. Davlat nomidan kullanilishi orkali sudlanuvchini tarbiyalashga jinoiy faoliyatining oldini olishga shuningdek umumiy maxsus preventsiyaga erishishi mumkin bo`lgan jazo tizimini tashkil kiluvchi elementlar sifatida faqat aloxida davlat majburlov choralari kursatiladi.

2. Jazo tizimi elementlari uzaro boglik va bir – birini tuldiradi. Jazo tizimining bu belgisi jazo samaradorligiga erishish uchun xar tomonlama yondashini bildiradi, ya'ni belgilangan maksadga erishish Biron bir jazo chorasini kullashga emas balki sudlanuvchiga kompleks ta'sir choralarining kullanilishi bilan boglik. Bu belgi JK

ning «maxsus» kismining tegishli moddasi normalarda mukobil jazo choralarining belgilanishini yoki kupincha jazo chorasini kullanilishida namoyon buladi.

3. Jinoyat qonunida belgilangan davlat majburlov choralari kat'iy bo`lib, uning kengaytirilishiga tyul kuyilmaydi. JK da kursatilmagan jazo choralarini aybdorga kullanishi mumkin emas. JK da jazo timiga kiritilmagan jazo chorasi JK ning «maxsus» kismi sanktsiyasiga kiritilishi mumkin emas.

4. Jazo tizimiga kiritilgan jazo turlari jinoyatning ogirlik darajasi buyicha engilidan ogiriga karab joylashtirilgan.

JK ning 43 – moddasida jazoning quyidagi turlari kursatilgan.

1. asosiy
2. kushimcha

Asosiy jazolar – bu sodir kilingan jinoyat uchun asosiy jazo sifatida mustakil tayinlanishi mumkin bo`lgan jazolardir. Bu jazolar xech kachon boshka jazolarga kushimcha jazo sifatida tayinlanishi mumkin emas. Qonun sanktsiyalarida bir necha asosiy jazolar nazarda tutilgan bulishi mumkin, lekin sud bita jinoyat uchun bu jazolardan faqat bittasini asosiy jazo sifatida tanlab olib tayinlaydi. Quyidagi jazolar: jarima, axlok tuzatish ishlari, xizmat buyicha cheklash, kamok, intizomiy kismga junatish, ozodlikdan maxrum qilish, ulim jazolari faqat asosiy jazo sifatida tayinlanadi.

Quyidagi jazo esa yo asosiy jazo sifatida yoki kushimcha jazo sifatida tayinlanishi mumkin. Bunga muayyan huquqdan maxrum qilish jazosi kiradi.

Jarima - jinoiy jazo sifatida Uzbekiston respublikasi JK ning 44 – moddasida nazarda tutilgan bo`lib, bu aybdorlardan davlat daromadiga JK da belgilangan mikdorda pul undirishdir. JK 44 – moddasining 2 – kismiga binoan jarimaning mikdori eng kam oylik ish xakining besh baravaridan yuz baravarigacha mikdorda, voyaga etmaganlarga nisbatan esa, JK ning 82 – moddasiga muvofik eng kam oylik ish xakining ikki baravaridan yigirma baravarigacha mikdorda tayinlanadi.

Muayyan huquqlardan maxrum qilish – jinoiy jazo sifatida muayyan huquqdan maxrum qilish JK ning 45 – moddasiga kura sud tayinlagan muddat davomida aybdorning korxonalar, muassasalar yoki tashkilotlarda u yoki bu faoliyat bilan shugullanishini ta'kiklashdan iboratdir.

Axlok tuzatish ishlari – shaxsni kayta tarbiyalash maksadida majburan mexnatga jalb kilib, maxkumning uzi ishlab turgan joyida yoki mazkur jazo ijrosini nazorat kiluvchi organlar belgilab bergan boshka joylarda utashdan iboratdir.

Xizmat buyicha cheklash – jazosi JK ning 47 – moddasiga muvofik, ofitserlar tarkibiga kiruvchi xarbiy xizmatchi, shartnoma asosida utayotgan xarbiy xizmatchini sud xukmida kursatilgan muddat davomaida muayyan huquq va imtiyozlardan maxrum kilib, pul ta'minotining 10% dan 30% gacha bo`lgan mikdorini davlat daromadi xisobiga ushlab kolishdan iboratdir. Xizmat buyicha cheklangan maxkumning ixtiyoriy xizmati urniga majburiy xizmat shakliga aylanadi.

Kamok – shaxsni erkin xayotdan batamom ajratgan sharoitda saklashdan iborat bo`lib, 18 yoshdan oshgan shaxslarga nisbatan bir oydan olti oygacha

muddatga, jinoyat sodir qilish paytida 18 yoshga tulmagan shaxslarga nisbatan esa, bir oydan uch oygacha muddatga tayinlanadi.

Kamok, ozodlikdan maxrum qilish jazosidan fark kilib JK ning 48 – moddasi mazmuniga kura maxkum jamiyatdan batamom ajratilgan xolda saklanadi.

Intizomiy kismga junatish – jazosi sudlar tomonidan faqat muddatli xarbiy xizmatchilarga kullaniladigan jazo turidir. Intizomiy kismga junatishda jinoyat sodir kilgan xarbiy xizmatchi majburiy tarzda xukmda kursatilgan muddatga maxsus xarbiy intizomiy kismga junatiladi.

Intizomiy kismga junatish jazosi JK ning 49 – moddasiga muvofik faqat asosiy jazo tarikasida uch oydan bir yilgacha muddatga kullaniladi.

Ozodlikdan maxrum qilish – maxkumni sudning xukmida kursatilgan muddatga shu jazoni maxsus utash joylariga joylashtirib majburiy tarzda jamiyatdan ajratishdan iborat. Ozodlikdan maxrum kilingan maxkumlar huquqiy xolatlarda jamiyatning boshka a'zolaridan farkli ravishda faqat ozodligi chegaralab kuyilmay, balki bir kancha huquqlardan xam maxrum kilinadilar.

Ozodlikdan maxrum qilish JK 50 – moddasiga muvofik 6 oydan 20 yilgacha muddatga bir nechta jazolarni kushishi yuli bilan jazo tayinlashda esa 25 yilgacha belgilanishi mumkin. Voyaga etmagan shaxslarga nisbatan esa 6 oydan 10 yilgacha tayinlanishi mumkin.

Ulim jazosi – jinoyat qonunida ulim jazosi eng ogir jazo xisoblanadi. Shuning uchun xam uz vaktida bu jazoni favkulotda jazo chorasi deb aytilgan edi. Bu jazoni bir kator olimlar jazo tizimidan chikarish masalasini xam kuygan edilar. Huning uchun xam otib uldirish tarikasidagi ulim jazosini uta xavfli jinoyatlarni sodir kilgan shaxslargagina kullaniladi.

Uzbekiston Respublikasi Prezidenti I. A. Karimovning «insonparvarlik» tamoyiliga tayanib 2008 yil 1 yanvardan boshlab «ulim jazosi» bekor kilinsin degan karorlari e'lon kilindi.

Kushimcha jazolarga – xarbiy yoki maxsus unvonlardan maxrum qilish kiradi. Jinoiy jazolarni lebirallashtirish munosabati bilan JK da jazo tizimidan mol – mulkni musodara qilish chikarildi.

Umummiy va maxsus jazolar jazo chorasi sub'ektning maxsus belgilariga karab kullaniladi.

Umumiy jazolar – bu jinoyat sub'ekti belgilariga ega bo`lgan xar kanday shaxsga nisbatan kullnishi mumkin bo`lgan jazo tizimidir.

Maxsus jazo – qonunda kat'iy belgilangan sub'ektlar doirasiga kullaniladigan jazo chorasidir. Masalan: intizomiy kismga junatish, va xarbiy unvondan maxrum qilish faqat xarbiylarga nisbatan kullaniladi.

Jinoyat qonunini lebirallashtirish deganda ayrim jazolarning engillashtirish xolatlari kiradi. Masalan: ulim jazosini bekor kilinishi xam shular jumlasiga kiradi.

Manna mamlakatimiz istikbolining 15 yili xam tarix saxifalariga muxrlanmokda. Albatta yil yakunida ortimizga nazar tashlasak mustakillikning utgan yillari davomida deyarli barcha jabxalarda keng kulamli isloxotlar amalga oshirilganligini kuramiz. Jumladan sud huquq soxasida xam.

Jinoiy jazolarning liberallashtirish yarashuv institutining joriy kilinishi 2008 yildan ulim jazosining bekor kilinishi va kamokka olinishi ga sanktsiya berish

vakolatining sudlarga utkazilishi – bular barii isloxotlarning nakadar keng kulamga ega ekanligini kursatadi.

Eng muximi shundaki, xar bir kadam, xar bir uzgarish zamirida inson va uning manfaatlari yotadi.

2006 yil 7 dekabr kuni Uzbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining kabul kilinganligining 14 yilligi munosabati bilan Uzbekiston Respublikasi Prezidentining takdimnomasiga muvofik insonparvarlik tamoyiliga amal kilib, Uzbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi 80 – moddasi 10 – bandiga va 93 – moddasi 23- bandiga asosan Uzbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senati karor kiladi.

1. Uta ogir bulmagan jinoyatlari uchun birinchi marta sudlangan shaxslar jazodan ozod kilinsin.

a) ayollar b) jinoyat sodir etgan vaktda 18 yoshga tulmagan shaxslar v) 60 yoshga tulgan erkaklar g) chet el fukarolari.

2. extiyotsizlik orkasida jinoyat sodir etganlar, shuningdek birinchi marta xukm kilingan shaxslar basharti ular ijtimoiy xavfi katta bulmagan jinoyat yoki uncha ogir bulmagan jinoyat sodir etgan.

3. mazkur karor kuchga kirgunga kadar 1 yildan oshmagan muddat ichida qonunda belgilangan tartibda jazoni utashga tuskinlik kiladigan ogir kasallikka chalingan yoki birinchi va ikkinchi gurux nogironlari deb topilgan, shaxslar (javobgarlikni ogirlashtiradigan xolatlarda kasddan odam uldirish jinoyatini sodir etganlar bundan mustasno) jazodan ozod kilinsin.

4. ozdlikdan maxrum etish jazosiga xukm etilib, utalmay kolgan jazo muddati 2 yildan kup bulmagan xukmi mazkur karor e'lon kilingan kunga kadar qonuniy kuchga kirgan maxkumlar (javobgarlikni ogirlashtiradigan xolatlarda kasddan odam uldirish jinoyatini sodir etganlar bundan mustasno) jazodan ozod kilinsin.

5. ta'kiklangan tashkilotlar faoliyatidagi ishtiroki ular tarkibida tinchli va xavfsizlikka karshi yoki jamoat xavfsizligiga karshi jinoyatlar sodir etganlari uchun birinchi marta 10 yildan kup bulmagan muddatga ozodlikdan maxrum etishga xukm kilinib tuzalish yuliga kat'iy utgan shaxslar jazodan ozod kilinsin.

6. uhbu karorning 1- va 2- bandlarida kayd etilgan shaxslar tomonidan sodir etilgan jinoyatlar yuzasidan olib borilayotgan barcha tergov ishlari va sudda kurilmagan ishlar tugatilsin.

10. ushbu karor e'lon kilingan kundan e'tiboran kuchga kiradi, va 3 oy mobaynida ijro etilishi lozim.

10. Mavzu: Voyaga etmaganlarni jinoiy javobgarlikdan va jazodan ozod kilish.

Reja:

Voyaga etmaganlarga nisbatan kullaniladigan jazoning asosiy maksadi va vazifasi.
Voyaga etmaganlarning jinoiy javobgarlik va jazodan ozod kilinishi.
Majburlov choralrini kullagan xolda voyaga etmaganlarni javobgarlikdan yoki jazodan ozod kilish.
Voyaga etmaganlarni jazoni utashdan muddatidan ilgari shartli ravishda ozod kilinishi.
Jazoni engilrogi bilan almashtirish.

Voyaga etmaganlar javobgarligining uziga xos xususiyati shundaki, ularga jazo tayinlashda xar doim jazoni engillashtiradigan xolat xisoblanadi. Bulardan tashkri ularning jazosi engillashtiruvchi tomonga jiddiy kiskartirilgan. Bu bilan Uzbekiston Respublikasi Jinoyat konunining insonparvarlik printsipi yana bir br ta'kidlanadi. Konunda voyaga etmaganlarga jazo tayinlashda «tikanli sim ortidagi xayotning salbiy ta'siridan iloji boricha ularni saklashdir».

Sud voyaga etmaganlarga jazo tayinlashda ularning akliy va jismoniy rivojlanganlik darajasini xisobga oladi.

Sud voyaga etmaganlarga jazo tayinlashda ularning rivojlanganlik dararjasi, turmaush sharoiti va tarbiyasini, sogligini, sodir etgan jinoyatini sabablarini katta yoshdagilarni va boshka xolatlarning uning shaxsiga ta'sirini xisobga oladi. Zarur bulganda uning yashash joyiga borib buni aniklash lozim.

Oila tarbiyasi voyaga etmaganning butun xayoti davomidagi shakllanishning asosiy uzagi xisoblanadi. Bola oiladan nimani olgn bulsa, uni butun xayoti davomida uzida saklaydi. Shuning uchun uni tarbiyalangan muxiti xam xisobga olinadi.

Ayrim xollarda voyaga etmagan yoshlardagi maktanchoklik, shuxlik, uzini kursatish kabi xususiyatlari ijtimoiy xavfli tus olishi, bu jinoyat ekanligini sezmay kolishi xam mumkin.

Davlat jinoyat konunida voyaga etmagan shaxsni spirtli ichimliklar iste'mol kilishga giyoxvandlik va psixotrop moddalar xisoblanmagan lekin kishining akl-idrokiga ta'sir kiladigan vosita va moddalarni iste'mol kilishga jalb etish uchun jinoiy javobgarlikni belgilab, ularni normal rivojlanishi va shakllanishiga sharoit yaratib beradi. Agar jinoyatga jalb kilish xarakatlari ukuv yurtlarida yoki ukuvchilar, studentlar orasida, ukuv tarbiya, sport va jamoat tadbirlari utkaziladigan boshka joylarda sodir kilinsa javobgarlikni ogirlashtiradigan xolat sifatida kvalifikatsiya kilinib 127 moddaning 3 kismi «v» bandi bilan javobgaprlik belgilanadi.

Maxkumni tuzatish, kayta tarbiyalash xamda jinoyatchilikning umumiy va maxsus oldini olishdan iboratdir. Voyaga etmaganlarni jinoiy javobgarlikdan va jazodan ozod kilish xam yukoridagi maksadni kuzlaydi.

Voyaga etmaganlar:

fakat voyaga etmagan shaxslarga nisbatan;

ijtmoiy xavf katta bulmagan jinoyat birinchi marta sodir etilganda;

sodir etilgan kilmishning xususiyati, aybdorning shaxsi va boshka xolatlarni xisobga olib, aybdorni jazo kullamay xam tuzatish mumkin, deb topiladi.

ishni voyaga etmaganlar bilan shugullanuvchi komissiyaga topshirish yuli bilan javobgarlikdan ozod kilish.

Fakat ushbu xolatlarning barchasi mavjud bulgan xolda voyaga etmagan shaxs JKning 57 moddasi 1-kismiga kura, javobgarlikdan ozod kilish mumkin. Shaxsni javobgarlikdan ozod kilishda uning 18 yoshga tulmaganligini aniklash bilan birga, xukm chikarish vaktida yoshi xam aniklashi lozim. Agar xukm chikarish vaktiga kelib 18 yoshga tulgan bulsa, uni jinoiy javobgarlikdan ozod kilish masalasi JKning 64-68 moddalariga asosan xal kilinishi kerak.

Jinoyatchini boshka vosita bilan tuzatish mumkin, deb topilsa, uni jinoiy javobgarlikdan va jazodan ozod kilish, shuningdek, tayinlangan jazoning ma'lum bir kismini utagandan sung, jazo muddati tugamasdanok maxkumni jazodan ozod kilish mumkin. Voyaga etmaganlarni javobgarlik va jazodan ozod kilishning ikki (umumiy va maxsus) turi mavjud:

Umumiy turi - JKning 12 va 13 boblarida belgilangan. 12 bobda javobgarlikka tortish muddatining utib ketganligi munosabati bilan javobgarlikdan ozod kilish (64m.);

Jazodag ozod kilishning esa kuyidagi umumiy turlari mavjud: jazoning ijro etish muddatining utib ketganligi munosabati bilan jazodan ozod kilish (69m.);

Voyaga etmagan shaxsni javobgarlik va jazodan ozod kilishning kuyidagi turlari mavjud:

voyaga etmaganlarning ishlarini voyaga etmaganlar bilan shugullanuvchi komissiyaga topshirish orkali jazodan ozod kilish;

majburlov chorasini kullash orkali jazodan ozod kilish.

Voyaga etmaganlarni jinoiy javobgarlikdan ozod kilish fakat voyaga etmaganlar bilan shugullanuvchi komissiyaga topshirish orkali amalga oshirilishi mumkin. Bunday karorga kelish uchun JKning 87 moddasi 1-kismida kursatilgan shartlar:

jinoyat sodir etish vaktida shaxsning 18 yoshga tulmaganligi;

ijtimoiy xavfi katta bulmagan jinoyatni 1-marta sodir etgan bulishi;

sodir etilgan kilmishning xususiyatlari, aybdorning shaxsi va ishning boshka xolatlari mavjud bulishi lozim.

Yukorida kursatilgan 3 shartning xammasi br vaktning uzida mavjud bulganida voyaga etmagan shaxs javobgarlikdan ozod kilinadi.

Komissiyaning voyaga etmaganlar shaxsni ogoxlantirish tugrisidagi karori 1 yil mobaynida amal kiladi.

Komissiyaning voyaga etmagan shaxsni uz ota-onasi, ular urnini bosuvchi shaxslar yoki jamoat tarbiyachilari nazoratiga yoxud mexnat jamoasi, jamoat tashkiloti kuzatuviga topshirish tugrisidagi krorining amal kilish muddati, agar, voyaga etmagan shaxs uzining namunali axloki va ishga xamda ukishga bulgan

munosabati bilan uzining tuzilganligini isbot etsa, mazkur shaxslar yoki tashkilotlar iltimosiga binoan istalgan vaktda bekor etilishi mumkin.

Voyaga etmagan shaxslar uchun belgilangan maxsus ukuv-tarbiya muassasalariga kar-sokovlar, kurlar, ruxiy bemorlar, akli zaif bulgan voyaga etmaganlar, shuningdek, maxsus ukuv-tarbiya muassasalariga kabul kilish uchun tibbiyot nuktai nazaridan tugri kelmaydigan belgilar kuyilgan ruyxatda kursatilgan jismoniy kamchiligi va xastaliklari bulgan bolalar xamda usmirlarning yuborilishi mumkin emas.

Basharti, voyaga etmagan shaxs tarbiyalash maksadida «Mexribonlik» uyiga yoki maktab – internatiga yuborilgan bulsa, bu xolda uni «Mexribonlik» uyidan yoki maktab – internatdan chikarish tugrisidagi karor shu «Mexribonlik» uyi yoki maktab – internat joylashgan erdagi komissiya tomonidan kabul kilinadi.

Ozod bulgan voyaga etmagan shaxsning uz ota-onasi yoki ular urnini bosuvchi shaxslar xuzuriga kaytishiga ularning yukligi yoxud ota-onalik xukukidan yo vasiylik xukukidan maxrum etilganligi munosabati bilan imkon bulmasa, ozod bulgan ana shu voyaga etmagan shaxsning ilgari yashab kelgan joyidagi komissiya koloniya ma'muriyatining takdimi bilan uni ixtisosiga muvofik keladigan ishga yoki ukishga joylashtirish, shuningdek, unga tegishli uy-joy bilan ta'minlash va maishiy sharoitlar yaratib berish choralarini kuradi.

Majburlov choralarini kullagan xolda jinoiy jazodan ozod kilish fakat sud tomonidan amalga oshiriladi. Majburlov chorasini kullash uchun kuyidagi shartlar mavjud bulishi kerak:

jinoyat sodir etish vaktida shaxsning 18 yoshga tulmaganligi;

uncha ogir bulmagan jinoyatni 1 marta yoki ijtimoiy xavfi katta bulmagn jinoyatni takroran sodir etgan bulsa;

shaxsni jazo chorasini kullamasdan turib, tarbiyalash mumkin bulsa;

uz ishiga nisbatan rivojlanish darajasi ancha orkada kolgan bulsa, uz kilmishining xususiyatini anglab etmagan bulsa.

Voyaga etmaganlarni jazodan ozod kilish ularni jinoiy javobgarlikdan ozod kilishga uxshasa-da, undan fark kiluvchi kat'iy talab va chegaralarga ega. Voyaga etmagan:

1. fakat sud tomonidan;
2. voyaga etmagan shaxs tomonidan 1 marta ijtimoiy xavfi katta yoki uncha ogir bulmagan jinoyat sodir etilgan bulsa;
3. tarbiyaviy xususiyatdagi majburlov chorasini kullash orkali jazodan ozod kilinadi.

Voyaga etmagan shaxsni jazodan ozod kilish sud tomonidan shaxsni aybdor, deb topi shorkali xukmda jazo tayinlamasdan amalga oshiriladi, ammo majburlov chorasi belgilanadi.

Uz xususiyatiga kura majburlov choralari tarbiyaviy xususiyatga ega. Sud majburlov chorasini kullayotganda tarbiyalash maksadini kuzlashi lozim. Shu bilan birga sud tomonidan kullanilayotgan ushbu chora majburlov xususiyatiga ega. Bu majburlov chorasining fakat sud tomonidan kullanishiga va voyaga etmagan shaxsning yoki uning konuniy vakilining ixtiyoriga boglik bulmagan xolda ijro etilishida ifodalanadi.

Majburlov choralari tuzilishiga kura, bir-biridan farklanadi. Xar bir ta'sir chorasi voyaga etmaganlarni tarbiyalashda uz xususiyatiga ega. JKning 88-moddasiga muvofik majburlov chorasining kuyidagi turlari farklanadi.

1. Sud belgilaydigan tartibda aybdor jabrlanuvchidan uzr surash majburiyatini yuklash. Bu majburlov chorasi jabrlanuvchi oldida sud belgilagan tartibda: sud majlisida, ish joyida, ta'lim muassasasi yoki jabrlanuvchi yoxud aybdorning yashash joyida amalga oshiriladi. Sud belgilagan xollarda yozma shaklda xam uzr surashi mumkin.

Uzr surash ogzaki yoki yozma tartibda, shuningdek, yakka tartibda xam amalga oshirilishi mumkin.

2. Etkazilgan zarar mikdorini koplash majburiyatini yuklash. Zararni koplash majburiyatini yuklash. Zararni koplash uz mablagi xisobidan yoki mexnat kilish orkali amalga oshirilishi mumkin. Bu majburlov chorasini amalga oshirish tartibi va muddati sud tomonidan belgilanadi. Ushbu ta'sir chorasini kullash kuyidagi xollarda amalga oshirilishi mumkin:

a) voyaga etmagan shaxs 16 yoshga tulgan bulsa;

b) etkazilgan zarar mikdori eng kam oylik ish xakining 10 barobaridan yukori bulmasa, uni koplash majburiyati yuklatiladi. Boshka xollarda zarar fukarolik sudiga da'vo kuzatish orkali undiriladi. Bu majburlov chorasining jarima jazosidan farki kuyidagilarda kurinadi.

1) ta'sir chorasi sifatida etkazilgan zarar mikdorini koplash yuklatiladi;

2) tulanadigan summa jabrlanuvchi foydasiga undiriladi, jarima esa davlat byudjetiga;

3) zarar mikdori eng kam oylik ish xakining 10 barobaridan oshmasa, sud tomonidan, agar undan ortik bulsa, fukarolik sudi tomonidan undiriladi, jarima esa jinoyat ishlari buyicha sud tomonidan undiriladi;

3. voyaga etmagan shaxsni maxsus ukuv-tarbiya muassasasiga joylashtirish. Voyaga etmagan shaxsni maxsus ukuv – tarbiya muassasalarida bilish muddati va shartlari Uzbekiston Respublikasi konunlari bilan belgilanadi.

Yopik tipdagi maxsus ukuv – tarbiya muassasida tarbiyalashning aloxida usullari kullaniladi.

Maxsus ukuv-tarbiya muassasasiga joylashtirish jazo chorasi xisoblanmaydi, chunki:

jazo choralari tizimida kursatib utilmagan;

bunday muassasada bulish muddati sud tomonidan belgilanmaydi;

sudlanganlik muddati mavjud emas.

Uzbekiston Respublikasi JKning 89 m.jazoni utashdan muddatidan ilgari shartli ravishda ozod kilish asoslari kursatilgan:

jinoyatning 18 yoshga tulmagan shaxs tomonidan sodir etilishi;

sodir etgan jinoyati uchun ozodlikdan maxrum kilish yoki axlok tuzatish ishlariga xukm kilingan bulishi;

jazoni utash tartib koidalariga rioya kilganligi;

mexnat va ukishga xalol munosabatda bulganligi;

faktik jixatdan:

a) ijtimoiy xavfi katta bulmagan yoki uncha ogir bulmagan jinoyat uchun tayinlangan jazo muddatining kamida turtdan bir kismi;

b) ogir jinoyat uchun tayinlangan jazo muddatining kamida uchdan bir kismi;

v) uta ogir jinoyat uchun, shuningdek, kasddan sodir etgan jinoyati uchun ozodlikdan maxrum etishga xukm etilgan bulsa, tayinlangan jazo muddatining kamida yarmini xakikatda utab bulgan bulsa, jazoni utashdan muddatidan ilgari shartli ravishda ozod kilish kullaniladi.

Jazodan shartli ravishda ozod kilish kuyidagi xususiyatga ega:

shaxsni ijtimoiy xayotga moslashishiga imkon beradi;

kayta jinoyat sodir kilmasligi uchun nazorat kilinishini ta'minlaydi;

jazoni utash muassasasidagi salbiy ta'sirni yukotadi.

Jazoni engilrogi bilan almashtirish sudning xukmiga kura, tayinlangan jazo turining kolgan kismini engilrok turdagi jazo bilan almashtirib, jazodan ozod kilishdan iborat.

Engirok jazo bilan almashtirish deganda, xukm buyicha tayinlangan bir turdagi jazoning kolgan kismini, usha jazoga nisbatan boshka engilrok turdagi jazo bilan almashtirish tushuniladi. Bir turdagi jazo shu turdagi jazoning kamrok kismi bilan almashtirilishi mumkin emas.

JKning 81-m-da belgilanishicha, 18 yoshga tulmasdan jinoyatsodir etgan shaxslarga kuyidagi asosiy jazo turlari kullaniladi:

jarima;

axlok tuzatish ishlari;

kamok;

ozodlikdan maxrum kilish.

Ushbu moddaga kura, axlok tuzatish ishlaridan engilrok bulgan jazo – jarima xisoblanadi.

Jazoning utalmagan kismini engilrogi bilan almashtirish:

ijtimoiy xavfi katta bulmagan yoki uncha ogir bulmagan jinoyat uchun tayinlangan jazo muddatining kamida beshdan bir kismi;

ogir jinoyat uchun tayinlangan jazo muddatining kamida turtdan bir kismi;

uta ogir jinoyat uchun, shuningdek, kasddan sodir etgan jinoyati uchun, agar shaxs ilgari kasddan sodir etgan jinoyati uchun ozodlikdan maxrum kilishga xukm etilib, tayinlangan jazo muddatining kamida uchdan bir kismini utab bulganidan keyin kullanishi mumkin.

Ozodlikdan maxrum kilish tarikasidagi jazoning utalmagan kismi axlok tuzatish ishlari bilan almashtirilganda, axlok tuzatish ishlari ozodlikdan maxrum kilish jazosining utalmagan kismi muddatiga tayinlanadi. Jazo engilrogi bilan almashtirilganda, shaxs jazoning utalmagan kismi mobaynida yangi jinoyat sodir etsa, sud unga nisbatan bir necha xukm yuzasidan jazo tayinlaydi va 86 moddada belgilangan jazo tayinlash koidalariga amal kilinadi.

11. Mavzu: Tibbiy yusindagi Majburlov choralari, asoslari va ularni tayinlashi.

Reja:

Majburlov choralari tushunchasi va maksadi.
Tibbiy yusindagi majburlov choralarining turlari va ularni kullash asoslari.
Alkogolizm, Giyoxvandlik zaxarvandlik yulikkan shaxslarga nisbatan tibbiy yusindagi choalarni kullash.

Tibbiy yusindagi majburlov choralari sud tixnatriya ekspertizasi xulosasiga asoslanib xolda muayyan ruxiy kasallika chalingan va jinoyat kodeksining «Maxsus kismida kursatilgan ijtimoiy xavfli kilmishlardan sodir etgan, shuningdek alkogolizm, giyoxvandlik yoki zaxarvandlikka chalingan shaxslarga nisbatan kullnadigan, majburiy ruxiy davolashdir. Uzbekiston Respublikasi Jinoyat Kodeksining 92-moddasida tibbiy yusindagi majburlov choralarini kullashning umumiy asoslari belgiab berilgan ijtimoiy xavfli kilmishning akli norasolik xolatida yoki xukm chikarulgunga kadar yoxud jazoni utash vaktida ruxiy kasalikka chalinganligi okibatida uz xarakatlarining axamiyatini anglamaslik va uz xarakatlarini boshkara olmaslik xolatida sodir etgan shaxsga nisbatan agar u ruxiy xolati va sodir etgan kilmishning xususiyatiga kura jamiyat uchun xavfli deb topilsa sud tibbiy yusindagi majburlov choralarini tayinlashi mumkin. Tibbiy yusindagi majburlov chorasi shaxsiy davolash maksadida kullaniladi. Davolash deganda, tibbiy yusindagi majburlov chorasi kullanilgan shaxsni ijtimoiy xayotga moslashuvi uning ruxiyatini uzgartirish maksadida kullaniladigan ta'sir chorasi tushuniladi.

Bunday usulda davolash shaxsning tulik tuzalishini maksad kilib kuymasa-da, ammo shaxsni jamiyat uchun xavf tugdirmaydigan darajada ruxiy jixatdan tuzatishga karatiladi.

Shu yusindagi tibbiy majburlov chorasi asosida davolash maksadida ta'sir kursatadi.

Yukoridagi koidaga muvofk tibbiy yusindagi majburlov choralari sud tomonidan tayinlanadigan davlatning majburlov chorasi sud xukmi bilan emas, balki sud karori bilan belgilanadi.

Tibbiy yusindagi majburlov choralari sud tomonidan tayinlanadigan davlatning majburlov chorasi bulib xisoblanadi. Bu majburlov chorasi sud xukmi bilan emas balki sud karori bilan belgilanadi. Tibbiy yusindagi majburlov chorasi ruxiy kasallika chalingan shaxs tomonidan sodir etilishi mumkin, bulgan ijtimoiy xavfli kilmishning oldini oladi, ularni davolash va jamiyat manfaatlarini ximoya kilishga xizmat kiladi. Tibbiy yusindagi majburlov chorasining anik bir turini kullashdan oldin sud belgilangan maksadlarning xar biriga erishish mumkinligiga e'tibor karatish lozim. Shunday kilib, tibbiy yusindagi majburlov choralari jinoiy jazo chorasidan uz asosiga, tuzilishiga va yuridik okibatiga kura fark kiladi. Yuridik okibati deganda, sudlanganlik xolatini vujudga kelishi tushiniladi. Tibbiy yusindagi majburlov chorasi sudlanganlik xolatini vujudga kelishi tushuniladi.

Tibbiy yusindagi majburlov chorasi sudlanganlik xolatini vujudga kelishi tushuniladi. Tibbiy yusindagi majburlov chorasi sudlanganlik xolatini keltirib chikaradi.
Agar alkagolizm giyoxvandlik yoki zaxarvandlikka yulikkan shaxslarga nisbatan jazo chorasi bilan birga tibbiy yusindagi majburlov chorasi kullash bilan birga kullanilgan bulsa, sudlanganlik muddatini xisoblashda majburlov choralari tayinlangan muddat xisobga olinmaydi.
Agar shaxs jazoni utash vaktida ruxiy kasalikka chalinganligi uchun jazodan ozod kilingan bulsa, sudlanganlik muddati jazoning xakikatda utalgan kismga nisbatan xisoblanadi.
Tibbiy yusindagi majburlov chorasi kullash uchun
1. Ijtimoiy xavfli kilmishni akli norasolik xolatida sodir etilishi.
2. Ijtimoiy xavfli kilmishni sodir etish vaktida akli raso bulgan lekin sud xukmi chikarulgunga kadar uz kilmishining axamiyatini anglab etish yoki uz xarakatini boshkarish kobiliyatidan maxrum etadigan ruxiy kasalikka chalinishi.
3. Jinoyat sodir etganligi uchun jazoga maxrum kilingan lekin jazoni utash vaktida ruxiy kasalikka chalinib uz kilmishini axamiyatini anglab etish yoki uz xarakatini boshkarish kobiliyatidan maxrum bulishi.
4. Alkogolizm, giyoxvandlik yoki zaxarvandlik kasalligiga yulikkan shaxslarning jinoyat sodir etishi asos bulib xisoblanadi.
Tibbiy yusindagi majburlov choralari yukorida keltirilgan turt toifadagi shaxslarga nisbatan sud tomonidan kullaniladi, bu toifadagi shaxslarning xar biri maxsus belgilarga ega. Birining toifaga JKning maxsus kismida kursatilgan ijtimoiy xavfli kilmishlardan birini akli noraso xolatida sodir shaxslar kiradi. Bu ruxiy shaxslar kasalligi tufayli uz xarakatining faktik xususiyatini shuningdek, kilmishning ijtimoiy xavfliligi va biror ob'ektga nisbatan muayyan zarar etkazilishini anglab etmaydi.
Jinoyatning sub'ekti akli noraso shaxs bulganligi tufayli bunday shaxslar ijtimoiy xavfli kilmish sodir etsalarda ularning kilmishi jinoyat xisoblanmaydi.
Shu tufayli ularni jinoiy javobgarlikka yoki jazoga tortishi mumkin emas. Bunday toifadagi shaxslarga nisbatan tibbiy yusindagi majburlov chorasi kullaniladi.
Ular jazoga tortishning jazoning tarbiyalash va ogoxlantirish maksadi amalga oshmaydi.
Ikkinchi toifadagilarga jinoyat sodir etigandan sung jinoiy javobgarlikka tuskinlik kiluvchi kasallikka chalingan shaxslar kiradi.
Bu toifadagi shaxslarga akli rasolik xolatida jinoyat sodir etgandan sung dastlabki tergov yoki sud majlisi davomida ruxiy kasallikka chalingan shaxslar kiradi. Bunday xolatda ularga nisbatan jinoiy jazo kullanilmaydi. Ularga nisbatan fakat majburlov chorasi kullaniladi.
Xukukshunos S.V. Afinogenovning ta'kidlashicha bu toifaga mansub shaxslarga tibbiy yusindagi majburlov chorasini kullash uchun
a) JKning maxsus kismi normalarda kursatilgan ijtimoiy xavfli kilmishlardan birini sodir etishi;
b) uz xarakatining boshkarishga va uz kilmishining xususiyatini anglab etishiga tuskinlik kiluvchi xolatining mavjudligi;

v) sodir etilgan kilmishning xususiyati va shaxsning ruxiy xolati tibbiy yusindagi majburlov chorasini kullashni takozo etishi kabi shartlar bulishi lozim.
Uchinchi toifaga jazoni utash vaktida ruxiy kasallikka chalingan shaxslar kiradi. Ular jazoni utash vaktida uz xarakatining axamiyatini anglamaydi va uz xarakatlarini boshkara olmaydi.
Bunday xollarda ularga nisbatan kamok va jazoni ijro etish muassasi boshligining karori bilan sud-psixiatriya ekspertizasi tayinlanadi.
Turtinchi toifadagi shaxslarga konun jinoyatni akli raso xolatda sodir etgan, ammo alkogolizm, giyoxvandlik yoki zaxarvandlikka yulikkan shaxslar xam umumiy asoslarga kura jinoiy javobgarlikka va jazoga tortiladi.
Ularga nisbatan majburiy davolash choralari jinoiy jazo bilan bir katorda kullaniladi.
Tibbiy yusindagi majburlov chorasini kullash konuniylik, insonparvarlik, Inson va fukarolarning xukuklarini ximoya kilish kabi printsiplarga asoslanadi. Tibbiy yusindagi majburlov chorasini kullanilgan shaxslarning xukuklari ularga berilgan kafolatlari, Uzbekiston Respublikasining «Psixiatriya yordami tugrisida»gi Konuni bilan tartibga solinadi. Ruxiy kasallarga psixiatriya yordami kursatish va kuyidagilar kafolatlanadi.
1. psixiatriya muassasalarida xukukiy maslaxatlar beri shva yuridik yordamining boshka turlari:
2. vasiylik va xomiylik masalalarini xal etish:
3. shoshilinch psixiatriya yordami kursatish va boshkalar:
Ruxiy kasallikka chalingan shaxslar.
1. Uzlariga nisbatan inson kadr-kimmati kamsitilishini istisno etadigan muruvvatli va insoniy muomila kilinishi.
2. Uz xukuklari xakida, shuningdek ruxiy xastaliklari xususiyati xamda kullanilayotgan davolash usullari xakida uzlari uchun tushunarli shaklda va uz ruxiy xolatlari xsobga olingan xolda ma'lumot olish.
3. Tibbiy zaruratga kura davolashning barcha turlaridan foydalanish.
4. Sanitariya-gigiena talablariga kura javob beradigan sharoitlarida psixiatriya yordami kursatilishi.
5. Tibbiy vositalar va usullarni sinash ilmiy tadkikotlar va ukuv jarayoni ob'ekt tarikasida foydalanishga foto, video yoki kinosuratga olinishga oldindan rozilik beri shva istalgan boskichda undan voz kechish.
6. Uzlarining talablariga binoan psixiatriya yordami kursatishda ishtirok etayotgan istalgan mutaxasisni, ushbu konun bilan tartibga solinadigan masalalar yuzasidan tibbiy komissiyada ishlash uchun taklif etish.
7. Konun xujjatlarida belgilangan tartibda advokat, konuniy vakil yoki boshka shaxsning yordamini olish xukukiy egadir.
Tibbiy yusindagi majburlov choralari kuyidagi maksadlarni kuzlaydi.
1. Ruxiy kasallikka chalingan shaxslar tomonidan yangi ijtimoiy xavfli kilmish sodir etilishining oldini olish:
2. Ruxiy kasallikka chalinganlarni davolash yoki ularning ouxiy xolatini yaxshilash:

3. Alkogolizm, giyoxvandlik yoki zaxarvandlikka yulikkan shaxslarga nisbatan davolash va jazolashning maksadiga erishishga kumaklashuvchi sharoit yaratish.

Bu maksadlarni belgilash shaxsning ruxiy xolati ijtimoiy xavfli kilish sodir etishga olib kelgan omil ekanligini va uning ijtimoiy xavfliligidan guvoxlik berishni, unga nisbatan tibbiy yusindagi davolash kullashning zarurligi va davolash vaktida xamda undan sung bemorning boshka ijtimoiy xavfli kilmish sodir etishning oldini olishga karatilgan.

Alkogolizm, giyoxvandlik yoki zaxarvandlikka chalingan shaxslarga nisbatan kullaniladigan tibbiy yusindagi majburlov choralarining maksadi sifatida konunda mazkur bemorni davolash kayd etilgan.

Jinoyat sodir etgan mazkur toifadagi shaxslarni davolashni amalga oshirish ayni vaktda belgilingan maksadlarga erishishning zaruriy shartlari xisoblanadi.

Davolashni amalga oshirish maxkumlarning akliy irodaviy faoliyatiga ta'sir etiuvchi spirtli ichimliklar psixotrop moddalari va giyoxvandlik vositalariga karamligini bartaraf etishdan iborat.

M.N. Golodnyuknikning fikricha JKda belgilangan maksadlardan tashkari tibbiy yusindagi majburlov choralari ruxiy kasallarning xukuk va konuniy manfaatlarini ximoya kilish maksadini xam kuzlaydi.

2. Tibbiy yusindagi majburlov choralarini kullashning umumiy asoslari.

JKning 93-moddasida tibbiy yusindagi majburlov chorasini kullash uchu nasos buluvchi xolatlar anik belgilab kuyilgan. Ijtimoiy xavfli kilmishni sodir etgan shaxsga nisbatan tibbiy yusindagi majburlov chorasi.

1. Ushbu ta'sir chorasini kullash masalasi kurilayotgan shaxsning ijtimoiy xavfli kilmishni akli norasolik xolatida sodir etilganligi yoki xukm chikarulgunga kadar yoxud jazoni utash davomida ruxiy kasallikka chalinish.

2. Ijtimoiy xavfli kilmishni sodir etgan shaxs rxiy xolati va sodir etilgan kilmishning xukukiy okibatiga kura jamiyat uchun xavfli deb topilsa.

3.Sudning tibbiy yusindagi majburlov chorasi tayinlashi tugrisidagi karori mavjud bulsa kullaniladi.

JKda ruxiy kasallikka tushuncha berilmagan, lekin JKning 92-moddasi talabidan kelib chiksak ruxiy kasallik belgilarga:

1. Akli norasolik xolatida jinoyat sodir etish;

2. Xukm chikarulgunga kadar uz xarakatlarini anglay olmaydigan darajada kasal bulib kolishi;

3. Jazoni utash davomida uz xarakatlarini anglay olmaydigan darajada kasal bulib kolishi kiradi.

Sud-psixiatriya ekspertizasini utkazishda

1. Shaxsning ijtimoiy xavfli kilmish sodir etgan vaktida uz xarakatlarini idrok eta oladigan yoki idora kila olmaydigan darajada ruxiy kasal yoki ruxiyati vaktinchalik buzilgan akli zaif yoki boshka kasallik xolatida bulganligi.

2. Shaxsning jazo tayinlashi vaktida ruxiy kasal ekanligi tufayli, xukm kili shva jazolash uning tuzalishiga ta'sir kursata olmasligi.

3. Ushbu kasallik surunkalimi yoki shaxs muayyan vakt mobaynida tuzalish mumkinmi?

4. Shaxs duchor bulgan ruxiy kasallik yana ijtimoiy xavfli okibat keltirib chikarish yoki bunga sabab bulishi mumkinmi?

5. Shaxs uzining ruxiy xolatdan kura tugri kursatuv berishga kuzdan kechirishi, guvoxlantirish eksperment utkazish va tergov xamda sud xarakatlarda ishtirok etishga kodirmi?

Tibbiy yusindagi majburlov chorasi jinoyat yoki ijtimoiy xavfli kilmish sodir etgan shaxslarga nisbatan tayinlanadi.

Shu boi sakli norasolik xolatida ijtimoiy xavfli kilmish sodir etgan shaxslarga taalukli bulgan kuyidagi xolatlar aniklanish lozim.

1. Jinoyatning ob'ekti, etkazilgan zararning mikdori va xususiyati, jabrlanuvchi shaxsga ta'lukli bulgan xususiyatlar;

2. Jinoyat sodir etilgan, vakt, joy, usul, JKda kursatilgan boshka xolatlar, kilmish va uning okibati urtasidagi bogliklik;

3. Ayblanuvchi, maxkumning shaxsini tasdiklovchi xolatlar.

Jinoyat kilgandan keyin ruxiy kasallikka duchor bulib kolgan shaxsning jinoyat ishi buyicha shaxsdan jinoyat sodir etgandan keyin yuzaga kelgan va jazo kullashning istisno etadigan keyin yuzaga kelgan va jazo kullashning istisno etuvchi ruxiy kasallik ekanligini isbotlash lozim.

Agar shax sakli rasolik xolatida jinoyat sodir etgan bulsa, tibbiy yusindagi majburlov chorasini kullash uchun sud jinoyatning protsessual kodeksining 82-moddasida nazarda tutilgan.

Agar shaxs jazoni utash vaktida ruxiy kasalga chalinganligi uchun jazodan ozod kilingan bulsa, uning sudlanganligi jazo xakikatdan utalgan kismidan xisoblanadi.

Uzbekiston Respublikasi jinoyat konuniga muvofik ijtimoiy xavfli kilmishni akli norasolik xolatida yoki xukm chikarulgunga kadar yoxud jazoni utash vaktida ruxiy kasallikka chalinganligi okibatida uz xarakatining axamiyatini anglamaslik va uz xarakatining boshkara olmaslik xolatida sodir etgan kilmishning xususiyatiga kura jamiyat uchun xavfli deb topilsa, sud tomonidan kuyidagi tibbiy yusindagi majburlov choralardan birini tayinlashi mumkin.

a)m) Konunning mazmuniga kura, agar shaxs ruxiy kasal xolatida kilmishni sodir etsada, lekin jamoat uchun xavfli va majburiy davolash uchun zarurat bulmasa, bunday xollarda sud ishini tuxtatishi va tibbiy yusindagi majburlov choralari kullanmaslik tugrisida ajrim chikarishi mumkin.

a) majburiy ambulatoriya kuzatuvida bulishi va ruxiy kasallik mutaxassida davolanish;

b) umumiy tartibli ruxiy kasalliklar shifoxonasida majburiy davolanish;

v) umumiy tartibli ruxiy kasalliklar shifoxonasida soglikni tiklash maxsus bulimida majburiy davolanish;

g) kuzatuv kuchaytirilgan ruxiy kasalliklar shifoxonasida yoki bulinmasida majburiy davolanish.

Shaxsning uz xarakatining axamiyatini anglamasligi va uz xarakatlarini boshkara olmaydigan darajada ruxiy kasalga chalinib kolganligini masalasini sud tomonidan Sud-psixatriya ekspertizasi xulosasiga asoslanib xal etiladi.

Yukorida aytilgandek, JKda majburiy davolanishning ikki turini davolashning ambulatoriya kuzatuvida bulish JKning 93-moddasida 1-kismi «a» bandi va davolashning maxsus urnatilgan tartibda JKning 93-moddasi 1-kismi «b», «v», «g» bandlari olib borilishini tartibga soladi.

Yukorida sanab utilgan ozodlikdan maxrum kilingan va kamok jazosiga xukm kilingan shaxslar jazoni utash joyida davolanishlari shart. Agar jazodan ozod kilinganidan keyin davolanishni davom ettirishga zarurat paydo bulsa, unday xolda umumiy tartibli tibbiy muassasada davolanishni davom ettirishi shart.

Agar shaxs ozodlikdan maxrum kilishi bilan boglik bulmagan jazoga xukm kilingan bulsa, tibbiy muassasalarda majburiy davolanish lozim.

JKning 96-m. 2-k. Alkogolizm, giyoxvandlik yoki zaxarvandlik majburiy davolanishni bekor kilish shaxs davolayotgan tibbiy muassasa takdimnomasiga asoslangan xolda sud tomonidan amalga oshiriladi. Shartli xolda xukm kilinganda sud maxkumga nisbatan
alkogolizm, giyoxvandlik yoki zaxarvandlik kasalligidan davolanish uchun davolash kursini utash kabi majburiyatlarni yuklaydi, JKning 72-moddasi.

Bunday xolatdagi shaxslarga kasallik xuruji kuchaygan vaktida uzini-uzi boshkarish kobiliyati pasayib ketadi, bu esa ijtimoiy tanazzulni keltirib chikaradi. Alkogolizm, giyoxvandlik yoki zaxarvandlikka yulikkan shaxslar tomonidan jinoyat sodir etilgan takdirda agar tibbiy xulosa mavjud bulsa, retsidiv jinoyatning oldini olish maksadida davolanish choralarini xam tayinlashi kerak. Shuni xisobga olish zarurki konon bu erda shaxs ijtimoiy xavfli kilmish sodir kilgan vaktda, alkogolizm, giyoxvandlik yoki zaxarvandlik kasaligiga yulikib kolganligini ya'ni, uning spirtli giyoxvand yoki zaxarvand moddalarga urganib kolganligini va shular ta'sirida oliy nerv faoliyatining buzilishiga olib kelgan kasallikka yulikkanligini nazarda tutadi. Bunda albatta shaxsning shunday kasallikka yulikib kolganligi tugrisidagi tibbiy xulosa bulishi talab kilinadi.

JKning 95-m. 2-k. JKning 75-m.1-k. mazmuniga kura, shaxs xukm chikarilgunga kadar keyin uz xarakatlarini axamiyatini anglab olmaydigan darajada ruxiy kasallikka, shuningdek jazoni utashga tuskinlik kiladigan boshkacha ogir kasallikka chalinib kolsa, jazoni utashdan ozod kilinishi lozim.

Bunday shaxslar tuzalgandan keyin ushbu Kdeksning 69-moddasida nazarda tutilgan va sud tomonidan tibbiy yusindagi majburlov choralari kullanilgan kundan boshlab xisoblanadigan muddatlar utib ketmagan bulsa, jazo ijro etiladi. JKning 75-moddasi, 3-kismi.

Ma'lumki, alkogolizm, giyoxvandlik yoki zaxarvandlikka yulikish ma'lum darajada ayrim turdagi jinoyatlarning sodir bulishidan sodir bulishidan asosiy shart xisoblanadi.

Agar bunday shaxslar tomonidan sodir etilgan xarakatlarda JKda kursatilgan jinoyatlarning belgilari bulmasa, tibbiy yusindagi majburlov choralari kullanilmaydi.

Konunda tibbiy yusindagi majburlash davolash muddati kancha bulishi kuzda tutilgan. Chunki, tibbiy yusindagi majburlov chora kullanilgan shaxsning kancha muddatda tuzalishi mumkinligini oldindan bilib bulmaydi.

Tibbiy yusindagi majburlov chorasi jinoiy jazodan fark kilib sudlanganlik xolatini keltirib chikarmaydi. Agar giyoxvandlik yoki zaxarvandlik kasaliga yulikkan shaxslarga nisbatan jinoiy jazo kullash bilan birga barcha tibbiy yusindagi majburlov chorasi xam kullanilgan bulsa, sudlanganlik va sudlanganlikni olib tashlash muddatlarini xisoblashda tibbiy yusindagi majburlov chorasining muddatini e'tiborga olinmaydi.

12. Mavzu: Jinoyat xukuki maxsus kismi tushunchasi, vazifasi, predmeti va tizimi.

Reja:

Jinoyat xukuki maxsus kismining tushunchasi.
Jinoyat xukuki maxsus kismining vazifasi.
Jinoyat xukuki maxsus kismi predmeti va tizimi.

Jinoyat xukuki xukuk tizimining aloxida tarmogidir.
Jinoyat xukuki a) Umumiy kismdan
b) Maxsus kismdan iboratdir.

Umumiy kismda umumiy koidalar, jinoyat va jazo tushunchasi, jinoiy javobgarlik va jazodan ozod kilish, kilmishni jinoiyligini istisno kiluvchi xolatlar sudlanganlik tugrisidagi institutlar uz aksini topgan bulsa.

Maxsus kismda aloxida turdagi jinoyatlar va bu jinoyatlarga nisbatan tayinlanadigan jazo choralarini belgilovchi normalar mujassamlashgan. Bundan kurinib turibdiki, Jinoyat xukukining Umumiy va Maxsus kismi bir butun bulib jinoyat xukuk tizimini tashkil etadi.

Jinoyat jukuki Maxsus kismining asosiy vazifasi konun normalarini yuridik taxlil kilish orkali urganib, jinoyatchilikka karshi kurashda ulardan yanada samaralirok foydalanishdan iborat.

Maxsus kism normalarisiz jinoyatchilikka karshi kurashni amalga oshirib bulmas edi. Chunki ularsiz ijtimoiy xavfli kilmishni konkretlashtirish va sodir etilgan jinoyatlar tarkibini belgilash imkonini yukka chikarar edi.

Maxsus kismda xar bir jinoyatning turi va belgilari, shuningdek sodir etilgan kilmish uchun jazo choralari anik kursatilgan.

Jinoyat xukukining Maxsus kismini asosiy vazifalari shaxsni uning xukuk va erkinliklarini, jamiyat va davlat manfaatlarini, mulkni, tabiiy muxitni, tinchlikni, insoniyat xavfsizligini jinoiy tajovuzlardan kuriklash, shuningdek jinoyatlarni oldini olish, fukarolarni Respublika Konstitutsiyasi va konunlariga rioya kilish ruxida tarbiyalashdan iboratdir. JKning 2-moddasi.

Maxsus kismni kullashda xukukning asosiy manbai Uzbekiston Respublikasi Konstitutsiyasiga amal kilmok kerak. Jinoyat xukuki maxsus kismning normalarini tugri kullashda Uzbekiston Respublikasi Sudlari uchun majburiy bulgan Maxsus kismning tegishli normalari sharxlangan Uzbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining karorlari muxim axamiyatga ega. Oliy sudi Plenumi karorlari sud amaliyotini umumlashtiradi, jinoyatlarni kvalifikatsiya kilishda sudlar tomonidan yul kuyilgan xatolarni aniklaydi va amalda turlicha izoxlab kelinayotgan konunning moxiyati va amalda tadbix etilishi yuzasidan tushuntirishlar beradi.

Jinoyat xukuki Maxsus kismining predmeti jinoyat konunining konkret normalaridir. Bu normalarda konunda jinoyat sifatida mustaxkamlangan ijtimoiy xavfli kilmishlarning belgilari kursatilgan.

Uzbekiston Respublikasi jinoyat konunlari Konstitutsiya va xalkaro xukuk normalariga asoslangan Respublika Jinoyat Kodeksidan iboratdir.

Jinoyat Kodeksining Maxsus kismi 8 bulim 24 bobdan iborat bulib 97 moddadan 302 moddalarni uz ichiga oladi.

Kodeksda birinchi uringa Konstitutsiya va Inson xukuklarining umumjaxon deklaratsiyasiga kura shaxsga karshi jinoyatlar kuyilgan.

Jinoyat kodeksining xar bir bulimi va xar bir bobida ijtimoiy xavflilik darajasiga karab xavflirok jinoyatlar birinchi, keyin xavfliligiga kamrok ulardan keyin esa ijtimoiy xavfi uncha katta bulmagan jinoyatlar joylashgan. Ba'zida bu koidadan istisnolar xam mavjud. Masalan: JKning 150 moddasi (urushni targib kilish) «Tinchlik va xavfsizlikka karshi jinoyatlar» bulimida tinchlik va insoniyat xavfsizligiga karshi karatilgan jinoyatlar xavfli jinoyatlardan oldin keladi.

Jinoyat xukuki maxsus kismi fanning tizimi Jinoyat Kodeksi Maxsus kismi tizimi asosida tuzulib etti bulimga ajratilgan:

Shaxsga karshi jinoyatlar. 97-149 moddalarni uz ichiga oladi. Tinchlik va xavfsizlikka karshi jinoyatlar. 150-163 moddalarni uz ichiga oladi.

Iktisodiyot soxasidagi jinoyatlar. 164-192 moddalarni uz ichiga oladi.

Ekologiya soxasidagi jinoyatlar. 193-204 moddalarni uz ichiga oladi.

Xokimiyat, boshkaruv va jamoat birlashmalari organlarining faoliyat tartibiga karshi jinoyatlar. 205-241 moddalarni uz ichiga oladi.

Jamoat xavfsizligi va jamoat tartibiga karshi jinoyatlar. 242-278 moddarni uz ichiga oladi.

Xarbiy xizmatni utash tartibiga karshi jinoyatlar. 279-302 moddalarni uz ichiga oladi. Jinoiy javobgarlikka tortish va jazo tayinlash uchun shxs JKning Maxsus kismining aynan kaysi normasini buzganligi aniklanadi. Bunda sodir etilgan kilmishning jinoyat tarkibi Maxsus kismning moddalarida nazarda tutilgan tutilmaganligi aniklash lozim. Bu jarayon jinoyatlarni kvalifikatsiya kilish jarayoni deb ataladi.

Sodir etilgan jinoyatlarni tugri kvalifikatsiya kilishni yuridik taxlil kilinadi. Tajovuzning ob'ekti aniklanadi, ob'ektiv, sub'ektiv tomonlari, sub'ektning xarakterlaydigan belgilari aniklanadi. Bunday taxlil sodir etilgan jinoyatda kanday jinoyatning tarkibi mavjudligi, sodir etgan shaxsning Jinoyat Kodeksining kaysi moddasi bilan javobgarlikka tortish mumkinligini aniklashga yordam beradi.

Jinoyatlarni kvalifikatsiya kilish 2 turga bulinadi ya'ni:

Rasmiy.

Norasmiy.

Rasmiy kvalifikatsiya – bu anik bir jinoyat ish buyicha maxsus vakolatga ega bulgan (surushtiruvchi, tergovchi, prokuror, sudya) shaxs tomonidan amalga oshiriladigan jinoyat xukukiy kvalifikatsiyadir. Bu kvalifikatsiya xukukiy okibat keltirib chikaradi.

Norasmiy kvalifikatsiya – bu jinoyat xukukiga fukarolar (ilmiy xodimlar, jurnalistlar) tomonidan beriladigan xukukiy baxo bulib, bu fakatgina ularning karashlarida ifodalaydi. Norasmiy kvalifikatsiya xukukiy okibat keltirib chikarmaydi.

13. Mavzu: Tibbiy yusindagi Majburlov choralari, asoslari va ularni tayinlashi.

Reja:

Majburlov choralari tushunchasi va maksadi.
Tibbiy yusindagi majburlov choralarining turlari va ularni kullash asoslari.
Alkogolizm, Giyoxvandlik zaxarvandlik yulikkan shaxslarga nisbatan tibbiy yusindagi choalarni kullash.

Tibbiy yusindagi majburlov choralari sud tixnatriya ekspertizasi xulosasiga asoslanib xolda muayyan ruxiy kasallika chalingan va jinoyat kodeksining «Maxsus kismida kursatilgan ijtimoiy xavfli kilmishlardan sodir etgan, shuningdek alkogolizm, giyoxvandlik yoki zaxarvandlikka chalingan shaxslarga nisbatan kullnadigan, majburiy ruxiy davolashdir. Uzbekiston Respublikasi Jinoyat Kodeksining 92-moddasida tibbiy yusindagi majburlov choralarini kullashning umumiy asoslari belgiab berilgan ijtimoiy xavfli kilmishning akli norasolik xolatida yoki xukm chikarulgunga kadar yoxud jazoni utash vaktida ruxiy kasalikka chalinganligi okibatida uz xarakatlarining axamiyatini anglamaslik va uz xarakatlarini boshkara olmaslik xolatida sodir etgan shaxsga nisbatan agar u ruxiy xolati va sodir etgan kilmishning xususiyatiga kura jamiyat uchun xavfli deb topilsa sud tibbiy yusindagi majburlov choralarini tayinlashi mumkin. Tibbiy yusindagi majburlov chorasi shaxsiy davolash maksadida kullaniladi. Davolash deganda, tibbiy yusindagi majburlov chorasi kullanilgan shaxsni ijtimoiy xayotga moslashuvi uning ruxiyatini uzgartirish maksadida kullaniladigan ta'sir chorasi tushuniladi.

Bunday usulda davolash shaxsning tulik tuzalishini maksad kilib kuymasa-da, ammo shaxsni jamiyat uchun xavf tugdirmaydigan darajada ruxiy jixatdan tuzatishga karatiladi.

Shu yusindagi tibbiy majburlov chorasi asosida davolash maksadida ta'sir kursatadi.

Yukoridagi koidaga muvofk tibbiy yusindagi majburlov choralari sud tomonidan tayinlanadigan davlatning majburlov chorasi sud xukmi bilan emas, balki sud karori bilan belgilanadi.

Tibbiy yusindagi majburlov choralari sud tomonidan tayinlanadigan davlatning majburlov chorasi bulib xisoblanadi. Bu majburlov chorasi sud xukmi bilan emas balki sud karori bilan belgilanadi. Tibbiy yusindagi majburlov chorasi ruxiy kasallika chalingan shaxs tomonidan sodir etilishi mumkin, bulgan ijtimoiy xavfli kilmishning oldini oladi, ularni davolash va jamiyat manfaatlarini ximoya kilishga xizmat kiladi. Tibbiy yusindagi majburlov chorasining anik bir turini kullashdan oldin sud belgilangan maksadlarning xar biriga erishish mumkinligiga e'tibor karatish lozim. Shunday kilib, tibbiy yusindagi majburlov choralari jinoiy jazo chorasidan uz asosiga, tuzilishiga va yuridik okibatiga kura fark kiladi. Yuridik okibati deganda, sudlanganlik xolatini vujudga kelishi tushiniladi. Tibbiy yusindagi majburlov chorasi sudlanganlik xolatini vujudga kelishi tushuniladi.

Tibbiy yusindagi majburlov chorasi sudlanganlik xolatini vujudga kelishi tushuniladi. Tibbiy yusindagi majburlov chorasi sudlanganlik xolatini keltirib chikaradi.
Agar alkagolizm giyoxvandlik yoki zaxarvandlikka yulikkan shaxslarga nisbatan jazo chorasi bilan birga tibbiy yusindagi majburlov chorasi kullash bilan birga kullanilgan bulsa, sudlanganlik muddatini xisoblashda majburlov choralari tayinlangan muddat xisobga olinmaydi.
Agar shaxs jazoni utash vaktida ruxiy kasalikka chalinganligi uchun jazodan ozod kilingan bulsa, sudlanganlik muddati jazoning xakikatda utalgan kismga nisbatan xisoblanadi.
Tibbiy yusindagi majburlov chorasi kullash uchun
1. Ijtimoiy xavfli kilmishni akli norasolik xolatida sodir etilishi.
2. Ijtimoiy xavfli kilmishni sodir etish vaktida akli raso bulgan lekin sud xukmi chikarulgunga kadar uz kilmishining axamiyatini anglab etish yoki uz xarakatini boshkarish kobiliyatidan maxrum etadigan ruxiy kasalikka chalinishi.
3. Jinoyat sodir etganligi uchun jazoga maxrum kilingan lekin jazoni utash vaktida ruxiy kasalikka chalinib uz kilmishini axamiyatini anglab etish yoki uz xarakatini boshkarish kobiliyatidan maxrum bulishi.
4. Alkogolizm, giyoxvandlik yoki zaxarvandlik kasalligiga yulikkan shaxslarning jinoyat sodir etishi asos bulib xisoblanadi.
Tibbiy yusindagi majburlov choralari yukorida keltirilgan turt toifadagi shaxslarga nisbatan sud tomonidan kullaniladi, bu toifadagi shaxslarning xar biri maxsus belgilarga ega. Birining toifaga JKning maxsus kismida kursatilgan ijtimoiy xavfli kilmishlardan birini akli noraso xolatida sodir shaxslar kiradi. Bu ruxiy shaxslar kasalligi tufayli uz xarakatining faktik xususiyatini shuningdek, kilmishning ijtimoiy xavfliligi va biror ob'ektga nisbatan muayyan zarar etkazilishini anglab etmaydi.
Jinoyatning sub'ekti akli noraso shaxs bulganligi tufayli bunday shaxslar ijtimoiy xavfli kilmish sodir etsalarda ularning kilmishi jinoyat xisoblanmaydi.
Shu tufayli ularni jinoiy javobgarlikka yoki jazoga tortishi mumkin emas. Bunday toifadagi shaxslarga nisbatan tibbiy yusindagi majburlov chorasi kullaniladi.
Ular jazoga tortishning jazoning tarbiyalash va ogoxlantirish maksadi amalga oshmaydi.
Ikkinchi toifadagilarga jinoyat sodir etigandan sung jinoiy javobgarlikka tuskinlik kiluvchi kasallikka chalingan shaxslar kiradi.
Bu toifadagi shaxslarga akli rasolik xolatida jinoyat sodir etgandan sung dastlabki tergov yoki sud majlisi davomida ruxiy kasallikka chalingan shaxslar kiradi. Bunday xolatda ularga nisbatan jinoiy jazo kullanilmaydi. Ularga nisbatan fakat majburlov chorasi kullaniladi.
Xukukshunos S.V. Afinogenovning ta'kidlashicha bu toifaga mansub shaxslarga tibbiy yusindagi majburlov chorasini kullash uchun
a) JKning maxsus kismi normalarda kursatilgan ijtimoiy xavfli kilmishlardan birini sodir etishi;
b) uz xarakatining boshkarishga va uz kilmishining xususiyatini anglab etishiga tuskinlik kiluvchi xolatining mavjudligi;

v) sodir etilgan kilmishning xususiyati va shaxsning ruxiy xolati tibbiy yusindagi majburlov chorasini kullashni takozo etishi kabi shartlar bulishi lozim.
Uchinchi toifaga jazoni utash vaktida ruxiy kasallikka chalingan shaxslar kiradi. Ular jazoni utash vaktida uz xarakatining axamiyatini anglamaydi va uz xarakatlarini boshkara olmaydi.
Bunday xollarda ularga nisbatan kamok va jazoni ijro etish muassasi boshligining karori bilan sud-psixiatriya ekspertizasi tayinlanadi.
Turtinchi toifadagi shaxslarga konun jinoyatni akli raso xolatda sodir etgan, ammo alkogolizm, giyoxvandlik yoki zaxarvandlikka yulikkan shaxslar xam umumiy asoslarga kura jinoiy javobgarlikka va jazoga tortiladi.
Ularga nisbatan majburiy davolash choralari jinoiy jazo bilan bir katorda kullaniladi.
Tibbiy yusindagi majburlov chorasini kullash konuniylik, insonparvarlik, Inson va fukarolarning xukuklarini ximoya kilish kabi printsiplarga asoslanadi. Tibbiy yusindagi majburlov chorasini kullanilgan shaxslarning xukuklari ularga berilgan kafolatlari, Uzbekiston Respublikasining «Psixiatriya yordami tugrisida»gi Konuni bilan tartibga solinadi. Ruxiy kasallarga psixiatriya yordami kursatish va kuyidagilar kafolatlanadi.
1. psixiatriya muassasalarida xukukiy maslaxatlar beri shva yuridik yordamining boshka turlari:
2. vasiylik va xomiylik masalalarini xal etish:
3. shoshilinch psixiatriya yordami kursatish va boshkalar:

Ruxiy kasallikka chalingan shaxslar.

1. Uzlariga nisbatan inson kadr-kimmati kamsitilishini istisno etadigan muruvvatli va insoniy muomila kilinishi.
2. Uz xukuklari xakida, shuningdek ruxiy xastaliklari xususiyati xamda kullanilayotgan davolash usullari xakida uzlari uchun tushunarli shaklda va uz ruxiy xolatlari xsobga olingan xolda ma'lumot olish.
3. Tibbiy zaruratga kura davolashning barcha turlaridan foydalanish.
4. Sanitariya-gigiena talablariga kura javob beradigan sharoitlarida psixiatriya yordami kursatilishi.
5. Tibbiy vositalar va usullarni sinash ilmiy tadkikotlar va ukuv jarayoni ob'ekt tarikasida foydalanishga foto, video yoki kinosuratga olinishga oldindan rozilik beri shva istalgan boskichda undan voz kechish.
6. Uzlarining talablariga binoan psixiatriya yordami kursatishda ishtirok etayotgan istalgan mutaxasisni, ushbu konun bilan tartibga solinadigan masalalar yuzasidan tibbiy komissiyada ishlash uchun taklif etish.
7. Konun xujjatlarida belgilangan tartibda advokat, konuniy vakil yoki boshka shaxsning yordamini olish xukukiy egadir.

Tibbiy yusindagi majburlov choralari kuyidagi maksadlarni kuzlaydi.

1. Ruxiy kasallikka chalingan shaxslar tomonidan yangi ijtimoiy xavfli kilmish sodir etilishining oldini olish:
2. Ruxiy kasallikka chalinganlarni davolash yoki ularning ouxiy xolatini yaxshilash:

3. Alkogolizm, giyoxvandlik yoki zaxarvandlikka yulikkan shaxslarga nisbatan davolash va jazolashning maksadiga erishishga kumaklashuvchi sharoit yaratish.
Bu maksadlarni belgilash shaxsning ruxiy xolati ijtimoiy xavfli kilish sodir etishga olib kelgan omil ekanligini va uning ijtimoiy xavfliligidan guvoxlik berishni, unga nisbatan tibbiy yusindagi davolash kullashning zarurligi va davolash vaktida xamda undan sung bemorning boshka ijtimoiy xavfli kilmish sodir etishning oldini olishga karatilgan.
Alkogolizm, giyoxvandlik yoki zaxarvandlikka chalingan shaxslarga nisbatan kullaniladigan tibbiy yusindagi majburlov choralarining maksadi sifatida konunda mazkur bemorni davolash kayd etilgan.
Jinoyat sodir etgan mazkur toifadagi shaxslarni davolashni amalga oshirish ayni vaktda belgilingan maksadlarga erishishning zaruriy shartlari xisoblanadi.
Davolashni amalga oshirish maxkumlarning akliy irodaviy faoliyatiga ta'sir etiuvchi spirtli ichimliklar psixotrop moddalari va giyoxvandlik vositalariga karamligini bartaraf etishdan iborat.
M.N. Golodnyuknikning fikricha JKda belgilangan maksadlardan tashkari tibbiy yusindagi majburlov choralari ruxiy kasallarning xukuk va konuniy manfaatlarini ximoya kilish maksadini xam kuzlaydi.

2. Tibbiy yusindagi majburlov choralarini kullashning umumiy asoslari.

JKning 93-moddasida tibbiy yusindagi majburlov chorasini kullash uchu nasos buluvchi xolatlar anik belgilab kuyilgan. Ijtimoiy xavfli kilmishni sodir etgan shaxsga nisbatan tibbiy yusindagi majburlov chorasi.

1. Ushbu ta'sir chorasini kullash masalasi kurilayotgan shaxsning ijtimoiy xavfli kilmishni akli norasolik xolatida sodir etilganligi yoki xukm chikarulgunga kadar yoxud jazoni utash davomida ruxiy kasallikka chalinish.

2. Ijtimoiy xavfli kilmishni sodir etgan shaxs rxiy xolati va sodir etilgan kilmishning xukukiy okibatiga kura jamiyat uchun xavfli deb topilsa.

3.Sudning tibbiy yusindagi majburlov chorasi tayinlashi tugrisidagi karori mavjud bulsa kullaniladi.

JKda ruxiy kasallikka tushuncha berilmagan, lekin JKning 92-moddasi talabidan kelib chiksak ruxiy kasallik belgilarga:

1. Akli norasolik xolatida jinoyat sodir etish;

2. Xukm chikarulgunga kadar uz xarakatlarini anglay olmaydigan darajada kasal bulib kolishi;

3. Jazoni utash davomida uz xarakatlarini anglay olmaydigan darajada kasal bulib kolishi kiradi.

Sud-psixiatriya ekspertizasini utkazishda

1. Shaxsning ijtimoiy xavfli kilmish sodir etgan vaktida uz xarakatlarini idrok eta oladigan yoki idora kila olmaydigan darajada ruxiy kasal yoki ruxiyati vaktinchalik buzilgan akli zaif yoki boshka kasallik xolatida bulganligi.

2. Shaxsning jazo tayinlashi vaktida ruxiy kasal ekanligi tufayli, xukm kili shva jazolash uning tuzalishiga ta'sir kursata olmasligi.

3. Ushbu kasallik surunkalimi yoki shaxs muayyan vakt mobaynida tuzalish mumkinmi?

4. Shaxs duchor bulgan ruxiy kasallik yana ijtimoiy xavfli okibat keltirib chikarish yoki bunga sabab bulishi mumkinmi?

5. Shaxs uzining ruxiy xolatdan kura tugri kursatuv berishga kuzdan kechirishi, guvoxlantirish eksperment utkazish va tergov xamda sud xarakatlarda ishtirok etishga kodirmi?

Tibbiy yusindagi majburlov chorasi jinoyat yoki ijtimoiy xavfli kilmish sodir etgan shaxslarga nisbatan tayinlanadi.

Shu boi sakli norasolik xolatida ijtimoiy xavfli kilmish sodir etgan shaxslarga taalukli bulgan kuyidagi xolatlar aniklanish lozim.

1. Jinoyatning ob'ekti, etkazilgan zararning mikdori va xususiyati, jabrlanuvchi shaxsga ta'lukli bulgan xususiyatlar;

2. Jinoyat sodir etilgan, vakt, joy, usul, JKda kursatilgan boshka xolatlar, kilmish va uning okibati urtasidagi bogliklik;

3. Ayblanuvchi, maxkumning shaxsini tasdiklovchi xolatlar.

Jinoyat kilgandan keyin ruxiy kasallikka duchor bulib kolgan shaxsning jinoyat ishi buyicha shaxsdan jinoyat sodir etgandan keyin yuzaga kelgan va jazo kullashning istisno etadigan keyin yuzaga kelgan va jazo kullashning istisno etuvchi ruxiy kasallik ekanligini isbotlash lozim.

Agar shax sakli rasolik xolatida jinoyat sodir etgan bulsa, tibbiy yusindagi majburlov chorasini kullash uchun sud jinoyatning protsessual kodeksining 82-moddasida nazarda tutilgan.

Agar shaxs jazoni utash vaktida ruxiy kasalga chalinganligi uchun jazodan ozod kilingan bulsa, uning sudlanganligi jazo xakikatdan utalgan kismidan xisoblanadi.

Uzbekiston Respublikasi jinoyat konuniga muvofik ijtimoiy xavfli kilmishni akli norasolik xolatida yoki xukm chikarulgunga kadar yoxud jazoni utash vaktida ruxiy kasallikka chalinganligi okibatida uz xarakatining axamiyatini anglamaslik va uz xarakatining boshkara olmaslik xolatida sodir etgan kilmishning xususiyatiga kura jamiyat uchun xavfli deb topilsa, sud tomonidan kuyidagi tibbiy yusindagi majburlov choralardan birini tayinlashi mumkin.

a)m) Konunning mazmuniga kura, agar shaxs ruxiy kasal xolatida kilmishni sodir etsada, lekin jamoat uchun xavfli va majburiy davolash uchun zarurat bulmasa, bunday xollarda sud ishini tuxtatishi va tibbiy yusindagi majburlov choralari kullanmaslik tugrisida ajrim chikarishi mumkin.

a) majburiy ambulatoriya kuzatuvida bulishi va ruxiy kasallik mutaxassida davolanish;

b) umumiy tartibli ruxiy kasalliklar shifoxonasida majburiy davolanish;

v) umumiy tartibli ruxiy kasalliklar shifoxonasida soglikni tiklash maxsus bulimida majburiy davolanish;

g) kuzatuv kuchaytirilgan ruxiy kasalliklar shifoxonasida yoki bulinmasida majburiy davolanish.

Shaxsning uz xarakatining axamiyatini anglamasligi va uz xarakatlarini boshkara olmaydigan darajada ruxiy kasalga chalinib kolganligini masalasini sud tomonidan Sud-psixatriya ekspertizasi xulosasiga asoslanib xal etiladi.

Yukorida aytilgandek, JKda majburiy davolanishning ikki turini davolashning ambulatoriya kuzatuvida bulish JKning 93-moddasida 1-kismi «a» bandi va davolashning maxsus urnatilgan tartibda JKning 93-moddasi 1-kismi «b», «v», «g» bandlari olib borilishini tartibga soladi.

Yukorida sanab utilgan ozodlikdan maxrum kilingan va kamok jazosiga xukm kilingan shaxslar jazoni utash joyida davolanishlari shart. Agar jazodan ozod kilinganidan keyin davolanishni davom ettirishga zarurat paydo bulsa, unday xolda umumiy tartibli tibbiy muassasada davolanishni davom ettirishi shart.

Agar shaxs ozodlikdan maxrum kilishi bilan boglik bulmagan jazoga xukm kilingan bulsa, tibbiy muassasalarda majburiy davolanish lozim.

JKning 96-m. 2-k. Alkogolizm, giyoxvandlik yoki zaxarvandlik majburiy davolanishni bekor kilish shaxs davolayotgan tibbiy muassasa takdimnomasiga asoslangan xolda sud tomonidan amalga oshiriladi. Shartli xolda xukm kilinganda sud maxkumga nisbatan
alkogolizm, giyoxvandlik yoki zaxarvandlik kasalligidan davolanish uchun davolash kursini utash kabi majburiyatlarni yuklaydi, JKning 72-moddasi.

Bunday xolatdagi shaxslarga kasallik xuruji kuchaygan vaktida uzini-uzi boshkarish kobiliyati pasayib ketadi, bu esa ijtimoiy tanazzulni keltirib chikaradi. Alkogolizm, giyoxvandlik yoki zaxarvandlikka yulikkan shaxslar tomonidan jinoyat sodir etilgan takdirda agar tibbiy xulosa mavjud bulsa, retsidiv jinoyatning oldini olish maksadida davolanish choralarini xam tayinlashi kerak. Shuni xisobga olish zarurki konon bu erda shaxs ijtimoiy xavfli kilmish sodir kilgan vaktda, alkogolizm, giyoxvandlik yoki zaxarvandlik kasaligiga yulikib kolganligini ya'ni, uning spirtli giyoxvand yoki zaxarvand moddalarga urganib kolganligini va shular ta'sirida oliy nerv faoliyatining buzilishiga olib kelgan kasallikka yulikkanligini nazarda tutadi. Bunda albatta shaxsning shunday kasallikka yulikib kolganligi tugrisidagi tibbiy xulosa bulishi talab kilinadi.

JKning 95-m. 2-k. JKning 75-m.1-k. mazmuniga kura, shaxs xukm chikarilgunga kadar keyin uz xarakatlarini axamiyatini anglab olmaydigan darajada ruxiy kasallikka, shuningdek jazoni utashga tuskinlik kiladigan boshkacha ogir kasallikka chalinib kolsa, jazoni utashdan ozod kilinishi lozim.

Bunday shaxslar tuzalgandan keyin ushbu Kdeksning 69-moddasida nazarda tutilgan va sud tomonidan tibbiy yusindagi majburlov choralari kullanilgan kundan boshlab xisoblanadigan muddatlar utib ketmagan bulsa, jazo ijro etiladi. JKning 75-moddasi, 3-kismi.

Ma'lumki, alkogolizm, giyoxvandlik yoki zaxarvandlikka yulikish ma'lum darajada ayrim turdagi jinoyatlarning sodir bulishidan sodir bulishidan asosiy shart xisoblanadi.

Agar bunday shaxslar tomonidan sodir etilgan xarakatlarda JKda kursatilgan jinoyatlarning belgilari bulmasa, tibbiy yusindagi majburlov choralari kullanilmaydi.

Konunda tibbiy yusindagi majburlash davolash muddati kancha bulishi kuzda tutilgan. Chunki, tibbiy yusindagi majburlov chora kullanilgan shaxsning kancha muddatda tuzalishi mumkinligini oldindan bilib bulmaydi.

Tibbiy yusindagi majburlov chorasi jinoiy jazodan fark kilib sudlanganlik xolatini keltirib chikarmaydi. Agar giyoxvandlik yoki zaxarvandlik kasaliga yulikkan shaxslarga nisbatan jinoiy jazo kullash bilan birga barcha tibbiy yusindagi majburlov chorasi xam kullanilgan bulsa, sudlanganlik va sudlanganlikni olib tashlash muddatlarini xisoblashda tibbiy yusindagi majburlov chorasining muddatini e'tiborga olinmaydi.

14. Mavzu: Xayot yoki soglik uchun xavfli jinoyatlar

Reja:

Uldirish yoki zurlik ishlatish bilan kurkitish.
Tanosil yoki OITS kasalligini tarkatish.
Jinoiy ravishda xomila tushirish (abort) va ayolni uz xomilasini sun'iy ravishda tushirishga majburlash.
Kasb yuzasidan uz vazifalarini lozim darajada bajarmaslik.
Xavf ostida koldirish.

1. Uldirish yoki zurlik ishlatish bilan kurkitish.

Xayot yoki soglik uchun xavfli jinoyatlar Uzbekiston Respublikasining Jinoyat Kodeksida berilgan bulib, ular asosan kuyidagilardan iborat:

Uldirish yoki zurlik ishlatish bilan kurkitish. (112-m)
Tanosil yoki OITS kasalligini tarkatish (113-m)
Jinoiy ravishda xomila tushirish (114-m)
Ayolni uz xomilasini sun'iy ravishda tushirishga majburlash. (115-m)
Kasb yuzasidan uz vazifalarini lozim darajada bajarmaslik (116-m)
Xavf ostida koldirish. (117-m)

Uldirish yoki zurlik ishlatish bilan kurkitish jinoyatining ob'ekti bu shaxsning xayot iva sogligidir.

Ob'ektiv tomoni esa (jinoyat) uldirish yoki zurlik ishlatish bilan kurkitishda bu xarakat amalga oshirilishidan xavfsirash uchun etarli asoslarning mavjud bulishidir.

Kurkitish jinoyatning asosan 2 ta belgisi bulib, ular kuyidagilardan iborat:

Kurkitishining uzi

Kurkitish amalga oshirilishidan xavfsirash uchun asos beruvchi muayyan xolatlarning mavjudligi.

Uldirish bilan kurkitish usulida atsbdor boshka kishini uldirish niyati borligi xakida xabardor kilishi tushuniladi.

JKning 112-moddasi 1-kismida ikkinchi turi zurlik ishlatish bilan kurkitishda aybdorda jabrlanuvchining sogligiga shikast etkazish niyati borligi tushuniladi.

Kurkitish jismoniy yoki ruxiy zurlik ishlatishdan iborat bulishi mumkin.

Jismoniy zurlik ishlatish odam organizmiga uning ra'yiga xilof ravishda tashki omillar bilan gayrikonuniy ta'sir kursatishidir. Jismoniy zurlik jumlasiga badanga xar kanday darajadagi ogir, urtacha, ogir yoki engil shikast etkazishi kiradi.

Kurkitish mustakil jinoyat sifatida bir kator shartlarga javob berishi lozim:

Birinchidan, u xakikat mavjud bulishi ya'ni yakin vaktda amalga oshirishi mumkin bulishi lozim. Amalga oshirilishi mumkin bulmagan xolatlar yuz berishi mumkin bulgan kurkitishni xakikiy deb topish mumkin emas.

M: odamni uning boshka niyatida bulmaganu yoki bu shaxarda, kishlokda paydo bulsa, uldirish bilan kurkitish xali turmushga chikish niyatida bulmagan ayolni bulgusi erini uldirish bilan kurkitish.

Kurkitish tayin bulishi, ya'ni jabrlanuvchiga muayyan zarar etkazish niyatini uz ichiga olgan bulishi kerak.

«Ovozingni uchir, aks xolda yomon buladi», «Afsuslanasan», «Kuradiganingni kurasan» singari noanik tusdagi kurkitishlar javobgarlikni keltirib chikarmaydi.

Odatda kurkitish muayyan suz bilan ifodalanib, anik bir shaxsga karatilgan bulishi kerak.

Kurkitishning zaruriy belgisi uning xakikiyligidir. JKning 112-m. kurkitishning xakikiyligi uning amalga oshirilishidan xavfsirash uchun etarli asosolar bulishi bilan asoslanadi. Bunda aybdor aytgan suzlarining jiddiyligini, keskinligini, kurkituvchi va kurkitiluvchi urtasida vujudga kelgan munosabatlar xususiyatini xisobga olish kerak.

Kurkitish usullari xar xil bulib, kupincha u kimga karatilgan bulsa, ushanga ogzaki aytilishi, yozma ravishda, telefon, telegraf orkali, kurolni yoki uning urnini bosuvchi narsani kursatish yuli bilan, ramziy belgilar orkali biron-bir narsani unga uktalib, badaniga pichok tirab bildirilishi xam mumkin.

Aybdor kurkitishning mazmuni jabrlanuvchiga ma'lum bulishi uchun uziga boglik bulgan xamma narsani kilgan paytidan e'tiboran kurkitish tamom bulgan jinoyat deb topilishi lozim.

Uldirish yoki zurlik ishlatish bilan kurkitishning sub'ektiv tomoni uldirish yoki kuch ishlatish bilan kurkitishning kasddan sodir etilishidir.

Bu jinoyatning motivlari xar xil bulishi mumkin: tamagirlik, uch olish gazab jabrlanuvchining muayyan xarakatlarini sodir etilishiga erishish istagi, shaxsan xush kurmasliklardan iborat bulishi mumkin.

Kurkitish jinoyatining sub'ekti.

Jinoyat sodir etilganga kadar 16 yoshga tulgan, akli raso shaxs bulishi mumkin.

2. Tanosil yoki OITS kasalligini tarkatish (Uzb.Resp.113-m)

Bu jinoyatning ob'ekti shaxsning sogligi va xayotidir. JKning 1-kismida bila turib, boshka shaxsni tanosil kasalligini yuktirish xavfli ostida koldirganlik uchun javobgarlik nazarda tutilmokda.

Bu jinoyatning ob'ektiv tomoni esa bila turib boshka shaxsni tanosil kasalligini yuktirish xavfli ostida koldirishda ifodalanadi.

JK 113-m. 1-k. nazarda tutilgan jinoyat jabrlanuvchi kasalligini yuktirish xavfi ostida koldirilgan paytdan e'tiboran tamom bulgan deb topiladi, agar jabrlanuvchiga kasallik yuksa, unda aybdorning kilmishi J..K.113-m.2-k. bilan kvalifikatsiya kilinishi lozim.

Jinoyat sub'ektiv tomonidan fakat tugri kasd bilan sodir etiladi, ya'ni bila turib va okibat ruy berishini xoxlab amalga oshiriladi.

Ushbu jinoyatning sub'ekti 16 yoshga tulgan va uzining tanosil kasalligiga chalinganligini bilgan shaxs xisoblanadi.

Aybdor uziga tanosil kasalligi va bilish mumkin bulmagan xollarda u JKning 113-m. bilan javobgarlikka tortilmaydi.

Jinoyatning ob'ektiv tomoni uzida tanosil kasalligi borligini bilgan shaxsning kasallikning boshka shaxsga yuktirishda ifodalanadi.

JK 113-m. 2-k. nazarda tutilgan jinoyat jabrlanuvchiga tanosil kasalligi yuktirilgan paytdan tamom bulgan deb xisoblanadi.

Sub'ektiv tomonidan jinoyat tugri kasd bilan sodir etiladi.

3. Jinoiy ravishda xomila tushirish.

Ayolni uz xomilasini sun'iy ravishda tushirishga majburlash. Xozirgi vaktda respublikamizda abort mann etilmaydi. Birok fakat davolash muassasalarida va tibbiy mometik bulmasagina shunday operatsiyaning amalga oshirishiga ruxsat etiladi.

Ushbu jinoyatning ob'ekti xomilador ayolning xayot iva sogligidir. Ob'ektiv tomoni esa jinoyat shifokor, akushyor va gnekolog tomonidan davolash muassasalaridan tashkari joylarda yoki jiddiy mumkin bulmagan xollarda sun'iy ravishda xomila tushirishda ifodalanadi. Agar sun'iy ravishda xomila tushirish davolash muassasalardan tashkari joylarda amalga oshirgan tibbiy mumkin bulmagan xolda amalga oshirilgan bulsa, jinoiy ravishda amalga oshirilgan deb topiladi.

Kuyidagi xollarda:

a) ogir va urtacha ogir keladigan suzak, jinsiy a'olarining yaliglanishi jarayonlari joylashgan joydan kat'iy nazar, yiring uchoklari, ogir kechadigan yukumli kasalliklar va boshka shu singarilar mavjudligida.

b) xomilaning 12 xaftaligidan katta ekanligidan.

v) avvalgi abortdan keyin 6 oy utmasdan abort kildirish, shuningdek abortni amalga oshirishda doir yuriknomada nazarda tutilgan boshka xollarning mavjudligi tibbiy nuktai nzardan abortni amalga oshirish mumkin emas, deb topilishiga asos buladi.

Agar abort davolash muassasalaridan tashkari joylarda amalga oshirilgan bulsa, tibbiy mommetikdan bor yoki yukligidan kat'iy nazar, u jinoyat deb topiladi.

Xomilani sun'iy ravishda tushirish boshlangan paytdan e'tiboran abort tamom bulgan jinoyat deb topiladi.

Xomila tushirish ishlari usullari turlicha (jarroxlik, mexanik, toksik, termek, medikamentaz) bulib ular jinoyatning kvalifikatsiyasiga ta'sir kursatmasligi kerak.

Agar xomilani tushirish ayol sogligiga shikast etkazgan bulsa, aybdorning kilmishi JKning 114-m. bilan emas, balki kasddan badanga ogir shikast etkazganligi uchun javobgarlikni nazarda tutuvchi JK 104-m. bilan kvalifikatsiya kilinadi.

Sub'ektiv tomondan jinoyat fakat tugri kasddan sodir etiladi. Jinoyat sub'ekti 16 yoshga tulgan shaxs xisoblanadi. Abortni amalga oshirishi xukukiga ega bulmaganlar jumlasiga:

shifokor akushyorlar yoki ginekologlardan tashkari, barcha toifadagi shifokorlar ya'ni oliy tibbiy ma'lumotli shaxslar;

urta tibbiy ma'lumotga ega bulgan shaxslar (akushyorlar tibbiy xamshiralari va x.k.);

yoxud tibbiyotga xech kanday alokasi yuk boshka shaxslar kiradi.

Agar abortni amalga oshirgan shaxs oxirgi zarurat xoatida xarakat kilgan bulsa, jinoiy ravishda xomilani tushirganlik uchun javobgarlik vujudga kelmaydi.

Ayolni uz xomilasini sun'iy ravishda tushirishga majburlash (JKning 115-m).

mazkur jinoyatning ob'ekti – ayolning xayoti yoki sogligidir. Ob'ektiv tomondan – jinoyat ayolni uz xomilasini sun'iy ravishda tushirishga majburlash natijasida xomilaning sun'iy tushirilishida namoyon buladi.

Majburlash deganda, xomilador ayolga xar kanday shaxs tomonidan uni uz xoxishiga karshi xomilasini sun'iy ravishda tushirishga majbur etish uchun biron bir usulda ta'sir kursatish tushuniladi.

Aybdor ayolni jinoiy abortni sodir etishga majburlayotganini anglagan xollarda, uning kilmishini jinoiy ravishdagi abortni sodir etishga dalolat kilish deb JKning 114-moddalari bilan kvalifikatsiya kilinadi. Jinoyat xomila sun'iy ravishda tushirilgan paytdan e'tiboran tamom bulgan deb topiladi.

Agar aybdorning ayolni xomilasini sun'iy ravishda tushirishga majburlashi natijasida uning sogligiga zarar etkazilgan bulsa, sub'ektning kilmishi jinoyatlarning jami buyicha JKning 115-m. xomilador ayolning sogligiga ziyon etkazganlik uchun javobgarlikni nazarda tutuvchi JKning moddasi bilan kvalifikatsiya kilinadi.

Sub'ektiv tomondan jinoyat tugri kasddan sodir etiladi. Motiv va maksad JKni kvalifikatsiya kilishda axamiyatga ega emas.

Ushbu jinoyatning sub'ektiv ayolni xomilasini sun'iy ravishda tushirishga majbur kilgan 16 yoshga akli raso shaxs, shuningdek jabrlanuvchining xomilasi tushirilishidan manfaatdor bulgan xar kanday boshka shaxslar bulishi mumkin.

4. Kasb yuzasidan uz vazifalarini lozim darajada bajarmaslik (JK 116-m).

Ushbu jinoyatning ob'ekti inson xayoti yoki sogligidir.

Ob'ektiv tomondan taxlil etilayotgan jinoyat shaxsning uz kasbiga nisbatan beparvoligi yoki insofsizlik bilan munosabatda bulishi tufayli kasb yuzasidan uz vazifalarini bajarmaganligi yoki lozim darajada bajarmaganligi jabrlanuvchining badaniga urtacha ogir yoki ogir shikast etkazilishiga sabab bulimda ifodalanadi.

Kasb yuzasidan uz vazifalarini bajarmaganlik shaxsning uz kasb majburiyatlari doirasiga kiruvchi xarakatlarni kilishi lozim va mumkin bulgan xollardagi xarakatsizligidir.

Sub'ektiv tomondan joniga kasddan yoki extiyojsizlikdan sodir etilishi mumkin.

Ushbu jinoyatning sub'ekti uz kasbi bilan boglik muayyan vazifalar yuklangan xar kanday shaxs bulishi mumkin.

Uzbekiston Respublikasining «Fukarolar sogligini saklash tugrisida»gi 1996 yil 29 avgustda kabul kilingan konunning 30-m: «Fukarolar soglikni saklash tizimining xar kanday davolash proifilaktika muassasasida shoshilinch tibbiy yordam olish xukukiga ega. Tibbiyot va farmatsevtika xodimlari fukarolarga shoshilinch etib yordam kursatishlari shart.

Ular shoshilinch tibbiy yordam kursatishdan buyin tovlaganlik, shuningdek fukarolarning sogligiga etkazilgan zarar uchun konunga muvofik javobgar buladilar», deb ta'kidlanadi.

JK 116-m. 2-k. nazarda tutilgan jinoiy javobgarlik bemorga uzrli sababsiz yordam kursatilmagan takdirdagina vujvdga keladi.

Aybdorning uzrli sababsiz yordam kursatilmaganligi natijasida odam ulishi tarzdagi okibatlar yuz bergan bulsa, aybdor JK 116-m. 3-k. bilan javobgarlikka tortiladi.

Jinoyat natijasida odamlar ulgan yoki boshkacha ogir okibatlar ruy bergan bulsa, aybdor JK 116-m. 4-k. bilan javobgarlikka tortiladi.

Odamlar ulimi ikki yoki undan ortik kishilarning xalok bulishidir.

Boshka ogir okibatlar bu ikki yoki undan ortik shaxsning badaniga oshir shikast etkazish tarzidagi okibatlarning yuz berishidir.

5. Xavf ostida koldirish (117-m).

Ushbu jinoyatning ob'ekti uzi xakida gamxurlik kilish imkoniyati bulmagan shxsning xayoti va sogligi xisoblanadi.

Ob'ektiv tomonidan

Jinoyat xayoti yoki sogligi xavo ostida kolgan va uzini uzi ximoya kilishi imkoniyatidan maxrum bulgan shaxsga yordam kursatmaslikda, bashorati, aybdor bunday axvoldagi shaxsga yordam berish shart va bunday imkoniyatga ega bulgan yoxud aybdorning uzi jabrlanuvchining xavfli axvolga solib kuyish va bu xoll badanga urtacha ogir yoki ogir shikast etkazilishiga sabab bulishida ifodalanadi.

Jinoyat xarakatsizlik, ya'ni xayoti yoki sogligi xavo ostida kolgan va uzini uzi ximoya kilish imkoniyatidan maxrum bulgan shaxsga yordam bermaslikda, uni kutkarish uchun chora tadbirlarni kurmaslikka ifodalandi. Bunday xolat bolaning kichik yoshda ekanligi, karilik, xastalik, jaroxat olganlik, jabrlangan shaxsning xayot iva sogligiga xavfning mavjudligi bilan ifodalanadi.

Sub'ektning jabrlanuvchiga yordam berishi shart va bunday imkoniyatga ega bulganligi jinoyatni JK 117-m. bilan kvalifikatsiya kilishning zaruriy sharti xisoblanadi.

Aybdorning jabrlanuvchiga yordam berish imkoniyati bulgan, yordam berishi shart bulgan xollarda JK 117-m. nazarda tutilgan jinoyat badanga urtacha ogir yoki ogir shikast etkazilishi tarzdagi okibat kelib chikkanligidan sung kilmish tamom bulgan deb e'tirof etildi.

Sub'ektiv tomonidan jinoyat kasddan sodir etilishi mumkin.

yordamsiz kolgan odam xakida gamxurlik kilish lozim bulgan shaxs.

jabrlanuvchining xayoti va sogligi uchun xavfli axvolga solib kuygan shaxs 16 yoshga tulgan va akli raso bulsa, jinoyatning sub'ekti bulishi mumkin.

Jinoyatning ob'ektida xayoti xavf ostida koldirilgan odam ulgan bulsa, aybdorning kilmishi JK 117-m. 2-k. bilan kvalifikatsiya kilinadi.

Xavfli axvolda koldirsh odamlar ulimiga yoki boshka ogir okibatlarga olib kelgan bulsa, aybdor JK 117-m. 3-k. bilan javobgarlikka tortiladi.

Mazkur moddada kayd etilgan okibatlar aybdor tomonidan bilvosita yoxud tugridan tugri garaz niyat bilan sodir etilgan bulsa, bunday xolda uning kilmishi badanga urtacha ogir yoki ogir shikast etkazilganlik yoxud kasddan odam uldirganlik uchun javobgarlik nazarda tutilgan JKning moddalari bilan kvalifikatsiya kilishi zarur.

15. Mavzu: Shaxsga karshi jinoyatlar.

Reja:

Xayotga karshi, soglikka karshi jinoyatlar
Xayot yoki soglik uchun xavfli jinoyatlar
Jinsiy erkinlikka karshi, oilada, yoshlarga va axlokka karshi jinoyatlar
Shaxsning ozodligi, sha'ni va kadr-kimmatiga karshi jinoyatlar
Fukarolarning konstitutsiyaviy xukuk va erkinliklariga karshi jinoyatlar.

Davlatning bosh vazifalaridan biri inson xakida gamgurlik kilishdir. Uzbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida xam inson, uning shaxsiy xukuk va erkinliklari mustaxkamlangan. Konstitutsiyaning normalarida xar kanday xolatdan kat'iy nazar, shaxsning konuniy xukuk va manfaatlari kafolatlangan va ximoya kilingan. (Kons.18-19m.)

Konstitutsiyaning «Shaxsiy xukuk va erkinliklar», «Siyosiy xukuklar», «Iktisodiy va ijtimoiy xukuklar» deb nomlangan bulimlarida shaxsning xukuk va erkinliklari ximoya kilishning xukukiy bazasi uz ifodasini topgan.

«Davlat-deb ta'kidlanadi Konstitutsiyaning 43 moddasida fukarolarning Konstitutsiya va konunlarda mustaxkamlangan xukuklari va erkinliklarini ta'minlaydi».

Uzbekiston Respublikasi 2001 yilga kelib inson xukuk va erkinliklarini uzida mustaxkamlangan 25 ta xalkaro xujjatga kushildi. Bu xujjatlar jinoyat kodeksini xamda inson xukuklari va erkinliklarini mustaxkamlagan konunlarni yaratilishi uchun asos bulib xizmat kilmokda.

Inson xukuklari Umumjaxon deklaratsiyasining 3-5 moddasida «Fukarolik va siyosiy xukuklar tugrisidagi xalkaro pakt»ning 6,7,9,10,11 moddalarida insonning yashash xukuki, kadr-kimmati, ozodligi va xavfsizligi sha'ni va obruni ximoya kilish kabi xukuklari mustaxkamlangan.

Jinoyat kodeksining Maxsus kismining 1 bulimini 1 bobi 97 moddadan 103 moddalrigacha «Shaxsga karshi jinoyatlar»ga bagishlangan.

Shaxsga karshi jinoyatlar ijtimoiy xavflilik darajasi yukori jinoyatlar tarkibiga kiradi.

Bu bulimda shaxsga karshi jinoyatlarning bir necha turi uchun javobgarlik nazarda tutilgan bulib, ular bevosita ob'ekti buyicha kuyidagi guruxlarga ajratilgan.

Shaxsga karshi jinoyatlar (97-149 moddalar)
Xayotga karshi jinoyatlar.
Soglikka karshi jinoyatlar.
Xayot yoki soglik uchun xavfli jinoyatlar.
Jinsiy erkinlikka karshi jinoyatlar.
Oilaga, yoshlarga va axlokka karshi jinoyatlar.
Shaxsning ozodligi, sha'ni va kadr – kimmatigakarshi jinoyatlar.
Fukarolarning konstitutsiyaviy xukuk va erkinliklariga karshi jinoyatlar.
Xayotga karshi jinoyatlar
Xayotga karshi jingyatlarni kuyidagi turlarga bulish mumkin.

Kasddan odam uldirish (JK 97m.)

Kuchli ruxiy xayajonlanish xolatida kasddan odam uldirish (JK 98m.)

Onaning uz chakalogini uldirish (JK 99m.)

Zaruriy mudofaa chegarasidan chetga chikib kasddan odam uldirish (JK 100m)

Ijtimoiy xavfli kilmish sodir etgan shaxsni ushlashni zarur choralari chegarasidan chikib kasddan odam uldirish (101 m.)

Extiyotsizlikdan odam uldirish (102 m.)

Uz-uzini uldirish darajasiga etkazish (103 m.)

Xayotga karshi jinoyatlarni shartli ravishda ikki turkumga bulish mumkin:

Odam uldirish;

Uzini-uzi uldirish darajasiga etkazish.

Odam uldirish kasddan, xukukka xilof ravishda yoki extiyotsizlikdan boshka kishini xayotdan maxrum kilishdir.

Odam uldirishning ob'ekti boshka kishini xayoti xisoblanadi.

Yoshi, sogligi, yashash kobiliyatidan kat'iy nazar xar kanday kishi xayoti jinoyat konuni bilan kuriklanadigan, shu sababli chakalok, keksa, soglom yoki kasal odamni xayotdan maxrum kilishga karatilgan xar kanday xarakat odam uldirish, deb belgilanadi.

Uzini-uzi uldirish darajasiga etkazish (JK 103m.) Ushbu modda ikki kismdan iborat bulib, ushbu jinoyatning ob'ekti boshka odamning xayotidir. Bu jinoyat ob'ektiv tomondan moddiy tomondan yoki boshka jinoyatlardan aybdorga karam bulmagan yoxud moddiy yoki boshka jixatdan karam bulgan shaxsga raxmsiz muomala kilish yoki uning sha'ni va kadr-kimmatini muttasil ravishda kamsitish natijasida uni uzini-uzi uldirish yoki uzini-uzi uldirishga suikasd kilish darajasiga etkazishda ifodalanadi.

Sub'ektiv tomondan uzini-uzi uldirish darajasiga etkazish egri kasd yoki extiyotsizlikdan sodir etiladi.

Ushbu jinoyatning sub'ekti JK 103-modda 1-kismi buyicha 16 yoshga tulgan shaxs, 2-kismi buyicha esa, jabrlanuvchi moddiy tomondan yoki boshka jixatlardan karam bulgan shaxs xisoblanadi.

Kiynash (JK 110-m.) Kiynashning bevosita ob'ekti jabrlanuvchining sogligi yoki jismoniy daxlsizligi xisoblanadi.

Ob'ektiv tomondan jinoyat muttasil ravishda dupposlashda yoki boshkacha xarakatlar bilan kiynashda ifodalanadi.

Jinoyat xukuki nazariyasida evtanatsiya – ya'ni shaxsni uzining roziligi bilan xayotdan maxrum etganlik uchun javobgarlik masalasi buyicha munozaralar avj olmokda.

Evtanatsiyani ma'kullovchi va koralovchilarni mavjudligiga karamay uni konunlashtirishdan kochmok zarur, chunki insonga xayot xudo tomondan beriladi, uni olmokka fakat uzi xaklidir degan fikrlar mavjud.

Bundan tashkari dorishunoslik yutuklaridan foydalanib, asta-sekin inson xayotiga chek kuyadigan vositalar yaratilishidan xam umid kilinmokda. Ammo insonning tabiati uning a'zolari faoliyati xali shifokorlar tomonidan tulik urganilmaganligini xam e'tirof etish lozim.

Kaysi vaktdan boshlab yangi tugilgan bolaning xayoti ushbu jinoyatning ob'ekti bulla oladi? degan savol jinoyatni kvalifikatsiya kilishda muammo tugdiradi. Tugilgan vaktdanmi yoki ona kornida xomila paydo bulgandanmi? Suz uning shaxs sifatida tan olinishi va jinoyat ob'ekti bulishi xakida ketyapti.

Bu xakida kupgina fikrlar mavjud: Ayrim mualliflar inson xayotining boshlanish payti deb gudakni nafas ola boshlash yoki bolaning ona kornidan tulik ajralib chikish vaktini xisoblaydilar.

Boshkalar bola tugilishi uchun jismoniy tulgok boshlangandan deb xisoblaydilar. Bu tugri emas, chunki jismoniy tulgokni boshlanishi tugish jarayonini boshlanishidir. Bu vaktda xomilaga zarar etkazishni, xomilador ayolning sogligiga zarar etkazish deb karamok kerak. Bunda JKdagi shaxsning sogligiga karshi jinoyatlar uchun javobgarlikni kuzda tutuvchi moddalar bilan kvalifikatsiya kilish kerak.

Xayotning boshlanishi chakalok tanasining biror kismi ona kornidan tashkarida paydo bulishi bilan boglik, deb xisoblash mualliflarni fikri tugri. Aynan shu vaktdan boshlab bola xomila emas balki shaxs deb topiladi.

Ona tanasidan chakalokni biron a'zosi chikayotganda akusher yoki vrach tomonidan extiyotsizligi natijasida zarar etkazilsa, JKning 102 moddasi jinoiy ravishda xomilani tushurishda ayblaydilar.

Odam uldirishda ob'ektiv tomondan odam uldirish konunga xilof ravishda boshka shaxsning xayotidan maxrum kilishda ifodalanadi.

Odam uldirish albatta konunga xilof bulishi kerak. Ya'ni zaruriy mudofaa, oxirgi zarurat va x.k. sodir etilmagan bulishi kerak.

Sub'ektiv tomondan odam uldirish kasddan yoki extiyotsizlikdan sodir etilishi mumkin deb ayb shaklini aniklash mumkin.

Aybdorni odam uldirganlik uchun javobgar kilish uchun aybning kasddan yoki extiyotsizlikdan sodir etilganligini aniklash zarur. Agar ulim aybdorning konunga xilof xarakatlari tufayli ruy bergan bulsa, u ulim ruy berganlik uchun javobgarlikka tortilmaydi. M: K.R.B.lar A.ning nomusiga tegadilar va daryo kirgogida koldirib ketadilar. A. yuvunib olish uchun darenii kirgogiga keladi va sirpanib suvga tushib natijada chukib uladi. Bunda ular nomusga tekkanlikda ayblanadilar.

Odam uldirishning sub'ektiv tomoni uning sodir etilishi mativi va maksadining axamiyati kattadir.

Agar jinoyat uch olish va rashk mativi bilan sodir etilganligi aniklansa, aybdorning kilmishi 97m. 1-k. bilan agar odam uldirish garaz niyatda, bezorilik okibatida sodir etilgan bulsa, ogirlashtiruvchi xolat 97m. 2-k. bilan kvalifikatsiya kilinishi lozim.

JKning 97m. 2-k. sub'ekt 13 yoshga tulgan akli raso jismoniy shaxs. 97m.1-k. 14 yosh kolgan 98to103moddalarda jinoyat sub'ekti 16 yosh belgilangan.

Soglikka karshi jinoyatlar

Fukarolarning sogligi va jismoniy daxlsizligini jinoiy tajovuzlardan muxofaza kilish, Uzbekiston Respublikasi jinoyat xukukining eng dolzarb vazifalaridan biri xisoblanadi. Insonning sogligi va daxlsizligi tugrisida gamxurlik kilish, uning barcha imkoniyatlarini va ijodiy saloxiyatini ruyobga chikarish uning

zarur bulgan shartlarini yaratish raxbariyatning, davlatning dikkat markazida bulib Uzbekiston konunlarining asosini tashkil etadi.

Uzbekiston Respublikasi tomonidan ratifikatsiya kilingan Inson xukuklari va erkinliklari deklaratsiyasining 13 moddasida davlat fukarolarni ularni xayoti, sogligi, shaxsiy erkinligi va shaxsiy xavfsizligiga buladigan gayrikonuniy tajovuzlardan muxofaza kiladi, deb belgilab kuyilgan.

Shu bilan birga Uzbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 26 moddasida: «Xech kim kiynokka solinishi, zuravonlikka, shafkatsiz inson kadr-kimmatini kamsituvchi boshka tarzdagi tazyikka duchor etilishi mumkin emas. Xech kimda uning roziligisiz tibbiy yoki ilmiy tajribalar utkazilishi mumkin emas»ligi mustaxkamlab kuyilgan.

Yuridik adabiyotlarda badanga shikast etkazishning yagona tushunchasi xanuzgacha ishlab chikilmagan.

Badanga shikast etkazishning tushunchasini yoritib berishdagi farklar kuyidagicha kursatilgan.

Badanga shikast etkazishlarning ob'ektini turlicha ta'riflashda (ba'zilar ob'ekt sifatida soglikni kursatgan bulsalar, ayrimlar shaxsni jismoniy daxlsizligini belgilaganlar).

Urish, dupposlash, kiynashlarni badanga shikast etkazishlar jumlasiga kiritish.

Bular jumlasiga jismoniy ogrik beruvchi, ammo boshka ob'ektlarni keltirib chikarmaydigan zurlik ishlatib kilingan boshka xarakatlarni kiritish mumkinligidan iborat bulgan.

Shu munosabat bilan badanga shikast etkazish deb topilishi mumkin bulgan soglikka zarar etkazilishining chegaralarini anik belgilash va uni boshka zuravonlik jinoyatlardan farklash imkonini beradigan ikkita ob'ektiv mezon asos kilib olingan ta'rif ancha anik tushuncha beradi.

Bu mezonlar kuyidagilardir:

Odam tanasi a'zolari va tukimalarining anatomik bus-butinligi yoki bir me'yorda ishlab turishini buzilishi.

Sud tibbiy ekspertiza yordamida odam sogligiga etkazilgan zararning ogirligi va darajasini aniklash imkonini beradigan zararni etkazilganligi.

Yukoridagilardan kelib chikgan xolda

Badanga shikast etkazish - uzga kishining sogligiga uning xoxishiga zid ravishda, tashki muxit omillari ta'siri ostida tukimalar yoki 'azolarining anatomik buz butunligi yoki fiziologik funktsiyalari buzulishiga etkazilgan gayrikonuniy zarar etkazishdir.

Bu ta'rifdan kurinadi-ki, urush, dupposlash, jismoniy ogrik beruvchi boshka zuravonlik xarakatlari sodir etilishini badanga shikast etkazish jumlasiga kiritilmaydi. Shubxasiz bunday xarakatlar natijasida odamda jismoniy ogrik, noxush tuygular paydo buladi, lekin ular ob'ektiv mezonlari asosida tasdiklanishi mumkin bulgan darajada soglikni ishdan chikarmaydi.

Badanga shikast etkazishning ob'ekti, uning xolati, individual sifatlaridan kat'iy nazar kishini sogligidir.

Jismoniy daxlsizlik shaxsning sogligiga zarar etkazish bilan boglik bulmagan boshka zuravonlik xarakatlarining ob'ekti bulishi mumkin.

Soglikka zarar etkazilganlikni aniklashda, uning badanga shikast etkazilgan paytdagi xolatiga, ya'ni soglikning yomonlashuviga asoslanish kerak buladi.

Sud tibbiyoti va sud amaliyoti sodir etilgan kilmish natijasida soglik avvalgiga nisbatan yomonlashgan bulsa, jabrlanuvchi sogligiga zarar etkazilganligini kayd etilishi kabi koidaga amal kiladi.

Shuni esda saklash lozimki, badanga shikast etkazish jinoyatining ob'ekti fakat uzga kishining sogligigina bulishi mumkin.

Uz sogligiga zarar etkazgan shaxs (uz a'zosini mayib kilish) fakat boshka jinoyat, masalan, xarbiy yoki mukobil xizmatdan buyin tovlash JKning 225-moddasi, uzining biron a'zosini mayib kilish yuli bilan yoki boshka usulda xarbiy xizmatdan buyin tovlash 290-moddani sodir etgan xollardagina jinoiy javobgarlikka tortilishi mumkin.

Bunday xolda uz sogligiga zarar etkazish shu jinoyatni sodir etgan deb topiladi.

JKning 2 bobidan boshka boblarda xam inson sogligiga zarar etkazilishi mumkin bulgan bir kancha jinoyatlar uchun xam javobgarlik nazarda tutilgan.

Bu jinoyatlarning jinoyat konuni bilan kuriklanadigan boshka ijtimoiy munosabatlarga zarar etkazishi tufayli konun chikaruvchi ularni «Soglikka karshi jinoyatlar» jumlasiga kiritmaydi. Bunday jinoyatlar ikki ob'ektli jinoyatlar deb yuritiladi. M: boskinchilik JK 164-moddasi talonchilik-JKning 166-modda va x.k. Badanga shikast etkazishda tajovuz fakat shaxs sogligigagina karatilgan buladi. Aynan manna shu fark «Soglikka karshi jinoyatlar» bobida nazarda tutilgan badanga shikast etkazish va sodir etilishi jarayonida badanga shikast etkaziadigan jinoyatlarni bir-biridan ajratib turadi.

Soglikka karshi jinoyatlar JKning 2 bobi 104-moddasidan 112-moddasigacha bayon etilgan.

Soglikka karshi jinoyatlarning ob'ektiv tomoni – fukarolarning sogligi va jismoniy daxlsizligiga karshi jinoiy tajovuzlar ob'ektiv tomonining elementlarini aniklab olish, ularni kvalifikatsiya kili shva bu jinoyatlarning moxiyatini tushunish uchun xal kiluvchi axamiyatga egadir. Ma'lumki, soglikka va jismoniy daxlsizlikka karshi karatilgan jinoyatlar ijtimoiy xavfli okibatlar yuz bergan paytdan e'tiboran tamom bulgan deb topiladi.

Badanga shikast etkazilganda, aybdorning gayrikonuniy xarakatlari tufayli jabrlanuvchining sogligiga zarar etkazish okibat tarikasida namoyon buladi. Kupincha faol xarakat sodir etish bilan badanga shikast etkaziladi. Ayrim xollarda badanga shikast etkazish sh jinoyatning oldini olish uchun ma'sul shaxs tomonidan bajarilmasa ya'ni majburiyatini bajarmaslik okibatida sodir etilsa xarakatsizlik bilan sodir etilgan deb toiladi. Birok bunday kilmishlarni sodir etgan aybdorlar badanga shikast etkazganlik jinoyati bilan emas balki JKning boshka normalari xususan JK 117-modda xavf ostida koldirganlik uchun javobgar buladilar.

Badanga shikast etkazish jinoyatining zaruriy alomatlaridan biri uni gayrikonuniyligidir. Soglikka kasddan yoki extiyotsizlik bilan zarar etkazilishini gayrikonuniylik deb tushunish lozim.

Soglikka va jismoniy daxlsizlikka karshi jinoyatlar kasddan va extiyotsizlikdan sodir etilishi mumkin.

Fukarolarning sogligi va jismoniy daxlsizligiga karshi jinoyat sodir etishda tugri va egri kasd bilan sodir etiladi.

Tugri kasd shunday xususiyatlarga ega buladiki, shikast etkazgan shaxs uz kilmishining ijtimoiy xavfli xususiyatini anglaydi, jabrlanuvchining sogligiga zarar etkazilishi mukarrarligi yoki extimoli borligiga kuzi etadi va aynan shunday zarar etkazilishini xoxlaydi.

M: A. mast xolda uzi xakorat kilgani uchun oansinikiga ketib kolgan xolatini olib kelish uchun boradi. Lekin xotin kaytishni istamaydi, shunda A. xotinini xomiladorligini bila turib «Xozir sen tugasan» deb korniga 3 marta tepadi. Zarbalar natijasida ayolni bolasi tushadi. Bundan kurinib turibdiki, A. xotinini ursa bolasi tushushini biladi va buni istaydi. Bu jinoyat tugri kasd bilan sodir etilgan buladi.

Egri kasdda esa yuz beradigan okibatlarga garchi aybdorni kuzi etgan bulsada, u etkaziladigan zararni xakikiy kulamini bilmaydi, tasavvur kilmaydi va jabrlanuvchining sogligiga xar kanday shikast etkazishga yul kuyadi. M: aybdor jabrlanuvchining boshiga urar ekan, unga tosh otar ekan jabrlanuvchiga xar kanday ogirlikdagi zarar etishini biladi va bunga ongli ravishda yul kuyadi.

Sub'ektiv tomondan kasddan shikast etkazishga nisbatan extiyotsizlikdan zarar etkazishning ijtimoiy xavfliligi kamrokdir.

Soglikka karshi jinoyatlar extiyotsizlikni jinoiy uz-uziga ishonish shakli bilan xam sodir eitilishi mumkin.

Extiyotsizlik bilan jinoyat sodir etishning bir kurinishi jinoyatkorona beporvolikdir. Bunda shaxs xavfli okibatlar yuz berishi mumkinligiga kuzi etmaydi, lekin kuzi etishi mumkin va lozim buladi.

Soglikka karshi jinoyatlarni tugri kvalifikatsiya kilish uchun jinoyat ob'ektida aybning kasd va extiyotsizlik shakli mavjudligini aniklashning uzi kifoya kilmaydi.

Fukarolarning sogligiga kasddan shikast etkazilgan barcha xollarda jinoyatning mativ va maksadini aniklash zarurdir.

Kupgina xollarda shaxsning sogligi va jismoniy daxlsizligiga karshi karatilgan jinoyatlarning sodir etish mativ va maksadi aybdorni javobgarligini ogirlashtiruvchi xolatlar (tamagirlik niyati, transplantat sifatida foydalanish maksadida, bezorilik okibatida va x.k.) maksadlarda shikast etkaziladi.

JKning 17 moddasida badanga shikast etkazish uchun javobgarlikka tortiladigan shaxslarning minimal yoshi kursatilgan.

Kasddan badanga ogir shikast etkazganlik JK 104 moddasi, kasddan badanga urtacha ogirlikda shikast etkazganlik JKning 105 moddasi kuchli ruxiy xayajonlanish xolatida kasddan badanga ogir yoki urtacha ogir shikast etkazganlik uchun JKning 106 moddasi jinoyat sodir etgunga kadar 14 yoshga tulgan shaxslar javobgar buladilar.

Shaxsning sogligi va jismoniy daxlsizligiga karshi karatilgan jinoyatlarning sub'ekti 16 yoshga tulgan shaxslar xisoblanadi.

1. Kasddan badanga ogir shikast etkazish – JK 104 m.

Jinoyat xukuki va sud tibbiyoti fanlari tomonidan badanga etkazilgan shikastlarning ogirlik darajasini aniklash mezonlari ishlab chikilgan. Bular:

Shikastlarning xayot uchun xavfliligi.

Soglikka etkazilgan xakikiy ziyon.

Mexnat kobiliyatini yukotish darajasi.

Estetik mezonlar kiradi.

Bu mezonlar JK normalari va Uzbekiston Respublikasi Soglikni saklash vazirligi tomonidan tasdiklangan «Badanga etkazilgan shikastlarning ogirlik darajasini sud – tibbiy yul bilan aniklash koidalari»da uz ifodasini topgan.

Xayot uchun xavfli shikast deganda – jinoyatchi tomonidan sodir etilayotgan paytida jabrlanuvchining xayoti uchun xavf tugdiruvchi shikastlarni etkazishi tushuniladi. Bunday shikastlarga tibbiy yordam kursatilmasa, jabrlanuvchining ulimiga sabab bulishi mumkin bulgan shikastlar kiradi.

2. Soglikka xakikiy zarar etkazish – bu soglikni muayyan muddat ishdan chikarish.

Mexnat kobiliyatini yukotish – etkazilgan zarar mexnat kobiliyatini kisman yoki butunlay yukotishga sabab buladi.

Estetik mezon – bu badanlarni tuzalmaydigan kilib xunuklashtirib yuborish. Bunda jabrlanuvchiga ruxan azoblanish xam olib keladi.

Badanga etkazilgan shikastlarning ogirlik darajasini aniklash uchun «koidalarda» ikkita asosiy mezon.

a) tibbiy (avtomatik)

b) iktisodiy mezonlar kullanilgan.

Tibbiy mezon – badanga etkazilgan barcha turdagi shikastlarni sodir etilgan paytida jabrlanuvchining xayoti uchun xavflilik nuktai nazaridan tavsiflaydi, tukimalar yoki inson a'zolari funktsiyalarini buzilishi darajasi, etkazilgan zararni davomiyligi va organizmga ta'sirini aniklaydi.

Iktisodiy mezon – jabrlanuvchi mexnat kobiliyatini yukotilishini foizlarda ifodalangan darajasini xisobga olgan xolda badanga etkazilgan shikast tavsiflaydi.

Badanga shikast etkazish JK 104-moddasi nazarda tutilgan alomatlardan bittasi mavjud bulsa, ogir deb topiladi.

16. **Mavzu: Jinsiy erkinlikka karshi jinoyatlar.**

Reja:

Nomusga tegish.
Jinsiy extiyojni zurlik ishlatib gayritabiiy usulda kondirish.
Besokolbozlik.
Ayolni jinsiy aloka kilishga majburlash jinoyatlari.

Uzbekiston Respublikasi Jinoyat Kodeksining moddasida Nomusga tegish jinoyati kursatilgan. Uzbekiston Respublikasi Jinoyat Kodeksining 118-moddasi turt kismdan iborat.

Ushbu jinoyatning ob'ekti jabrlanuvchining jinsiy erkinligidir.

Jabrlanuvchining xoxish irodasiga karshi u bilan jinsiy alokada bulish, jabrlanuvchi bokira kizmi yoki foxishami bundan kat'iy nazar zurlab nomusga tegish xisoblanadi. Chunki, konun axlok odobidan kat'iy nazar barchani jinsiy erkinligini ximoya kiladi. Er-xotinlardan birortasi, xatto ular rasmiy nikoxda bulsalar xam nomusga tegish natijasida jabrlanuvchi bulishi mumkin. Chunki, nikox er-xotinni xam jinsiy erkinlikdan maxrum kilmaydi.

Jinoyatning ob'ektiv tomoni zurlik ishlatib, kurkitib, yoki jabrlanuvchining ojizligidan foydalanib, jinsiy aloka kilishda ifodalanadi.

Nomusga tegish vaktida aybdor kullagan zurlik jismoniy yoki ruxiy bulishi mumkin.

Jismoniy zurlik bu mushtlash, kaltaklash, jismoniy azob berish, badanga engil yoki urtacha ogirlikda shikast etkazish yoki zurlab ma'lum bir xolatda turishga majburlash tushuniladi. Nomusga tegish vaktida jabrlanuvchining badaniga ogir shikast etkazilsa aybdorning kilmishi 118-m. 1-kismi va JKning 104-moddasi bilan kvalifikatsiya kilinadi. Karshilik xakikiy yoki soxta bulishi mumkin agar karshilik soxta bulsa, mugambirlik kilinganligi aniklanishi lozim. Bu xolda nomusga tegish jinoyatini tarkibi mavjud bulmaydi.

Nomusga tegish vaktida kurkitish deganda, jabrlanuvchiga ta'sir etish maksadida uning yakin kishilariga kullaniladigan turli xil ruxiy ta'sir vositalarini tushunish lozim. Ruxiy ta'sir jabrlanuvchini shunday xolga keltirib kuyish kerak-ki, bunda jabrlanuvchi nomusiga teguvchiga karshi karshilik kursata olmay kolishi kerak. Kurkitish ogzaki, imo-ishoralar bilan, kurol bilan, mol-mulkini nobut kilish bilan, sharmanda kiluvchi ma'lumotlarni oshkora etish bilan kurkitish va x.k.

Kurkitish jabrlanuvchining erkin xarakatlarini falaj kilish, uning irodasini sindirishga kodir darajada jiddiy bulgan yoki bulmaganligini sud xal etadi.

Kurkitish ishonarli, anik, etarli darajada jiddiy bulishi kerak.

Jabrlanuvchining ojizligidan foydalanish – uziga karshi karatilgan xarakating okibatini, moxiyatini idrok eta olmaydigan, idrok etsada zuravonga karshilik kursata olmaydigan jabrlanuvchi bilan jinsiy aloka kilish tushuniladi. Ojizlik xolati ruxiy yoki jismoniy bulishi mumkin.

Ruxiy ojizlik – jabrlanuvchining ruxiy xastaligi, xushsizligi, yoshligi sababli uziga nisbatan sodir etilgan jinsiy alokani axamiyatini idrok etmasligi tushuniladi.

Jismoniy ojizlik- shaxs aybdorni uzi bilan jinsiy alokasini tushunib etsada, unga karshilik kila olmasligi ya'ni jismoniy kmchiligi, nogironligi, karib kolganligi, jismonan tolikkanligi va x.k.dan iboratdir.

Nomusga tegish jinsiy aloka tugatilmaganligi bulsada, boshlanishi bilan tugatilgan jinoyat xisoblanadi.

Agar nomusga tegish jinoyati sodir etishga karatilgan xarakatlar davrida aybdorning xoxish irodasiga boglik bulmagan xodisalar bilan tuxtatilgan bulsa, nomusga tegishga suikasd kilingan deb topiladi va JKning 25 moddasi xamda 118 moddasini tegishli kismi bilan kvalifikatsiya kilinadi.

Sub'ektiv tomondan jinoyat tugri kasd va tamagirlik niyati bilan sodir etiladi. Jinoyatni sodir etilish mativi va kuzlagan maksad kvalifikatsiya uchun axamiyatli emas. Bu jinoyatda jinoyatni mativi shaxvoniy xirs xisoblanadi.

Jinoyatning sub'ekti – shu vaktda 14 yoshga tulgan xar ikki jinsdagi shaxs bulishi mumkin. Erkak jinsdagi kishini shu jinsdagi jabrlanuvchini zurlik ishlatib jinsiy extiyojini kondirish JKning 119 moddasi bilan jinoiy javobgar kiladi.

JKning 118 moddasi 2 kismida jinoyatni ogirlashtiruvchi kator xolatlar nazarda tutiladi. JKning 118 moddasini 2 kismining «a» bandi ikki yoki bir nechta shaxsning nomusiga tegish uchun javobgarlik belgilanadi. Aybdor sud tomonidan xavfli retsedivist deb topilgan, ilgari JKning 119 moddasi bilan jazolanadigan jinoyatni sodir etgan bulsa u JKning 118 moddasining 2 kismi «b» bandi bilan javobgar buladi.

JKning 118 moddasi 2-kismi «v» bandida bir gurux shaxslar tomonidan nomusga tegish jinoyati uchun javobgarlik belilangan.

Bir gurux shaxslar tomonidan nomusga tegish deganda, ikki yoki undan ortik akli raso 14 yoshga tulgan jismoniy shaxslarning jinoyatni sodir etishda ishtirok etishi tushuniladi.

Uldirish bilan kurkitib nomusiga tegish JKning 118 m. 2 kismi «g» bandi bilan javobgarlikka tortiladi. Bunda jinoyatchi jabrlanuvchini xayotdan maxrum kilish bilan kurkitish tushuniladi.

Kupincha nomusga tegish jabrlanuvchini kurol bilan kurkitib uldiraman, zaxarlayman, osaman deb kurkitib ijro etiladi.

Shaxsning 18 yoshga tulmaganligi aybdorga ayon bulgan xolda nomusga tegish 118 moddani 3 kismi «a» bandi bulib bu jinoyatning OB'EKTI – voyaga etmagan shaxslarning jinsiy erkinligi xisoblanadi.

Konunda ularning uzi rozi bulsa xam 16 yoshga tulmagan bilan jinsiy aloka kilish katiyan ta'kiklanadi.

Nomusga tegishni JKning 118 m. 3 kismining «a» bandi bilan kvalifikatsiya kilishda aybdor jabrlanuvchining 18 yoshga tulmaganligini bilishi kerak.

Yakin karindosh bilan zurlik ishlatib jinsiy aloka kilish 118 m. 3kismi «b» bandi bilan javobgar buladi.

Yakin karindoshlar deb uz kizi, nabiralari, opa-singlisi, ugay kizlari tushuniladi.

Bu jinoyatlar jamiyatimizda mavjud bulgan axlok normalariga zid bulib, goyatda axloksizligi bilan ajralib turadi.

Uta xavfli retsedivist tomonidan nomusga tegish 118 moddani 3 kismi «d» bandi bilan javobgarlikka tortiladi.

Nomusga tegish ogir okibatlarga olib kelsa OITS yuktirilsa, jabrlanuvchining ulimiga sabab bulsa 118 moddani 3 kismi «d» bandi bilan kvalifikatsiya kilinadi.

14 yoshga tulmaganligi aybdorga ayon bulgan shaxsning nomusiga tegish 118 moddani 4 kismi bilan javobgarlikka tortiladi.

Jinsiy extiyojni zurlik ishlatib, gayritabiy usulda kondirish JKning 119 moddasi bilan javobgar buladi.

Jinoyatning OB'EKTI jabrlanuvchi shaxsning jinsiy erkinligi.

OB'EKTIV TOMONDAN – jinoyat zurlik ishlatib, kurkitib yoki jabrlanuvchining ojizligidan foydalanib jinsiy extiyojni gayri tabiiy usullarda kondirishdir.

SUB'EKTIV TOMONDAN – jinoyat tugri kasd bilan sodir etiladi.

Jinoyatning mativi – shaxvoniy aloka. Maksadi- jinsiy extiyojni gayritabiiy usulda kondirish.

Besokolbozlik – erkakning erkak bilan ixtyoriy ravishda jinsiy aloka kilishidir. JKning 120 moddasi.

Besokolbozlikning ob'ekti-jinsiy alokalarning jamiyatda karor topgan tartibidir.

Besokolbozlikning ob'ektiv tomoni – erkakni erkak bilan jinsiy extiyojini ixtiyoriy ravishda kondirishda ifodalanadi. Jinoyat jinsiy aloka boshlangandan tugallangan xisoblanadi.

Sub'ektiv tomondan – tugri kasd bilan sodir etiladi.

Jinoyatning sub'ekti – 16 yoshga tulgan gayritabiiy jinsiy aloka (gomoseksualiz)ning faol va passiv ishtirokchisi bulgan shaxs xisoblanadi.

Ayolni jinsiy aloka kilishga majbur etish – Jkning 121-moddasi bilan kvalifikatsiya kilinadi.

Bu jinoyatning ob'ekti- ayolning jinsiy erkinligidir.

Ob'ektiv tomondan – jinoyat xizmat, moddiy va boshka jixatdan aybdorga karam bulgan ayolni jinsiy aloka kilishga majbur etishda ifodalanadi.

Majbur etish – ayolning xoxish irodasiga karshi uning ruxiyatiga tazyik utkazishdir. Majbur etish jabrlanuvchini ishdan bushatish, boshka ishga utkazish, mukofotdan maxrum etish, lavozimini pasaytirish bilan kurkitish va x.k. bilan amalga oshiriladi.

Xizmat jixatdan karamlik va moddiy karamlik natijasida xam ayolni zurlash mumkin. Jinoyatning sub'ektiv tomoni-bu jinoyat fakat tugri kasd bilan sodir etiladi. Jinoyatni sb'ekti-ayol kishi xizmat, moddiy yoki boshka jixatlardan karam bulgan shaxs xisoblanadi.

Uz manfaatini kuzlab jabrlanuvchining xizmat, moddiy yoki boshka jixatdan karamligidan foydalanib, uni erkak kishi bilan jinsiy aloka kilishga majburlagan ayol xam jinoyatning sub'ekti bula oladi.

17. Mavzu: Shaxsning ozodligi, sha'ni va kadr-kimmatiga karshi jinoyatlar.

Reja:

Odamlardan foydalanish uchun ularni yollash. (JK 135-moddasi)

Ayolni erga tegishga majbur kilish yoki uning erga tegishga tuskinlik kilish. (JK 136-modda)

Odam ugirlash. (JK 137-modda)

Zurlik ishlatib gayrikonuniy ravishda ozodlikdan maxrum kilish. (JK 138-modda)

Tuxmat va xakorat kilish. (139-140-modda)

1. Odamlardan foydalanish uchun ularni yollash. Bu jinoyatning ob'ekti jabrlangan shakllarning ozodligi sha'ni va kadr-kimmati xisoblanadi.

Ob'ektiv tomoni jinoyat shaxvoniy yoki boshka maksadlarda foydalanish uchun aldash yuli bilan odam yollashda ifodalanadi.

Odamlarni yollash usullari: yukori ish xaki, moddiy manfaatlar, yaxshi mexnat sharoiti, muayyan imtiyozlar va'da kili shva x.k. kurinishda bulishi mumkin, ammo ular jinoyatning kvalifikatsiyasiga ta'sir etmaydi.

Shaxvoniy maksadlarda foydalanish deganda, shaxsni yollovchining xoxishi bilan tartibsiz jinsiy aloka kilishga yoki kimlarningdir jinsiy extiyojini gayritabiy usulda kondirishga, yoxud ularning xoxish-istagi bilan shaxvoniy yusindagi biron-bir xarakatni sodir etishga majbur buladigan axvolga solib kuyilishi tushuniladi.

Boshka maksadlarda foydalanishda jabrlanuvchi yollovchining xoxish-istagi bilan biro-bir faoliyat bilan shugullanishga majbur buladi. Shaxsni aldash orkali yollangan vaktdan boshlab jinoyat tugallangan xisoblanib undan shaxvoniy yoki boshka maksadlarda foydalanishi aybdorni JK 135-moddasi bilan jinoiy javobgarlikka tortiladi. Aldash jinoyatning zaruriy belgisi xisoblanadi.

Aldash yollovchining jabrlanuvchiga yolgonligi ayon bulgan ma'lumotlar berishi yoki jabrlanuvchi shaxs bilan bitim tuzilayotgan vaktda xabardor kilinishi shart bulgan u yoki bu shart-sharoitlarni yashirishgan, ularni ma'lum kilmasligida ifodalanadi.

Sub'ektiv tomondan jinoyat tugri kasd bilan sodir etiladi. Ushbu jinoyat sub'ektiv tomonidan zaruriy sharti-maksaddir. Maksad shaxvoniy yoki boshka maksadlarda foydalanish uchun aldash yuli bilan odam yollash jinoyatining zaruriy belgisi xisoblanadi.

Jinoyatning sub'ekti 16 yoshga tulgan akli raso shaxs bulishi mumkin.

Yollangan ayollar yollovchining xoxishi bilan jinsiy aloka kilgan yoki kimlarningdir jinsiy extiyojini gayritabiiy usullarda kondirgan xollarda aybdorning kilmishi JK 135-moddasi va ayolni jinsiy aloka kilishga majbur etish uchun javobgarlik belgilangan JK 121-moddasi bilan jinoyatlarning jami buyicha kvalifikatsiya kilinadi.

Agar foydalanish uchun odamlarni yollash takroran yoki xavfli retsidivist tomonidan yoxud bir gurux shaxslar tomonidan oldindan til biriktirib yoxud voyaga etmagan shaxsga nisbatan sodir etilgan bulsa, aybdorning kilmishi JK 135-moddasi 2-kismi bilan kvalifikatsiya kilinadi.

Bir gurux shaxslar tomonidan oldindan til biriktirib odamlarni yollash deganda, odamlardan shaxvoniy yoki boshka maksadlarda foydalanish uchun ularni birgalikda yollash tugrisida oldindan til biriktirib ikki yoki undan ortik shaxsning ana shunday faoliyatda ishtirok etishini tushuniladi. Bunday til biriktirish odamlarni yollashdan oldin ruy bergan bulishi zarur.

Yollovchi uzi yollayotgan shaxsning yoshiga nisbatan xakikatan xam adashgan, ya'ni yollayotgan shaxsni voyaga etgan deb taxlil kilishi uchun etarli asoslari bulgan xollarda u JK 135-modda 2-kismi bilan javobgarlikka tortiladi.

Shaxvoniy yoki boshka maksadlarda yollanilgan shaxslar Uzbekiston Respublikasidan tashkariga olib chikib ketilgan yoxud aybdor shunday maksadni kuzlagan bulsa, uning kilmishi JK 135-moddasi 3-kismi bilan kvalifikatsiya kilinadi.

2. Ayolni erga tegishga majbur kilish yoki uning erga tegishiga tuskinlik kilish- ushbu jinoyatning ob'ekti ayol kishining erki va kadr-kimmati, uning erga tegish yoki eri bilan birga yashashda davom etish masalasini mustakil xal etish erikinligi xisoblanadi.

Jinoyatning ob'ektiv tomondan ayolni erga tegishga yoki nikoxda utishni davom ettirishga majbur kilish yoxud ayolning erkiga xilof ravishda u bilan nikoxda bulish uchun ugirlash, shuningdek, ayolning erga tegishiga tuskinlik kilishdan iboratdir.

Ayolni erga tegishga yoki nikoxda birga yashashni davom ettirishga majbur kilish deganda, unga nisbatan jismoniy yoki ruxiy zuravonlik ishlatishini tushunish lozim.

Kurib chikilayotgan modda moxiyatidan kelib chikib jismoniy zurlik ishlatish deganda, ayolni urush, kaltaklash, badaniga engil yoki urtacha ogir shikast etkazishni tushunish lozim.

Ruxiy zurlik deganda, jismoniy zurlikni kullash, ayol kishi sir saklashni istagan ma'lumotlarni oshkor kilish, mol-mulkini nobud kilish bilan kurkitish va boshkalarni tushunish kerak.

Ayolni ugirlash ayolning xoxish-irodasiga karshi, nikoxdan utish uchun aldash yoki zurlik ishlatish yuli bilan uni biron-bir erda yakkalab kuyish (m: biron-bir transportda olib kochish…)dan iborat. Ayol kishi xoxish-irodasiga karshi nikoxdan utish uchun ugirlangan xollarda aybdorning kilmishi JK 136-137 moddalari bilan jinoyatlarning jami buyicha kvalifikatsiya kilinadi.

Ayol kishi odatga kura nikoxdan utish uchun ugirlangan bulib, bunga ugirlangan ayolning uzi rozilik bergan bulsa, JK 136-moddasida nazarda tutilgan jinoyatning tarkibi mavjud bulmaydi.

Ugirlangan shaxs 16 yoshga tulmagan va aybdor uning roziligi bilan jinsiy aloka kilgan yoxud jinsiy extiyojini gayritabiiy usulda kondirgan xollarda aybdorning kilmishi JK 128 va 136-moddalari bilan javobgarlikka tortiladi.

Sub'ektiv tomondan jinoyat kasddan sodir etiladi. Ushbu jinoyatning sub'ekti 16 yoshga tulgan xar kanday akli raso shaxs bulishi mumkin. Aksariyat xollarda jinoyat ayolning ota-onasi, aka-ukasi, opa-singillari, yakin karindoshlari, kuyov tomonidan sodir etiladi.

3. Odam ugirlash jinoyatning ob'ekti – odamning erkinligi, ya'ni istagan eridan bulish erkinligi xisoblanadi.

Ob'ektiv tomonidan jinoyat JK 245-moddasida nazarda tutilgan alomatlar mavjud bulmagan xolda odam ugirlashda ifodalanadi.

Odamni ugirlash – deganda, odamning yashirishga, oshkora yoki aldash, yoxud ishonchini suiiste'mol kilish yuli bilan shaxsiy erkinligi (m: bir erdan ikkinchi erga borish erkinligidan maxrum kilish, bir erda ushlab turi shva boshkalar)dan maxrum kilishi tushuniladi. Odamni ugirlash vaktida unga nisbatan jismoniy yoki ruxiy zurlik kullanilishi mumkin.

Agar odamni ugirlash vaktida jabrlanuvchining badaniga engil yoki urtacha ogir shikast etkazilgan bulsa, kilmish jabrlanuvchining sogligiga shikast etkazganlik uchun javobgarlik nazarda tutilgan moddalar buyicha kushimcha kvalifikatsiyani talab kilmaydi, jinoyat JK 137-moddasi 1-kismi bilan kvalifikatsiya kilinadi.

Odam ugirlash vaktida badanga ogir shikast etkazilgan xollarda aybdorning kilmishi JK 137-moddasi 2-kismi bilan kvalifikatsiya kilinadi.

Odam erkinligidan maxrum kilingan vaktdan boshlab jinoyat tugallangan deb xisoblanadi. Ugirlangan odamning kancha muddat mobaynida ushlab turulganligi kilmishning kvalifikatsiya kilinishi uchun axamiyatga ega bulmaydi.

Sub'ektiv tomondan jinoyat tugri kasd bilan sodir etiladi. Ushbu jinoyatning sub'ekti 16 yoshga tulgan xar kanday shaxs bulishi mumkin.

Agar aybdor bolani ugirlab, uni alashtirib kuygan bulsa va bunda tamagarlik yoki boshka past niyatni kuzlagan bulsa, uning kilmishi JK 124-moddasi va 136-moddaning 2-kismi bilan jinoyatlarning jami butsicha kvalifikatsiya kilinadi.

Odamni ugirlash yuli Blan garovga olish sodir etilgan xollarda, aybdor fakat JK 245-moddasi bilan javobgarlikka tortiladi.

Odam ugirlashda:

voyaga etmagan shaxs ugirlangan bulsa;

jinoyat ta'magirlik yoki boshka past niyatlarda sodir etilgan bulsa;

bir gurux shaxslar tomonidan oldindan til biriktirib sodir etilgan bulsa;

takroran yoki xvfli retsidivist tomonidan sodir etilgan shaxs JK 137-moddasi 3 kismi bilan javobgarlikka tortiladi.

Ogir okibatlar deganda, extiyotsizlik natijasida ugirlangan odamning ulib kolishi, ota-onalari yoki karindoshlaridan birining uzini-uzi uldirishi yoxud ularning ruxiy xastalikka chalinishi va x.k.larni tushunishgan zarur.

Odam ugirlash zurlik ishlatib, gayrikonuniy ravishda ozodlikdan maxrum kilish bilan birgalikda sodir etilsa, jinoyat JK 137-138-moddalari bilan jinoyatlarning jami buyicha kvalifikatsiya kilinadi.

4. Zurlik ishlatib gayrikonuniy ravishda ozodlikdan maxrum kilish jinoyatning ob'ekti jabrlanuvchining shaxsiy ozodligi xisoblanadi.

Jinoyatning ob'ektiv tomoni zurlik ishlatib gayrikonuniy ravishda shaxsni xarakat kilish erkinligidan maxrum etish, jabrlanuvchiga nisbatan jismoniy yoki ruxiy zurlik ishlatish (odamni uning xoxish-irodasiga karshi ma'lum bir joyda majburan ushlab turish maksadida jabrlanuvchini ayblab kuyish, unga uyku dorisini berish, odamni aldash yuli bilan uzi kirishni istamagan xonaga olib kirish

va x.k.lar) uning kaerda bulishini erkin tanlash xukukini cheklash kabi xatti-xarakatlarni sodir etishda ifodalanadi.

Gayrikonuniy ravishda ozodlikdan maxrum kilishning kancha davom etganligi kilmishni mazkur modda buyicha kvalifikatsiya kilish uchun axamiyatga ega emas.

Jabrlanuvchi ozodlikdan maxrum kilingan paytdan boshlab jinoyat tugallangan deb xisoblanadi.

Ushbu jinoyat sub'ektiv tomondan tugri kasd bilan tamagirlik niyatida sodir etilishi bilan ajralib turadi. Aybdor jabrlanuvchini konunga xilof ravishda ozodlikdan maxrum etilayotganligini biladi vash uni istaydi. Jinoyatning sodir etilish motiv iva undan kuzlangan maksad jinoyatning kvalifikatsiyasiga ta'sir kilmaydi.

Ushbu jinoyatning sub'ekti 16 yoshga tulgan, akli raso jismoniy shaxslar bulishi mumkin. Mazkur jinoyatni sodir etgan mansabdor shaxslar ish xolatidan kelib chikib, xokimiyat yoki mansab vaolatlarini suiiste'mol kilganlik uchun (205-m) xokimiyat yoki mansab vakolati doirasidan chetga chikkanlik uchun (JK 206-m) yoki odil sudlovga karshi jinoyatlar, masalan, konunga xilof ravishda ushlab turganlik yoki kamokda ushlaganlik uchun (234-m) javobgarlikka tortiladilar.

Jabrlanuvchiga jismoniy azob berishi yoxud jabrlanuvchining xayot iva sogligi uchun xavfli sharoitda saklanishi JK 138-moddasi 2-kismida nazarda tutilgan jinoyatlarning zaruriy belgilari xisoblanadi.

Jismoniy azob berish deganda, odamning suv va ovkat bermay saklanishi, uning nokulay vaziyatda uzok vakt tushunish zarur.

5. Uzbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 27-moddasiga muvofik «xar kim uz sha'ni va obrusiga kilingan tajovuzlardan ximoyalanish xukukiga ega»dir-deyilgan.

Tuxmatning ob'ekti shaxsning sha'ni va kadr kimmati xisoblanadi.

Ob'ektiv tomondan tuxmat yolgonligini bila turib, boshka shaxsni sharmanda kiladigan uydirmalarni tarkatishda ifodalanadi.

Shaxsni JK 139-moddasi bilan javobgarlikka tortish uchun uydirmalar masalan shaxsning tanosil kasalligi borligi, kizning bokira emasligi yoxud shaxsning ruxiy xasta ekanligi xakidagi uydirmalar va boshkalar dalillarga asoslangan (anik) utmishda yoki xozirgi kunga alokador bulishi lozim. Anik dalillarga ishora kilinmagan, umumiy ma'lumotlarni oshkor etish tuxmat xisoblanmaydi.

Yolgonligini bila turib boshka shaxsni sharmanda kiladigan uydirmalarni tarkatish deganda, ularning xech bulmaganda bir shaxsga ma'lum kilinishini tushunish kerak. Uydirmalarni tarkatish usuli xar xil masalan: ogzaki, yozma, biror tasvir kurinishdagi kovka va x.k. bulishi mumkin.

Uydirmalarning tarmokda kiladigan yoki kilmaydigan mazmunda ekanligi xakidagi masala, jabrlanuvchining sub'ektiv baxosidan kat'i nazar sud tomonidan xal kilinadi.

Bashoratchi aybdor boshka shaxs xakida uni tarmokda kiluvchi, ammo xakikatga tugri keladigan ma'lumotlarni tarkatish bulsa, uni tuxmatda ayblab javobgarlikka tortib bulmaydi.

Jinoyat yolgonligi oldindan ayon bulgan ma'lumotlar tarkatilgan paytdan boshlab tugallangan deb xisoblanadilar.

Sub'ektiv tomondan tuxmat tugri kasd bilan sodir etiladi. Ma'lumotlarning yolgonligi xususida xakikatan xam adashganlik tuxmat uchun javobgarlikka tortishni istisno etadi.

Aybdorning uzi tarkatayotgan uydirmalarning yolgon ekanligini oldindan bilganligi jinoyatni 139-modda xisoblanadi. Bu jinoyatning sub'ekti 16 yoshga tulgan xar kanday shaxs bulishi mumkin.

Agar tuxmat nashr kilingan yoki boshkacha usulda kupaytirilgan matnda yoxud ommaviy axborot vositalari orkali tarkatilgan bulsa, JK 139-moddasida nazarda tutilgan jinoyatni sodir etgan shaxsning kilmishi uchun shu moddaning 2-kismi bilan kvalifikatsiya kilinadi.

Tuxmat: a) ogir yoki uta ogir jinoyatni sodir etishda ayblab;
b) yoxud ogir okibatlar kelib chikishiga sabab bulgan xolda;
v) xavfli retsidivist tomonidan;
g) garazguylik yoki boshka past niyatlarda kilishgan bulsa, aybdor ushbu moddaning 3-kismi buyicha javobgarlikka tortiladi.

Ogir jinoyatlarga kasddan sodir etilib va konunda besh yildan kup, ammo un yildan ortik bulmagan muddatga ozodlikdan maxrum kilish jazosi nazarda tutilgan jinoyatlar kiradi.

Uta ogir jinoyatlarga kasddan sodir etilib va konunda 10 yildan ortik muddatga ozodlikdan maxrum kilish yoki ulim jazosi nazarda tutilgan jinoyatlar kiradi.

Tuxmatning ogir okibatlari deganda, tuxmat kilingan odamning uz joniga kasd kilishi, ruxiy xastalikka chalinishi va x.k.ni tushunish lozim.

Tuxmat yolgonligini bila turib, boshka shaxsni sharmanda kiladigan va jabrlanuvchiga alokador anik dalillarga asaolangan uydirmalarni tarkatishdek zaruriy belgisi bilan xakorat kilishdan fark kiladi.

Xakorat kilish.

Ushbu jinoyatning ob'ekti shaxsning sha'ni va kadr-kimmatidir. Ammo xakoratlanish natijasida xakoratlangan shaxsning sogligiga shikast etkazishi mumkinligini xam istisno kilib bulmaydi.

Ob'ektiv tomondan xakorat kilish shaxsning shaxni va kadr-kimmatini beodoblik bilan kasddan taxkirlashdan iboratdir. Xakorat kilish ogzaki yoki yozma ravishda bulishi mumkin.

Xakorat shaxsning sha'ni va kadr-kimmatini beodoblik bilan kasddan taxkirlash turli xatti-xarakatlarda (masalan: beandishalik bilan sukish, yuziga tupurish, jabrlanuvchiga nisbatan bexayo xatti-xarakatlarni va imo-ishoralarni kilishva x.k.) ifodalanadi.

Xakorat kilish jinoyatining tarkibi mavjud bulishi uchun shaxsning sha'ni va kadr-kimmatini taxkirlash beodoblik bilan, ya'ni jamiyatda kabul kilingan odob-axlok koidalariga mutlako zid kurinishda ifodalanishi zarur. Bux ar biri aloxida xolda sud tomonidan aniklanadi.

Shaxsning sha'ni va kadr-kimmatini beodoblik bilan taxkirlashga karatilgan xatti-xarakat sodir etilgan paytdan boshlab jinoyat tugallangan xisoblanadi.

Xakorat kilish odatda bevosita sodir etiladi, ammo jabrlanuvchi bu xakda xabar topadi, degan taxmin bilan sirtdan sodir etilishi xam mumkin. Xakorat kilish vositasi orkali amalga oshirilishi mumkin.

Shaxsga berilgan salbiy baxo xakikatni aks ettirgan, ammo beodoblik bilan bayon etilgan xollarda xam xakorat kilishning tarkibi mavjud buladi.

Xakorat xar doim ma'lum bir shaxsga karatilgan buladi. Ma'lum bir shaxsga karatilmagan sukinish bezorilik sifatida kvalifikatsiya kilinadi.

Sub'ektiv tomonidan xakorat kilish tugri kasd bilan sodir etiladi. Jinoyatning sub'ekti 16 yoshga tulgan, akli raso xar kanday shaxs bulishi mumkin. Xakorat kilish nashr kilish yoki boshkacha usulda kupaytirilgan matnda yoxud ommaviy xborot vositalari orkali sodir etilgan bulsa, aybdor JK 140-moddasi 2-kismi bilan javobgarlikka tortiladi.

Xakorat kilish jabrlanuvchini uz xizmat yoki fukarolik burchini bajarish munosabati bilan boglik xolda yoxud xavfli retsidivist yoki tuxmat kilganlik uchun ilgari sudlangan shaxs tomonidan sodir etilgan bulsa, kilmish JK 140-moddasi 3-kismi bilan kvalifikatsiya kilinadi.